

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE GÖRE MİLLİ MÜCADELE
DÖNEMİNDE İSYANLAR (1920-1921)**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Emre ŞİŞMAN

ANKARA-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE GÖRE MİLLİ MÜCADELE
DÖNEMİNDE İSYANLAR (1920-1921)

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Emre ŞİŞMAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Necdet AYŞAL

ANKARA-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE GÖRE MİLLİ MÜCADELE
DÖNEMİNDE İSYANLAR (1920-1921)

Yüksek Lisans Tezi
Muhammed Emre ŞİŞMAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Necdet AYSAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmzası

.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti adına mağlubiyet ile sona ermesi üzerine imzalanan Mondros Mütarekesi, Anadolu'da yeni bir dönem başlatmıştır. Mütareke ile birlikte başlayan işgaller ve katliamlar karşısında İstanbul Hükümetleri etkisiz kalmış, resmî bir görev aracılığıyla Anadolu'ya giden Mustafa Kemal Paşa, görevinden farklı olarak Milli Mücadele'yi başlatmıştır. Bu dönemden itibaren Anadolu'nun pek çok bölgesinde etnik farklılıklar, siyasi görüşlerin çatışması, itaat meselesi gibi farklı sebeplerden kaynaklanan ve özellikle İngilizler ile İstanbul Hükümetlerinin kışkırtmalarından dolayı isyanlar ortaya çıkmıştır. Bu isyanların bir kısmı çok dar bir bölgede etkili olurken bir kısmı da geniş bir sahaya yayılmış ve Heyet-i Temsiliye ve akabinde TBMM'yi zor durumda bırakmıştır. Anzavur, Bolu-Düzce-Hendek, Yozgat, Kuva-yı İnzibatiye gibi etkisi geniş olan isyanların bastırılmasında rol oynayan Çerkes Ethem, düzenli ordu bünyesine dâhil olmayı kabullenmemiş ve bu durum O'nun isyancı konumuna düşmesine sebep olmuştur. Çerkes Ethem İsyanı'nın bastırılması ile birlikte Anadolu'daki isyanlar hemen hemen sona ermiş ve Yunanlılar ile mücadele başlamıştır. Bu çalışmada, meydana gelen isyanlara Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelmesinden kısa bir süre sonra yayımlanmaya başlayan Hâkimiyet-i Milliye'nin perspektifinden bakmayı hedefledik. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde 1920-1921 yılları arasında konu ile ilgili haber, makale, bildiri ve mahkeme kararı gibi çeşitli metinler incelenmiş ve ikinci el kaynaklar ile sentezlenerek ele alınmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde isyanların gelişimi, bastırılması, elebaşların yakalanması, yargılamaların yapılması, isyanın bölgedeki etkileri ile ilgili haberlerin yanı sıra yeni isyan girişimlerinin ortaya çıkmasını engellemek adına birlik-beraberlik vurgusu yapılan metinlerin bulunduğu geniş bir yelpazede haberler neşredilmiştir. Bu metinler Milli Mücadele'deki isyan girişimlerine farklı bir pencereden bakılmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hâkimiyet-i Milliye, İsyân, Ayaklanma, Milli Mücadele, Heyet-i Temsiliye, TBMM, İstanbul Hükümeti

ABSTRACT

The Armistice of Mudros was signed after the First World War, and ended with a defeat on behalf of the Ottoman State. It started a new period in Anatolia. In the face of the occupations and massacres that started with the armistice, the Istanbul Government was ineffective. Mustafa Kemal Pasha went to Anatolia through an official mission, and started the National Struggle differently from his duty. Since this period, there have been rebellions provoked by the British and Istanbul Government in many regions of Anatolia due to different reasons such as ethnic differences, conflict of political views, and obedience. Some of these rebellions were effective in a very narrow area while some of them were spread over a wide area. Therefore, Heyet-i Temsiliye and TBMM were in a difficult situation. Circassian Ethem, who played a role in suppressing rebellions such as Anzavur, Bolu-Düzce-Hendek, Yozgat, Kuva-yı Inzibatiye, did not accept to be included in the regular army, and this caused him to fall into a rebel position. With the suppression of Circassian Ethem, the rebellions in Anatolia almost ended, and the struggle with the Greeks started. In this study, we aimed to look at the rebellions that took place from the perspective of the Hâkimiyet-i Milliye, which started shortly after Mustafa Kemal came to Ankara. Between 1920-1921, various texts such as news, articles, declarations and court decisions were examined in the Hâkimiyet-i Milliye, and were synthesized and handled with academic publications. The details about the rebellions were included in the Hâkimiyet-i Milliye. These texts provide a different view of the rebellion attempts in the National Struggle.

Key Words: Hâkimiyet-i Milliye, Rebellion, Riot, National Struggle, Heyet-i Temsiliye, Grand National Assembly of Turkey, Istanbul Government

ÖNSÖZ

Milli Mücadele, yalnızca Avrupalı güçlere karşı gerçekleştirilen bir hareket değildir. Bu dönemde Avrupalı Müttefik devletlerin yanı sıra İstanbul Hükümetleri ve onların Anadolu'daki uzantıları ile de mücadele edilmiştir. Anadolu'nun dört bir yanında baş gösteren isyanlar Milli Mücadele'yi yürüten kadroyu zor durumda bırakmış ve Milli Mücadele'nin sona ermesini de uzatmıştır. Milli Mücadele'de Anadolu'nun farklı coğrafyalarında farklı sebeplerle pek çok isyan hareketi yaşanmıştır. Bu isyanların önemli bir kısmı insanların tahrik edilmesi ve yönlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal, mücadelenin yalnızca silah ile değil düşünce ve fikirler ile de gerçekleştirileceğini iyi bildiği için iletişim araçlarını kullanmayı da ihmal etmemiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi yaşanan isyan girişimleri hakkında okuyucularına bilgi sunmakla birlikte yeni isyan girişimlerini önlemek adına birlik beraberlik çağrılarının yapıldığı önemli beyanname ve duyuruları da yayımlamıştır. Bu hususlar göz önüne alındığında Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin önemi daha da artmaktadır.

Bu çalışmada Milli Mücadele'deki isyanlara farklı bir perspektiften bakmayı hedefledik. Gazetelerin yayımlandıkları döneme ışık tutmasından yola çıkarak Milli Mücadele'deki isyanları, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin gözünden incelemek istedik. Mustafa Kemal'in kuruluşu ve yayımlanması ile bizzat ilgilendiği bu gazetenin Milli Mücadele'nin farklı bir cephesi olan isyanlar konusunda sunduğu bilgilerin değerli olduğunu düşündük ve Hâkimiyet-i Milliye gazetesi hakkındaki araştırmalara bir nebze olsun katkıda bulunmaya gayret ettik.

Bu çalışmam sırasında yardımları ve yönlendirmeleriyle yanımda olan danışman hocam Doç. Dr. Necdet AYSAL'a teşekkürü bir borç bilirim. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nden hocalarım Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Prof. Dr. Hakan UZUN ve Dr. Hasan DİNÇER'e teşekkür ederim. Bu süreçte yardımlarını esirgemeyen TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yusuf SARINAY, Prof. Dr. Teyfik DEMİR ve Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZGÜLDÜR'e ve TOBB ETÜ Teknoloji Transfer Ofisi Personellerine teşekkür ederim. Beni her koşulda destekleyen aileme de yürekten teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN TBMM'NİN AÇILIŞINA KADAR ÇIKAN İSYANLAR	14
1.1. İsyanların Sebepleri	14
1.2. İsyanların Meydana Geldiği Bölgeler ve Etkileri	18
1.3. Mondros Mütarekesi'nden TBMM'nin Açılışına Kadar Olan Dönemde Çıkan İsyanlar	19
1.3.1. Ali Batı Ayaklanması (11 Mayıs - 18 Ağustos 1919)	19
1.3.2. Ali Galip Olayı (20 Ağustos – 15 Eylül 1919)	20
1.3.3. Birinci Bozkır Ayaklanması (27 Eylül – 4 Ekim 1919)	22
1.3.4. Şeyh Recep Olayı (18 – 19 Ekim 1919)	24
1.3.5. İkinci Bozkır Ayaklanması (20 Ekim – 4 Kasım 1919)	26
1.3.6. Birinci Anzavur Ayaklanması (25 Ekim – 30 Kasım 1919)	27
1.3.7. Şeyh Eşref (Hart) Ayaklanması (26 Ekim – 24 Aralık 1919)	30
1.3.8. İkinci Anzavur Ayaklanması (16 Şubat – 19 Nisan 1920)	32
1.3.9. Birinci Düzce – Bolu - Hendek İsyanı (13 Nisan – 31 Mayıs 1920)	42
1.3.9.1. Düzce ve Bolu Ayaklanmalarında Çerkes Ethem	45
1.3.10. Kuvayı İnzibatiye (18 Nisan – 25 Haziran 1920)	48
1.3.10.1. Ahmet Anzavur'un Taarruzları ve Başarısızlığı	54
1.3.10.2. Kuva-yı İnzibatiye'nin Taarruzları ve Lağvedilmesi	56

İKİNCİ BÖLÜM

2. TBMM'NİN AÇILIŞINDAN SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİNE KADAR OLAN DÖNEMDEKİ İSYANLAR	61
2.1. İsyanların Sebepleri	62
2.2. İsyanların Meydana Geldiği Bölgeler ve Etkileri	63
2.3. TBMM'nin İsyanlara Karşı Aldığı Tedbirler	63
2.3.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu	64

2.3.1.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Uygulanmasına Örnekler	66
2.3.2. Basın-Yayın ve İç Güvenlik Konularındaki Düzenlemeler	67
2.3.3. Asker Fırarlarının Önlenmesi.....	69
2.3.4. Öğüt Kurulları	70
2.3.5. Anadolu Fetvasının Yayınlanması.....	71
2.4. TBMM'nin Açılışından Sakarya Meydan Muharebesine Kadar Olan Dönemdeki İsyenlar	73
2.4.1. Birinci Yozgat İsyanı (15 Mayıs – 27 Ağustos 1920).....	73
2.4.1.1. Çerkes Ethem ve Ankara Hükümeti Gerginliği.....	76
2.4.2. Yıldızeli – Sivas – Tokat Olayları	78
2.4.3. Cemil Çeto Olayı (20 Mayıs – 7 Haziran 1920)	79
2.4.4. Milli Aşireti İsyanı (1 Haziran – 8 Eylül 1920).....	80
2.4.5. Kula Olayı (27-28 Haziran 1920).....	81
2.4.6. İkinci Düzce Ayaklanması (19 Temmuz – 23 Eylül 1920)	81
2.4.7. İnegöl Olayı (20 Temmuz – 20 Ağustos 1920)	82
2.4.8. Çopur Musa (Çivril) Olayı (21 – 30 Temmuz 1920)	83
2.4.9. İkinci Yozgat Ayaklanması (5 Eylül – 30 Aralık 1920).....	84
2.4.10. Konya Ayaklanması (2 Ekim – 22 Kasım 1920).....	85
2.4.11. Demirci Mehmet Efe Ayaklanması (1 – 30 Aralık 1920).....	89
2.4.12. Çerkes Ethem İsyanı (27 Aralık 1920 – 23 Ocak 1921)	92
2.4.13. Koçgiri İsyanı (6 Mart – 17 Haziran 1921).....	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	107
EKLER.....	112
ÖZGEÇMİŞ.....	118

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Basın, Fransız basın tarihçisi Georges Weill'e göre uygarlık tarihiyle iç içedir. Herhangi bir ülkenin basın ve yayın zihniyeti, genellikle o ülkedeki siyasal anlayışa entegre olmuş biçimdedir. Tarih boyunca meydana gelen gelişmeler ve değişimler basına yön vermiş ve bir üslup kazandırmıştır. Özellikle siyasî tarih meseleleri, basının içeriğindeki etkili değişimlerin kaynağı olmuştur.¹ Toplumsal olaylarda, toplumu ilgilendiren konularda basın önemli bir propaganda aracı rolü oynamaktadır. Bu durum, Mütareke ve Milli Mücadele süresince de böyle olmuştur. Halk, düşünce farklılıklarını, savaşa dair gelişmeleri ve cephelerden gelen haberleri gazete aracılığıyla takip etmiştir.² Toplumun her kesiminden insan basından yararlanmış ve bu sayede basının yönlendirmelerine de açık olmuştur.³

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren Batı karşısında üstünlüğünü kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nde fetihler ve başarılar durma noktasına gelirken, Batı ise üstünlüğünü sürekli artırmıştır. Osmanlı Devleti, bu duraklama ve gerilemeye karşı çözümler aramaya koyulmuş ve Batı ile olan ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir. Batı ile olan ilişkiler geliştikçe yalnızca siyasi ve askeri anlamda değil kültürel anlamda da önemli etkileşimler gerçekleşmiştir. Bu etkileşimlerin en önemlilerinden birisi de gazetedir. Gazete, Batı'da çok daha önce kullanılmaya başlanmış bir iletişim aracıdır. Gazeteler, Osmanlı Devleti'nde geç hayat bulsa da önemli bir konum elde etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki önemli gelişmeler ve değişimler gazeteler yoluyla da izlenebilmiştir.

Osmanlı coğrafyasında ilk gazete 1828'de Mısır'da Osmanlı'nın Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın öncülüğüyle çıkartılmıştır. Vekayi-i Mısriye isimli bu gazete 2 dilde neşredilmekteydi. Bir kısmının Türkçe, bir kısmının Arapça olması gazetenin önemli bir özelliğidir. 1831 ise Türk tarihi açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Sultan II. Mahmut döneminde resmî gazete niteliğindeki ilk gazete olan Takvim-i Vakayi çıkartılmıştır.⁴ Başkentteki ikinci gazete ise Ceride-i

¹ Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

² Aykut Çağlak, **Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 72.

³ İnuğur, **a.g.e.**, s. 21.

⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s. 24.

Havadis'tir. 1840 yılında yayına başlamıştır ve yarı resmi bir niteliktedir. Osmanlı Devleti'ndeki ilk özel gazete ise 1860'ta çıkartılmıştır. Tercüman-ı Ahval isimindeki gazete Agah Efendi tarafından kurulmuştur. Agah Efendi'ye gazete yayını konusunda Şinasi yardımcı olmuştur. Ancak Şinasi bir süre sonra Tercüman-ı Ahval'dan ayrılmış ve kendi gazetesini kurmuştur. Şinasi'nin Tercüman-ı Ahval'dan ayrılıp kendi gazetesini kurması Osmanlı basını için yeni ve önemli bir gelişmedir. Şinasi, Tasvir-i Efkâr'ı kurmuş ve gazetenin teknik özelliklerinde bir değişime imza atmıştır. Arap alfabesindeki harflerin bazı yerlerde birleşik bazı yerlerde ayrı yazılması dizgi parçalarının sayısını 500'e kadar çıkartmıştır. Şinasi, bazı harfleri ayrı yazma tekniğini kullanmış ve parçaların sayısını 112'ye kadar indirmiştir. Harflerin şekillerine göre kalıplar hazırlanmış ve bu yöntem 12 yıl içinde özel matbaaların sayısının 150'ye yaklaşmasını sağlamıştır.⁵ Yöntem ve tekniklerin gelişmesi, insanların gazeteye ve yayıncılığa olan ilgilerinin artmasıyla Osmanlı coğrafyasında gazete ve dergi miktarı da önemli ölçüde artmıştır. Gazete ve yayıncılık ayrıca bir meslek haline gelmiş ve önemli gazeteciler yetişmiştir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise Osmanlı Devleti'nde gazete ve dergilerin sayılarında farklılıklar görülmektedir. 1914 yılında 73 gazete ve derginin yayın hayatına devam ettiği bilinmekteyken 1915'te bu sayı büyük bir düşüş göstermiş ve 6'ya inmiştir. 1916'da bu sayı 8 iken 1917'de ise 15'tir. Savaşın son yılında bir artış görülmüş ve 71 olmuştur.⁶ Savaş yıllarının ağır koşulları düşünüldüğünde basın özgür hareket edememiştir. Uygulanan sert politikaların yanı sıra ekonomik sıkıntılar sebebiyle de bazı gazeteler kapanmıştır. Bazı gazeteler tek yaprak da olsa yayınlarını devam ettirmeye gayret etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İttihatçıların yurt dışına çıkmaları, İttihatçıların muhaliflerine nispeten rahat bir ortam sağlamıştır. Bu dönemde Süleyman Nazif'in Cenap Şahabettin ile yayımladığı Hadisat, Abdullah Cevdet'in İçtihad, Sait Molla'nın Yeni İstanbul, Refi Cevat'ın Alemdar, Mevlanzade Rıfat'ın İnkılab-ı Beşer ve Serbesti isimli gazeteleri yayına başlamıştır.⁷

⁵ Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 61-68.

⁶ İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 27.

⁷ Koloğlu, **a.g.e.**, s. 107-108.

Mütareke döneminde gazete çeşitliliği sayesinde karşıt fikirleri bir arada görmek mümkün olmuştur. Milli Mücadele’yi savunan ve Milli Mücadele’nin aleyhinde olan aydın ve gazeteciler, gazeteler ile fikirlerini beyan etmişlerdir. İstanbul’da resmi gazete niteliğinde Takvim-i Vakayi başta olmak üzere, Milli Mücadele’ye taraftar Tevhid-i Efkar, İleri, Vakit, İkdam ve Vatan gazeteleri dikkat çekmektedir. Milli Mücadele aleyhtarlığı ile tanınan Peyâm-ı Sabah, Alemdar, Serbesti gazeteleri ise yayın politikaları ile Milli Mücadele karşıtlığı sergileyerek dikkat çekmekteydi. İttihat Terakki’nin yayın organı olarak bilinen Tanin ise milliyetçi kimliğe sahip olmakla birlikte Milli Mücadele’ye açık destek vermemiştir. Milli Mücadele karşıtlığıyla tanınan Refik Halit (Karay)’in Aydede isimli mizah içerikli gazetesinin yanında Karagöz, Diken, Zümrüt gibi mizah gazeteleri de bulunmaktaydı. İstanbul’da azınlıkların kendi dillerinde yayın yapan gazeteleri de mevcuttu. Fransızların Mustafa Kemal’e olumlu yaklaşan La Turquie Nouvelle ve İngilizlerin resmi nitelikteki The Orient News gazetesi dikkat çekmekteydi.⁸

İstanbul basınının büyük bir kısmı Anadolu’da gelişen Milli Mücadele hareketini desteklemekteydi. Ancak İstanbul’da uygulanan sansür politikası Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi, Kuva-yı Milliye, Milli Mücadele gibi konularda gazetelerin özgür biçimde yayın yapmasını engellemekteydi. Bu duruma istisna sadece Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde yaşanmıştır. Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının “asi” ilan edildiği fetvalar İstanbul’da yayınlanırken, buna cevap olarak Anadolu’dan çıkan karşı fetva gazetelerde yayınlanmamıştır. Bu olumsuz durumun dikkat çekici bir tarafı daha vardır. Sansür nedeniyle gazeteler, okuyucu karşısına boş sütunlarla çıkmışlardır. Sansürün etkisiyle yayınlanması gerekip de yayınlanmayan yazıların yeri boş bırakılmıştır.⁹ Örneğin Tasvir-i Efkâr gazetesinin 16 Mayıs 1919, 17 Mayıs 1919, 23 Mayıs 1919, 25 Mayıs 1919 tarihli sayıları boş kısımlar içermektedir. Söz konusu durum Payitaht gazetesi için de geçerlidir. İstanbul basınına genel olarak ifade etmek gerekirse; 1921 yılına kadar Milli Mücadele lehine haberleri çoğunlukla yayımlayamamışlardır. Ancak İnönü’deki zaferler, Ermeni tehdidinin sonlanması, Fransa ile Ankara Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Milli Mücadele’nin olumlu

⁸ Mete Tunçay, “Mütareke İstanbul’u (1918-1923)”, **Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi – Siyaset ve Yönetim - I**, C. 2, İBB Kültür AŞ., İstanbul, 2015, s. 247.

⁹ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 6.

sonuçlanacağına dair inancın artması ile birlikte Milli Mücadele ile ilgili haberler İstanbul basınında yer bulmuştur. Bu durumun yaşanmasında Padişah'ın pragmatik düşünmesi etkili olmuştur.¹⁰

İstanbul'da durum böyleyken Anadolu'da da çok sayıda gazete yayın yapmaktaydı. Genel olarak Anadolu basını Milli Mücadele'ye taraftar bir yayın politikası izlemiştir. Bu durumun yaşanmasında İstanbul ve padişah etkisinden uzak olmak ve sansüre uğramamak etkili olmuştur. Anadolu'da İzmir'e Doğru, Doğru Söz (Balıkesir), Açıksöz (Kastamonu), Babalık, Öğüt (Konya), İstikbal (Trabzon), Ahali (Edirne), Yeni Adana, Albayrak (Erzurum) İrade-i Milliye (Sivas), Hâkimiyet-i Milliye (Ankara) gibi gazeteler yayın yapmaktaydı.¹¹ Anadolu basını, genellikle verilen mücadelenin başarıya ulaşacağı düşüncesini merkeze almış, TBMM'nin beyanatlarını, Mustafa Kemal'in bildirimlerini, kabul edilen karar ve yasaları ilan etmeye gayret etmiştir.¹²

İçerik olarak özelliklerinden bahsetmek gerekirse gazetelerin lirik bir üsluba sahip oldukları söylenebilir. Dini öğelerin kullanıldığı, topluma öğüt verilen ifadelerin bulunduğu söylenebilir. Başlıklar kesin ve net ifadeler içermektedir. Haberlerin aktarılışında belirli bir biçim yoktur. Ayrıca haberlerin bölümlerini takip etmekte, haberlerin birbirini takip ettiği kısımları bulmakta zaman zaman zorlanılmaktadır.¹³ Bu dönemin gazeteleri genellikle ebat olarak küçüktür. Ancak sonrasında alınan yardımlar aracılığıyla ebat ve sayfa sayısı büyüme göstermiştir. Gazetelerin yayımlandığı bölgelerde meydana gelen önemli bir gelişme ise gazetenin sayfa sayısında artışa sebep olmuştur. Bu dönemde gazetelerde, klasik sayfa düzeni tercih edilmiştir. Metinler her bir sütuna yerleştirilmiş ve sonrasında büyük punto ile metnin üst kısmına başlık atılmıştır Fazla görsel malzeme kullanılmamıştır ve gazeteler genellikle renksizdir. Ancak bazen renkli ve resimli yayımlanan gazeteler görülmüştür. Anadolu'da Hâkimiyet-i Milliye haricindeki diğer gazetelerin hemen hemen tamamı resimsiz ve renksiz iken; Hâkimiyet-i Milliye'de bazı sayfalarda resim

¹⁰ Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 3, 1985, s. 872.

¹¹ Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, s. 8-9.

¹² Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", s. 882.

¹³ Bünyamin Ayhan, **Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2005, s. 225-226.

bulunmaktadır. Bu resimler komutanlara ait resimlerdir. Bu dönemde gazetelerin bir kısmı iki, bir kısmı dört sayfadan oluşmaktadır. İlk sayfada genellikle olağandışı bir olay veya vatanın kurtuluşu adına yayımlanan makaleler yer almaktadır. İkinci sayfada ise ikincil derecede önemli gelişmeler yayımlanmıştır. Gazetelerde ilan ve reklamların yayımlandığı da görülmektedir. Milli Mücadele yanlısı basın için düşünüldüğünde gazetelerin, toplumsal olaylar ve yaşanan sıkıntılar karşısında halkı bütünleştirici bir görev gördüğü söylenebilir. Gazetelerin habere ve bilgiye erişmeleri ise Anadolu Ajansı ile mümkün olmuştur. Anadolu Ajansı ile gazeteler arasında bir iletişim vardır ve ajans bu noktada bir köprü görevi üstlenmiştir. Çeşitli bölgelerden toplanan haberler diğer gazetelere iletilmiştir. Bu iletişim ağında Hâkimiyet-i Milliye de merkez olmuş ve pek çok gazeteye haber vermiş ve söz konusu gazetelerden de haber almıştır. Bu dönemdeki gazetelerde muhabir bulunmamaktadır. Gazetelerin resmî bir yönü de mevcuttur. Zira pek çok resmî tebliğ yayımlanmış, İstiklal Mahkemesi kararları, ordu komutanlarının bildirimleri, çeşitli bakanlıkların bildirimleri gazeteler aracılığı ile millete duyurulmuştur. Gazetelerin işlevlerinden birisi de halkı, işgallere karşı birleştirmek, Milli Mücadele yanlısı teşkilatlara halkın desteğini sağlamak, olumsuzluklar karşısında halkın moral durumunu düzeltmektir. Yalnızca bununla yetinilmemiş Batıların yaptıkları ve hedefledikleri olumsuzluklar da millete duyurulmuştur.¹⁴

Mustafa Kemal, liderlik ettiği Milli Mücadele hareketini başarıya ulaştırmak için siyasi, ekonomik ve askeri konular olmak üzere pek çok alanda mücadele vermekteydi. Milli Mücadele'yi başarıya taşımak adına yalnızca siyasi ve askeri başarıların yeterli olmayacağını gayet iyi bilmekteydi. Bu başarıların ilgililere veya tarafsız konumdaki kitlelere duyurulması gerekmekteydi. Zira yapılan mücadelenin karşısında oldukça güçlü köklere sahip bir İstanbul Hükümeti ve Padişah da bulunmaktaydı. Anadolu halkının yüzyıllar boyunca itaat ettiği İstanbul'un ne durumda olduğu, Padişah adına ülkeyi yöneten hükümetlerin emperyalistler ile olan işbirliğinin bilinmesi gerekmekteydi. Yani propagandanın önemi ortaya çıkmaktaydı.

Basının öneminin farkında olan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin çıkarılmasına öncülük etmekle beraber bu işlere yabancı değildi.

¹⁴ Bünyamin Ayhan, "Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 19, Konya, 2008, s. 86-90.

1896-1902 yıllarında Harp Okulu öğrencisi iken, arkadaşlarıyla birlikte bir duvar gazetesi çıkarma girişiminde bulunmuş ve bu sebepten dolayı cezalandırılmıştı. Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti adına sona erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra ise Fethi Okyar ile İstanbul'da "*Minber*" gazetesinin yayın hayatına başlamasına katkıda bulundu.¹⁵ Gazete yayımını bu şekilde deneyim eden Mustafa Kemal, iletişim araçlarının halk üzerindeki etkilerini de bu sayede bizzat görmüştür. Milli Mücadele döneminde önce telgraf hatlarını kontrol altına almayı hedefleyen Mustafa Kemal sonrasında İrade-i Milliye gazetesinin yayımlanmasına öncülük etmiştir. Bu dönemlerde İstanbul ile de irtibat kurmuş ve Milli Mücadele'yi destekleyen gazete ve gazetecilere yardımlar yapmıştır.¹⁶

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele Dönemi'nde öncülük ettiği ilk gazete İrade-i Milliye'dir. Bu gazete Sivas Kongresi'nin hemen ardından 14 Eylül'de ilk sayısı ile yayın hayatına başlamıştır. Temsil Heyeti'nin yayın organı olan bu gazete, Sivas Vilayet Matbaasında basılmıştır ve 30x50 boyutlarındadır. İlk zamanlarda haftada bir gün yayınlanmakla birlikte bir süre sonra haftada iki defa, sonrasında ise günlük olmak üzere yayımlanmıştır. Mustafa Kemal ile birlikte Temsil Heyeti'nin Sivas'tan ayrılarak Ankara'ya gitmeleri üzerine gazete etkisini yavaş yavaş yitirmiştir. Sivas'taki matbaanın ve koleksiyonun yangın sonucunda imha olduğu bilinmektedir.¹⁷

Mustafa Kemal'in gazete girişimlerinden en önemlisi de Hâkimiyet-i Milliye'nin çıkartılmasıdır. Temsil Heyeti ile birlikte Ankara'ya gelişinin ardından çok kısa bir sürede gazete için talimat vermiştir. Gazete aracılığıyla görüleceği gibi İstanbul Hükümetlerine uyarılar yapılacak, halkta da milli bir bilinç oluşumu hedeflenecektir.¹⁸ Mütareke döneminde az nüfusu ve nispeten geri kalmışlığıyla Ankara yeterli gelişmişlik düzeyine sahip değildi. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bir yandan idari ve askeri anlamda teşkilatlanma çalışmalarına önem vermiş, bir yandan da önemsedığı alanlardaki çalışmaları başlatmıştır. Bunlardan birisi de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin çıkartılmasıdır. Bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan bu

¹⁵ Mehmet Önder, "*Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. VII, S. 20, Ankara, 1991, s. 286.

¹⁶ Belkıs Ulusoy, "*Millî Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın*", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 2004, s. 63-63.

¹⁷ Kabacalı, a.g.e., s. 152.

¹⁸ Hüseyin Doğramacıoğlu, **Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 554.

gazete Ankara’da çıkartılmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal gazeteyi çıkartma görevini bir yedek subay olan Recep Zühtü’ye vermişti. Recep Zühtü, Rauf Bey ile birlikte Sivas’a gelmiş ve orada Mustafa Kemal ile tanışmıştı. O günlerde Ankara, gazete çıkartılması için pek müsait şartlara sahip değildi. Sadece Vilayet Matbaası bulunmaktaydı. Kâğıt, mürekkep ve gazetenin içeriğini oluşturacak yazar kadrosu da yeterli değildi.¹⁹ Bu suretle İstanbul ve Eskişehir’den kâğıt ve Harbiye Nezaretinden şapograf makinesi istenmiştir.²⁰ Yunus Nadi Bey de bu yoksunluklardan bahsederek gazete çıkarmanın zorluklarına değinmiştir. Dışarıdan getirtilen kâğıtların pahalılığına dikkat çekerken baskı makinelerinin de kalitesizliğinden yakınmıştır.²¹ İlk çalışmaların ardından gazeteyi idare etmek için Ulus Meydanı’ndaki Veli Hanı’nın birinci katında iki oda kiralanmış ve yazı işleri buraya yerleştirilmiştir. Gazetenin yazı ve haber temininin sağlanmasında Hakkı Behiç Bey görev almıştır. Gazete başlığı için 36 punto büyüklüğünde “*Hâkimiyet-i Milliye*” yazısı dizdirilmişti. Gazete 57x82 boyutlu kâğıdın ikiye katlanmış hali ile 4 sütundan oluşuyordu. İlk yayın 10 Ocak 1920 Cumartesi tarihliydi. Gazete ile ilgili diğer detaylar şöyleydi:

“Başlığın sağında (Sahib-i İmtiyaz ve Müdür-i Mes’ulü Recep Zühdü) (Adresi: Ankara Hâkimiyet-i Milliye) yazısı okunuyordu. Bunun altına (Abone şartları: Seneliği 300 kuruştur. Altı aylığı 160 kuruştur) yazılmıştı. Başlığın solunda (Umur-ı tahririye için Heyet-i Tahririye’ye, umur-ı idare için Müdür-i Mes’ule müracaat olunur) cümlesi yazılmış, altına da (Derc edilmeyen evrak iade edilmez. Nüshası 3 kuruştur) ibaresi konmuştu. Başlığın altında da (Mesleği, milletin idaresini hâkim kılmaktır) yazısı okunuyordu. İlk sayıda Heyet-i Tahririye imzalı, Atatürk’ün Hakkı Behiç’e not ettirdiği (Hâkimiyet-i Milliye) başlıklı bir başyazı yer aldı.”

Yaklaşık bir sayfada yer alan başyazıda gazetenin idealleri ve Milli Mücadele’nin amaçları dile getirildi.²² Bu metnin bir kısmı şöyledir:

“Bugünden itibaren mevki-i intişara çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval ve hadizatını ihtiva edecek olan gazetemize

¹⁹ Azmi Süslü, “Mustafa Kemal’in Anadolu’ya Gelişi ve Ankara’nın Milli Mücadele’deki Yeri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, S. 29, Ankara, 1994, s. 520-521.

²⁰ Yücel Özkaya, “*Hâkimiyet-i Milliye*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 202.

²¹ Samih Nafiz Tansu, **Hüsamettin Ertürk - İki Devrin Perde Arkası**, Parola Yayınları, İstanbul, 2016, s. 277.

²² Önder, **a.g.m.**, s. 290.

bu ismi tesadüfi olarak vermedik. Gazetemizin ismi, aynı zamanda takip edeceği tarihi mücadelenin de nev'idir. Şu halde diyebiliriz ki, Hâkimiyet-i Milliye'nin mesleği, milletin müdafaa-i hâkimiyeti olacaktır."

Hâkimiyet-i Milliye'nin kurulma sebebi de şu şekilde beyan edilmiştir: *"İşte Kuva-yı Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı bu ızdırarın mevludu ve bu ahval ve hadisatın netice-i tabiiyesidir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de bu hadisattan doğuyor."*²³ Gazete öncelikle haftada iki gün olmak üzere basılmış, 18 Temmuz 1920 tarihi ile de haftada üç gün çıkartılmıştır. 16 Şubat 1921 yine bir değişikliğin yaşandığı tarihtir. Bu tarihten itibaren Cumartesi günü hariç olmak üzere her gün yayımlanmaya başlanmıştır.²⁴ Gazetenin çıkarılması için meclis bütçesinden pay ayrılması gazeteye yarı resmî bir nitelik kazandırmıştır. Hâkimiyet-i Milliye'nin başyazılarında metnin kime ait olduğu genellikle belli değildir. Başyazıların önemli bir kısmının Mustafa Kemal tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Zira üslup, Mustafa Kemal'in üslubuna benzemektedir.²⁵ İlerleyen zamanlarda "Ulus" ismiyle yayın hayatına devam edecek olan gazetenin yazar kadrosunda şu isimler bulunmaktaydı: Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Tevfik, Ruşen Eşref, Doktor Adnan, Hüseyin Ragıp, Mahmut Esat, İzzet Ulvi, Doktor Tevfik Rüştü, Yusuf Akçura.²⁶

Konunun odak noktası olarak isyanları ele alacağımız için isyan ve yerine kullanılan diğer kelimeleri de tanımlamanın gerekli olduğunu düşündük. İsyân veya ayaklanma veya başkaldırı sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılan kelimelerdir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne bakıldığında isyan kelimesinin Arapça kökenli olduğu belirtilmekte ve *"başkaldırı"* anlamına geldiği görülmektedir.²⁷ Ayaklanma kelimesine bakıldığında ise Türkçe kökenli olduğu ve yine *"başkaldırı"* anlamına geldiği görülmektedir.²⁸ Başkaldırı kelimesine bakıldığında *"herhangi bir amaçla kurulu düzene veya devlet güçlerine karşı gelme, başkaldırma, ayaklanma, isyan"*

²³ "Hâkimiyet-i Milliye", **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Kânunusani 1920), s. 1., Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, s. 60.

²⁴ Mesut Yavaş, *"Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı"*, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 20, S. Milli Egemenlik Özel Sayısı, Eskişehir, 2020, s. 6.

²⁵ Özkaya, *"Hâkimiyet-i Milliye"*, s. 201-202.

²⁶ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 12.

²⁷ "İsyân", <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi 06.06.2020)

²⁸ "Ayaklanma", <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi 06.06.2020)

şeklinde bir tanımın yapıldığı görülür. Başkaldırı da Türkçe kökenli bir kelimedir.²⁹ Görüldüğü gibi her 3 kelime de Türk Dil Kurumu'na göre aynı anlama gelmekte ve birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır.

İsyanlar tarihin her döneminde görülebilecek türden olaylardır. Osmanlı Devleti'nde de yeniçeriler, şehzadeler, nüfuzlu toprak ağaları, ayanlar, din adamları, devlet kademesinde sözü geçen bürokrat ve paşalar zaman zaman isyan etmişlerdir. Bu isyan girişimleri genellikle devletin zayıfladığı dönemlerde olmakla birlikte devletin en güçlü olduğu Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde de görülmüştür. Ancak devletin zayıflamaya başlamasıyla isyanların etkisi ve tahribatı artmış ve bastırılması için mücadele edilen süre uzamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı döneme tesadüf eden Fransız İhtilali ise imparatorluğun dağılmasındaki en önemli sebeplerden birisi olmuştur. İhtilalin getirdiği fikirler neticesinde azınlıklarda uyanan bağımsızlık için isyan etme düşüncesine Avrupalıların da destek vermesi çöküşü hızlandırmış ve imparatorluğu parçalamaya giden yolu açmıştır.

İsyanların tarihsel gelişimini de ele almak adına Tanzimat'tan itibaren Osmanlı Devleti'nde meydana gelen isyanları kısaca ele almak istedik. Osmanlı Klasik Dönem'de sıklıkla yeniçeri isyanları, şehzade isyanları, bürokrat ve paşaların isyanları ve merkezden uzak vilayetlerde çıkan isyanlar görülmüştür. 1700'lü yılların sonundan itibaren Fransız İhtilali'nin etkisiyle yayılan milliyetçilik akımı özellikle Osmanlı Devleti'ni çok zor durumda bırakmıştır. Osmanlı Devleti, çok uluslu yapısıyla öne çıkan bir yapıda olduğu için Fransız İhtilali'nin yaydığı düşüncelerden en çok etkilenen devletlerin başında gelmektedir. 1800'lü yıllardan itibaren –Avrupalı devletlerin de etkisiyle- Osmanlı coğrafyasındaki azınlıklar çeşitli isyanlara sebep olmuş ve imparatorluktan ayrılma eğilimi göstermiştir. İlk isyan eden azınlık olarak Sırp'lar dikkat çekmekte ve ilk bağımsızlık elde eden azınlık olarak da Yunanlar öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti ise gayrimüslim nitelikteki azınlıkları tekrar devlete bağlamak adına çeşitli girişimlerde bulunmuş ve Islahat Fermanı'nı yayınlamıştır. Osmanlı coğrafyasında milliyetçi nitelikteki bu isyanların yanı sıra çeşitli mezhep

²⁹ “Baskaldırı”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi 06.06.2020)

farklılıkları neticesinde ortaya çıkan veya merkezi otoriteye boyun eğmek istemeyen nüfuzlu kişilerin isyan girişimleri de bulunmaktadır.

Tanzimat'tan itibaren isyanlara kısaca göz atmak gerekirse; Abdülmecit döneminde öne çıkan isyan girişimi Lübnan'dadır. Dürziler ve Marunîler arasında anlaşmazlıklar yaşanmış ve Osmanlı yönetimi 1861'de Lübnan'da muhtariyete izin vermiştir. Abdülaziz döneminde Sırp ve Karadağ isyanları görülmüş; Girit'te de önemli bir isyan meydana gelmiştir. II. Abdülhamid dönemi de önemli isyanların meydana geldiği bir zaman dilimidir. Bu dönemde Rusların tahrikleri ve teşvikleriyle Bosna, Sırbistan ve Karadağ'da isyan hareketleri görülmüştür. 93 Harbi neticesinde imzalanan Berlin Antlaşması da azınlık isyanlarının başarıya ulaşmasında önemli bir kilometre taşıdır. Bu antlaşmaya göre Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bosna ise Avusturya yönetimine devredilmiştir.³⁰

II. Abdülhamid döneminin sonlarına tesadüf eden bir dönemde, İngiliz kralı ile Rus çarının Reval'de görüşerek Osmanlı Devleti hakkında kararlar alması üzerine 5 Temmuz 1908'de Resne'de Niyazi Bey isyan etmiştir. İttihat ve Terakki'nin de isyana dahil olmasıyla isyan genişlemiştir. İsyanı bastırmak için gönderilen birliklerin de isyana dahil olmasıyla II. Abdülhamit, Kanun-ı Esasi'yi ilan etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise Meşrutiyet'e karşı bir ayaklanma tertip edilmiştir. Gerici bir isyan türü olarak ortaya çıkan bu girişim, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru yürümesiyle bastırılmış ve elebaşları idam edilmiştir.³¹ 31 Mart Vakası'nda dinî propaganda yapılarak, padişah lehine sloganlar atılarak isyan edilmesi ve bazı din adamları ile medrese öğrencilerinin de bu isyana katılması -Milli Mücadele döneminde de görüleceği gibi- dinin siyasete alet edilmesinin isyanlar söz konusu olduğunda etkili bir yöntem olduğunu gözler önüne sermiştir.

Milli Mücadele döneminde pek çok isyan girişimi yaşanmıştır. Bu isyanlar Milli Mücadele'nin başlamasının ardından çok kısa bir süre içinde ortaya çıkmaya başlamıştır. 1919 yılında da isyan teşebbüsleri olmuş ve bu isyanlar bastırılmıştır.

³⁰ Abdülhadi Toplu, **Tarih İçinde Anadolu Sakinleri ve İsyancılar-Ayaklanmalar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 242-249.

³¹ Halil İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 299-301.

Buna karşılık Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ilk yayın tarihi 10 Ocak 1920'dir. Konu bütünlüğünün sağlanması ve bazı isyanların birbirinin devamı şeklinde olmasından dolayı Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yayımlanmasından önce meydana gelen isyanlar da bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışma konumuzla ilgili haber ve yorumlara ulaşabilmek için gazetenin 1920-1921 tarihli bütün sayıları taranmış, birinci elden pek çok haber ve makale tespit edilmiştir. Ayrıca, haber ve makalelerin eksik bıraktığı alanları tamamlamak adına ikinci el kaynaklardan, hatıralardan ve makalelerden faydalanılmıştır. Aradan 100 yıl gibi uzun bir zamanın geçmesi göz önüne alındığında bazı nüshalara erişebilmek mümkün olmamıştır. Bu nüshalarda şüphesiz konumuz ile ilgili haber metinleri yer almaktadır. Ankara Üniversitesi, Milli Kütüphane ve Hakkı Tarık Us Koleksiyonu taranmış, eksik nüshalar bir diğerinden temin edilmiştir. Ancak gazetenin her üç koleksiyonda da mevcut olmayan bazı nüshaları vardır. Ayrıca, aradan çok uzun zaman geçmesiyle birlikte gazetenin bazı nüshalarında sayfalar yıpranmış, bazı metinlerde yer alan kelimeler net olarak tespit edilememiş ve bazı metinler okunamaz duruma gelmiştir. O metinlerde de genel olarak ana fikrin tespit edilmesine gayret edilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yanı sıra Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayınlanan Türk İstiklal Harbi Serisi'nin 6. Cildi olan *İstiklal Harbinde Ayaklanmalar* isimli ve Hamdi Ertuna tarafından hazırlanan eser, bu çalışmada yol gösterici olmuştur. Bununla birlikte Sina Akşin'in *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* ve *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm* isimli eserleri de çalışmamız için oldukça değerlidir. Ayrıca Yalçın Toker'in *Milli Mücadele'de İç İsyancılar* isimli eseri ve Cemil Hakan Korkmaz'ın *Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi İç İsyancılar* isimli eseri isyanlar konusu ile ilgili yapılmış ve faydalandığımız çalışmalardandır. Ayrıca gelişmeleri detaylıca takip edebilmek için hatıralardan da faydalanılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*, Ali Fuat Cebesoy'un *Milli Mücadele Hatıraları*, Çerkes Ethem'in *Anılarım* isimli eserlerinden yararlanılmıştır. Bütünlüğü sağlamak adına Mahmut Goloğlu'nun, Sabahattin Selek'in ve Şerafettin Turan'ın Milli Mücadele tarihi ile ilgili çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ile ilgili son yıllarda bazı tezler yazılmıştır. Bu çalışmalarda İstanbul Hükümetleri, İrlanda İhtilali, Şeyh Said Ayaklanması, 1923

Milletvekili Seçimleri, Sevr Antlaşması, Türk-İngiliz İlişkileri, Türk-Rus İlişkileri gibi konular ele alınmıştır.

Milli Mücadele’de isyanlar ile ilgili de bazı tez çalışmaları yapılmıştır. Bunlar arasında *Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü (1919-1922)*, *Milli Mücadele’de Bozkır İsyanları*, *Koçgiri İsyanı'nın Sosyo-Tarihsel Açısından Analizi*, *Millî Mücadele Yıllarında Çapanoğlu İsyanı*, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Tutanaklarında İç İsyanlar (1920-1934)*, *Şeyh Eşref İsyanı (26 Ekim 1919-25 Aralık 1919)* gibi çalışmalar bulunmaktadır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi perspektifinden Milli Mücadele’de isyanlar konusunun tercih edilmesinde bu konunun daha önce ele alınmamış olması etkili olmuştur. Bu suretle, meydana gelen isyanların sığağı sığağına gazeteye nasıl yansıdığı ortaya çıkarılmak istenmiştir. Ayrıca isyan girişimlerinin Ankara’da nasıl yankılandığı ve özellikle TBMM’nin olaylara bakış açısının saptanması hedeflenmiştir.

Milli Mücadele yalnızca İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan işgalcilerine karşı verilmemiş; Milli Mücadele’yi kabullenmek istemeyen İstanbul Hükümetleri ve Padişah’a karşı da yürütülmüştür. Anadolu’nun çoğu bölgesinde Milli Mücadele’yi etkisiz kılmak ve “iç savaş” çıkarmak hedefiyle isyanlar ve ayaklanmalar ortaya çıkarılmıştır. Bu isyanların pek çoğu İstanbul Hükümetleri ve İngiliz desteğiyle sahnelenmiştir. Bu çalışmada ise Milli Mücadele döneminde çıkan isyanlara farklı bir pencereden bakılmak hedeflenmiştir. Mustafa Kemal’in Ankara’ya gelmesinin ardından çok kısa bir sürede bir gazete neşredilmesi talimatının üzerine Hâkimiyet-i Milliye gazetesi çıkartılmıştır. Bu gazete yarı resmî bir basın kuruluşu niteliğini taşımış ve önce Heyet-i Temsiliye’nin sonrasında TBMM’nin sözcüsü olmuştur. Bu çalışmada, meydana gelen isyan ve ayaklanmalara Ankara’nın yayın organının gözünden bakılmak hedeflenmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin, Heyet-i Temsiliye ve akabinde TBMM’nin yarı resmî yayın organı olması göz önüne alınarak isyanlara nasıl bir yorum getirildiği, isyanların destekçisi ve teşvikçisi olan İstanbul Hükümetleri ve İngilizlere olan bakış açısının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Mütareke döneminde İstanbul’da nispeten daha fazla gazete bulunmaktadır. Anadolu’da da gazeteler bulunmakla birlikte en önemlisi Hâkimiyet-i Milliye’dir. Bu çalışmada Milli Mücadele’nin merkezi olan

Ankara’da yayımlanan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Milli Mücadele hareketini savunurken isyanlara karşı nasıl bir tavır aldığı ortaya çıkarılmak istenmiştir. Yani Anadolu’nun verdiği mücadeleyi Anadolu’nun gözüyle incelemek hedef olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma Giriş, I. Bölüm, II. Bölüm ve Sonuç olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Mondros Mütarekesi’nden başlanılarak TBMM’nin açılmasına kadar olan dönemdeki isyan girişimleri ele alınmıştır. Genel anlamda isyanların çıkış nedenleri bu bölümde detaylıca aktarılmıştır. Bu bölümdeki isyan girişimleri, isyanların etkili olduğu bölgeler ve sonuçları üzerinde durulmuştur. 10 Ocak 1920 tarihi Hâkimiyet-i Milliye’nin ilk yayın tarihi olduğu için 1920 yılından başlanarak TBMM’nin açılmasına kadar olan dönemdeki isyan girişimlerine Hâkimiyet-i Milliye’nin gözünden bakılmış ve gazete haberleri ilgili isyan girişimlerine eklenmiştir.

İkinci bölümde de TBMM’nin açılışından itibaren hem sıklaşan hem de şiddeti ve tahribatı artan isyan girişimlerine değinilmiştir. Bu bölümde TBMM’nin aldığı önlemlere de vurgu yapılmıştır. İstanbul-Anadolu rekabeti de ele alınmıştır. Bu bölüm, Koçgiri İsyanı ile sona ermiştir. İsyanın sona erdiği tarih, Sakarya Meydan Muharebesi’nin başladığı zaman dilimine yakın olduğu için bu bölüme TBMM’nin Açılışından Sakarya Meydan Muharebesi’ne Kadar Olan İsyanlar başlığı verilmiştir.

Sonuç bölümünde de isyanların Milli Mücadele’ye askeri ve siyasi anlamdaki etkileri ve Hâkimiyet- i Milliye gazetesine olan yansımaları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN TBMM'NİN AÇILIŞINA KADAR ÇIKAN İSYANLAR

Önce Heyet-i Temsiliye ve sonrasında TBMM'nin siyasal bir güç olarak Anadolu'da ortaya çıkması özellikle İstanbul Hükümeti'ni çok rahatsız etti. Zira doğrudan doğruya İstanbul Hükümeti'nin yerini alabilecek özellikleri olan Anadolu'daki bağımsızlık hareketi, Anadolu'nun asıl temsilcisinin kendisi olduğunu vurguluyordu. Bu bağımsızlık hareketinin önderleri, bu süreçte hem İtilaf Devletlerine hem İstanbul Hükümetine hem de Anadolu halkına meşruiyetini ispatlamaya çalışacak ve etkinliğini kabul ettirme mücadelesi verecektir. Bu dönemden sonra İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri, Anadolu'da ortaya çıkan bu hareketi zayıflatma çabası içinde olacaklardır. Kimi zaman siyasi, kimi zaman ekonomik, kimi zaman da dini faktörleri kullanarak, din adamlarını, halk eşrafını, yerel yöneticileri ve bir süre sonra da düzenli orduya geçme çalışmalarının başlamasıyla Kuva-yı Milliye komutanlarını Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine karşı kullanacaklardır. Bu süreç, Milli Mücadele döneminde pek çok ayaklanmaya ve iç karışıklığa sebep olacaktır. Ayrıca ulusal bağımsızlık savaşının uzamasına ve Anadolu yönetiminin elinin zayıflamasına da sebep olacaktır. Bu ayaklanmalar pek çok etkene bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

1.1. İsyanların Sebepleri

Milli Mücadele'de bu dönemde meydana gelen isyanların pek çok sebebi vardır. İlk olarak İtilaf Devletleri, Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketini kendi kuvvetleriyle bastırmak ve yok etmek istemiyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan galip gelmelerine rağmen yorgun ve bitkin çıkan bu devletler, Türk milletinin içeride birbiri ile vuruşarak zayıflayıp çökmesi ve dağılmasını planlamışlardı. Bu doğrultuda Anadolu halkının padişah-halifeye bağlılığını da kullanmışlardı. İstanbul Hükümeti'nin elinde bulunan bütün kuvvetleri, Milli Mücadele aleyhine sevk ediyorlar ve yoğun bir propaganda yapıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın halk

üzerinde oluşturduğu yorgunluğu da kullanarak, askerliğin kaldırıldığını, tüm yükümlülüklerin affolunduğunu Anadolu coğrafyasında yaymaya çalışıyorlardı.³²

Milli Mücadele döneminde Türk halkı dört tabakaya ayrılabilir. Bu tabakalar din görevlileri, şehirlerde ve kasabalarda ikamet eden esnaf ve sanatkârlar, nüfuzlu ve sözü geçen ağalar, okumuş kesimi temsil eden kişiler olmak üzere tespit edilebilir. Bu sosyal grupların Milli Mücadele'ye bakışlarını genel ifadelerle tanımlamak zordur. Çünkü her bir grupta Milli Mücadele'ye destek verenler olduğu gibi, karşı çıkanlar da olmuştur.³³ Örneğin din adamları ekseninde ele aldığımızda Mustafa Kemal ve arkadaşlarını idama mahkûm eden ve her türlü olumsuz ifadelerle eleştiren din adamlarının yanında, karşı fetvalarla buna cevap verip Milli Mücadele'yi destekleyen din adamları da vardır. Din adamları halk nezdinde önemli kişiler oldukları ve halkı etkileyip yönlendirebildikleri için kritik bir konuma sahiptiler. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da görüleceği gibi din adamları yanlış ve haksız fetvalarıyla insanları, milli hareketin aleyhine sürüklemiş ve yanlış yönlendirmişlerdir. Bu durum Anadolu'nun pek çok köşesinde isyana sebep olmuş, Mustafa Kemal ve arkadaşları “*dinsizlik*” ile suçlanmışlardır.

Bu durum Hâkimiyet-i Milliye gazetesine de yansımış ve Meşrutiyet dönemine bir çağrışım yapılmıştır. Meşrutiyette Derviş Vahdeti “*Din elden gidiyor.*” sloganıyla ayaklanmış ancak bu ayaklanma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Milli Mücadele döneminde de Mustafa Kemal ve arkadaşlarına bu yönde ithamlarda bulunanlar vardır. Hâkimiyet-i Milliye'deki şu satırlar oldukça dikkat çekicidir:

“İstanbul muhitinde kaynaşan eski tertib entrikalarla Derviş Vahdeti'yi hatıra getirecek taassup galeyanlarıyla Kuvâ-yı Milliye'ye mukabele için tertib edilen çetelerle maksada vusûl mümkün olduğunu zanneden sersem ve hain zavallılara Anadolu'nun kuvvetini, vahdet-i milliyenin kabiliyetini ve yaşamak ihtiyacı ile harekete gelen bir milletin salâbet ve metanetini göstermek çok kolaydır.”³⁴

İsyanların sebeplerinden birisi de uzun savaş yıllarından dolayı halkın yaşadığı yorgunluktur. Milli Mücadele öncesinde yakın geçmişe göz atıldığında pek çok önemli

³² Hamdi Ertuna, **Türk İstiklal Harbi Cilt: VI İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s. 27.

³³ **a.g.e.**, s. 33.

³⁴ “Esbâb-ı Nifak”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Mart 1920), s. 1.

savaşın arka arkaya yapıldığı görülür. Önce Trablusgarp, ardından Balkan Savaşları ve sonrasında başlayan I. Dünya Savaşı pek çok ağır yenilgilere sebep olmuştur. Bu savaşlarda siyasi, askeri ve ekonomik anlamda ciddi travmalar yaşanmıştır. Trablusgarp Savaşı ile birlikte Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı kaybedilmiş, Balkan Savaşı ile de yaklaşık 400-500 yıl hâkimiyet kurulan Balkan toprakları yitirilmiştir. Ayrıca Balkan Savaşı'ndaki yenilginin uzun yıllar bir valiyle idare edilen milletlere karşı olması da hazin bir durumdur. Balkan Savaşı'nın ardından yalnızca toprak kaybı yaşanmakla kalmamış, çeşitli yetersizlikler sebebiyle yeni sorunlar da ortaya çıkmıştır. Balkan topraklarında ikamet eden Türk-Müslüman nüfusun hayatta kalanları Anadolu içlerine göç ederek yeni bir ikametgâha sahip olmuşlardır. Önemli bir nüfus kitlesinin Anadolu'ya göç etmesi de göç edilen yerlerdeki iâşe, imar ve iskân sorunlarını ortaya çıkarmıştır.

Uzun savaş yılları ve peşi sıra gelen ağır yenilgilerin halkta oluşturduğu bıkkınlık durumu, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenme aşamasında da kendisini göstermiş; yorgunluk, ümitsizlik ve yoksulluk halkın bir kesimini isyana sürüklemiştir. Bu durumla birlikte asker kaçaklarının sayısı artmış, ordu disiplininden kopmalar meydana gelmiştir.³⁵

Anadolu halkının psikolojisini de düşünmeden isyan girişimlerini anlayabilmek mümkün olmayacaktır. İşgal edilen bölgelerde halk nezdinde bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Uzun yıllardan beri savaş koşullarının yaşanması sebebiyle askerlik mesleğinden ve askeri üniformalardan nefret edilmekteydi. Üniforma olarak kastedilen kavram ise subaylardı. Subaylara karşı bir nefret ve onların itaatini kabullenmeme dolayısıyla bazı subaylar sivil bir görünüm çizmiş ve üniformadan uzak kalmışlardır. Bununla beraber çetecilik önem kazanmış ve düşmana karşı mücadele etmektense çete faaliyetleri tercih edilmiştir.³⁶

İngiliz Baştercümanı Ryan'ın şu sözleri ise Milli Mücadele Dönemi'ndeki isyan girişimlerini özetlemeye yeterlidir: “*Yunanlılar ölçüsüz ödünler istiyorlar, millicileri ezmek için ölçüsüz ödün vermek yerine daha çok iç ayaklanmalara*

³⁵ Kemal Çelik, “*Milli Mücadele’de İç İsyandar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 40, Ankara, 2007, s. 584.

³⁶ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2018, s. 51-52.

güvenelim.”³⁷ İngiliz Başbakan Lloyd George’un bu husustaki düşünceleri ise şöyleydi: “*Türkiye’yi şarktan ve garptan istila ve tazyik, içeriden de ihanetleri ve irtica hareketlerini tahrik etmek.*”³⁸

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Lloyd George’un da bir beyanatına yer vermiştir: “*Hristiyanlar bütün Anadolu’da tehlikededirler. Fakat İngiltere’nin şimdiye kadar yaptığı ve hala yapmakta bulunduğu vazifeleri daha ziyade tevsi’ye (genişletmek) imkân mevcut değildir. Anadolu’da hareket-i askeriye icrasına razı olacak hiçbir İngiliz nazırı yoktur.*” Bu beyanattan anlaşılmalıdır ki İngiltere, Anadolu’da kendi askeri gücünü kullanmaktansa Anadolu’daki kitleleri birbirine kırdırmayı amaçlamış ve iç karışıklıkları desteklemiştir.³⁹ Diğer bir makalede de Birinci Dünya Savaşı sonrası şartlar ve İngiltere’nin Kuva-yı Milliye ile yapacağı mücadele şekli şöyle anlatılmıştır:⁴⁰

“Bizim İngiliz işgaline karşı kimseye ilan-ı harb etmek ve yeniden mücadeleye girişmek hevesimiz yoktur. Zaten o heves bugün dünyanın hiçbir milletinde kalmamıştır. Denilebilir ki hususiyle harb-i umumiye iştirak etmiş olan milletlere göre yeni harblere atılmak iktidarı katıyyen mefkuddur. Onun içindir ki İngiltere dahi Türkiye’yi zebun düşürerek istediği şekil ve kıyafete göre sokabilmek için kendisinden asker göndermek imkânını göremediği cihetle bu maksada para ile satın aldığı bazı vatansız derbederleri alet gibi kullanmak tarikini ihtiyar etmiştir.”

Başka bir makalede de önemli noktalara temas edilmiştir. Makaleye Amerikalı bir tarihçiden⁴¹ bir alıntı ile başlanmış; “*İngilizler dünyada toplu halde ne kadar Müslüman varsa hepsini kendi hükümleri altında görmek isterler ve kendi hükümleri altında görmek için her vasıtaya müracaat ederler...*” Bu sözler İngiliz siyasetini tam olarak özetlemiştir. Makalenin devamında İngilizlerin yöntemlerinden bahsedilmiştir. Anadolu halkından cahil olanları, Anzavur gibileri satın almışlardır. Bu suretle uygulayacakları politika iyice netleşmiştir. İngilizler, kendilerini kabul ettirebildikleri

³⁷ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e – Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 153-154.

³⁸ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 337.

³⁹ “İngiltere ve Türk Milliyetperverliği”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (13 Nisan 1920), s. 2.

⁴⁰ “Anzavur’un Takibi”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (20 Nisan 1920), s. 3.

⁴¹ Söz konusu haber metninin yer aldığı gazete nüshası yıpranmış olduğu için okunamamış ve ifade bu şekilde verilmiştir.

yerlerde Müslümanların silahlarını almak suretiyle Hristiyanları devreye sokarak Müslümanları öldürmek yolunu tutmuşlardır. Adana ve İzmir buna örnek olarak gösterilebilir. Kendilerini kabul ettiremedikleri yerlerde ise halkı Çerkes, Kürt, Türk şeklinde bölerek Müslüman toplulukları birbirlerinin üzerlerine saldırtıp birbirlerini kırdırmak ve en zayıf noktaya geldiğinde ise Yunan ordusunu üzerlerine saldırtıp hedefe ulaşmak.⁴² Bu politika özellikle Anzavur'un ikinci kez isyanında net bir şekilde görülecektir.

1.2. İsyanların Meydana Geldiği Bölgeler ve Etkileri

İsyanlar Anadolu'nun pek çok bölgesinde etkili olmuş ve çok zor şartlar altında bastırılmıştır. Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmastı, Karacabey, Biga ve çevresinde; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı ve çevresinde; Bozkır, Konya, Iğın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar ve çevresinde meydana gelen isyanlar bulunmaktadır. Bu isyanlar Ankara'yı da oldukça etkilemiştir. Öyle ki Mustafa Kemal'in "*İsyan dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı.*" ifadesi isyanların Ankara ekseninde ne kadar etkili olduğunun ispatıdır. İsyancıların Ankara'da karargâh ve şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan hareketleri Milli Mücadele karşıtlığının da önemli ispatlarındanıdır.⁴³

Milli Mücadele Dönemi'nde isyanlar Anadolu'nun pek çok bölgesinde çıkmıştır. Ancak özellikle dikkat edildiğinde görülecektir ki milli hareketi en çok uğraştıran isyanlar Batı Anadolu'da, Bolu, Düzce, Adapazarı, Balıkesir gibi İstanbul'a ve nispeten Ankara'ya da fazla uzak olmayan bölgelerdeki isyanlar olmuştur. Bu durumun da bazı sebepleri vardır. Boğazlara egemen olmak isteyen İngilizler, Doğu'dan gelebilecek tehditlere karşı bu bölgelerde rütbe ve maddi kaynak dağıtarak zayıf iradeli kişileri kendi amaçlarına alet etmişlerdir.⁴⁴

İsyanlar meydana geldikleri bölgelerde huzur ve sükûneti bozmuştur. İsyanları tahrik etmek adına kullanılan din faktörü insanları ikilemde bırakmıştır. İsyanların bazılarında görüleceği gibi etnik köken farklılıkları da kullanılmak istenmiş bu sayede isyanın etkisi artırılmak istenmiştir. Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yaşayan

⁴² "İngilizlerin İslam Siyaseti", **Hâkimiyet-i Milliye**, (20 Nisan 1920), s. 1.

⁴³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. 321.

⁴⁴ Çelik, **a.g.m.**, s. 584- 585.

Çerkes, Pomak ve Kürt kökenli nüfus kitleleri aracılığıyla isyanlara yön verilmek istenmiştir. Bu amacın başarıya ulaştığı bölgelerde yağma, talan, can ve mal kayıpları artmıştır. Bu bölgelerde düzeni sağlamak adına kimi bölgelerde isyana katılan veya isyancılara yardımcı olanlar yargılanmış ve çeşitli cezalara çarptırılmış; kimi bölgelerde müzakere yoluyla isyancılar ikna edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Mondros Mütarekesi'nden TBMM'nin Açılışına Kadar Olan Dönemde

Çıkan İsyanlar

Bu çalışmada esas olarak Milli Mücadele dönemi isyanlarının Hâkimiyet-i Milliye gazetesine yansımaları ele alınacaktır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi yayın hayatına 10 Ocak 1920'de başlamıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yayın hayatına başlamasından önce de birtakım ayaklanmalar ve isyanlar meydana gelmiştir. Bu ilk isyanlar, daha sonra meydana gelen isyanlarla bağlantı kurulabilecek ve birbirine benzeyecek nitelikte oldukları için ele alınacaktır.

1.3.1. Ali Batı Ayaklanması (11 Mayıs - 18 Ağustos 1919)

II. Meşrutiyet öncesinden beri bölgede çeşitli şekillerde eşkıyalık yapan ve bölgenin huzurunu bozan birisi olan Ali Batı, Milli Mücadele'nin ilk ayaklanması olarak kabul edilen bu olay ile birlikte Osmanlı yönetimini uğraştırmıştır.⁴⁵ Mardin'in Midyat ilçesinin güney bölgesinde konumlanan aşiretlerden birisinin başı olan Ali Batı, mütareke ile başlayan kaos ortamından faydalanarak Cizre, Nusaybin, Savur, Mardin bölgelerine hakim olmayı hedeflemişti. Ali Batı, hükümet otoritesinin yokluğundan faydalanarak kendisini hükümetin görevlendirdiğini ve bu bölgelerin yönetiminin kendisine ait olduğu propagandasını yapıyordu. 11 Mayıs'ta yaklaşık 100 kişi ile birlikte Nusaybin'e gelen Ali Batı, burada bulunan kaymakamın ve alay komutanının tüm iyi niyetine rağmen tehditkâr bir tavır takınmıştı. Hapisten bazı mahkûmların çıkartılmasını sağlamış ve halktan para toplamıştı. Çevredeki diğer askerî birliklerden yardım istendiği ve kendisine karşı bir hazırlık yapıldığını hisseden Ali Batı, Midyat'ın güneyine doğru kaçmıştır. Devam eden çatışmalar neticesinde Ali Batı, Midyat'a 15 km uzaklıktaki Mezizah köyüne doğru kaçmaya devam etmiştir. Buraya gelen askeri birlikler ile yaptığı çatışmayı da kaybedince Dîrülamr'a kaçmıştır.

⁴⁵ İsmet Üzen, "Mütareke Döneminde Bir Eşkıyalık Örneği: Ali Batı Olayı (6 Mayıs-18 Ağustos 1919)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 2006, s. 344.

Askeri birlikler Ali Batı'nın peşini bırakmayarak aramaya devam etmiş ve nihayetinde 18 Ağustos 1919'da saklandığı Medah mevkiinde bir çarpışmada bu asi ölü olarak ele geçirilmiş ve Milli Mücadele döneminin ilk ayaklanması da bu suretle bastırılmış oldu.⁴⁶ Bu isyanın bir Kürt devleti kurma hedefiyle başlamadığı ve o bölgedeki pek çok aşiretin devlete bağlılık gösterdiği söylenebilir.⁴⁷ Ayrıca Milli Mücadele döneminde pek çok ayaklanmada görülen İngiliz tesir ve tahriklerinin bu ayaklanmada söz konusu olmadığı ve bu isyanın bölgesel nitelikte olduğu öne sürülebilir.⁴⁸ Bu isyan girişiminde temel sebep olarak bir aşiret reisinin hırslı yapısı ve toplumdaki yarı feodal ilişkiler öne çıkmaktadır.⁴⁹

1.3.2. Ali Galip Olayı (20 Ağustos – 15 Eylül 1919)

Sivas'ta ulusal bir kongrenin düzenleneceği Amasya Bildirisi ile ilan edilmişti. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının eylemleri neticesinde ulusal hareketin güç kazanmaya başlaması ve teşkilatlanması İstanbul Hükümeti tarafından tehdit olarak algılandı. Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi öncesinde askerlik mesleğinden istifa ederek devlet ve halk nezdinde sivil ve sade bir vatandaş durumuna gelmişti. Ancak Mustafa Kemal, mücadelesine devam etmekteydi. Bu hareketleri önlemek ve daha önce ilan edilen Sivas Kongresi girişimini yok etmek adına İstanbul Hükümeti harekete geçti. Bu doğrultuda Harput (Elazığ) valisi olarak görev yapan Ali Galip'e bir telgraf çekildi. Bu telgrafta:⁵⁰

“... Bildiğiniz üzere, Erzurum'da Kongre adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların ne de aldıkları kararların bir değeri ve önemi vardır. Ancak, bu durumlar ülke çapında birtakım dedikodulara yol açıyor. Avrupa'ya da pek abartılarak yansıtılıyor. Bundan dolayı da kötü etkiler yaratıyor. Ortada önem verilmeye değer hiçbir kuvvet ve hiçbir olay bulunmadığı halde, sırf bu abartma ve kötü etkilerden endişeye düşen İngilizlerin, yakında Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları tahmin ediliyor. Hükümetin her yere olduğu gibi size de gönderdiği, malum genelgeye aykırı

⁴⁶ Ertuna, **a.g.e.**, s. 41-43.

⁴⁷ Üzen, **a.g.m.**, s. 344-345.

⁴⁸ Abdülnasır Yiner, “Bir Asayişsizlik Hareketi Olarak Ali Batı Olayı (1913-1919)”, **Tarih Dergisi**, S. 54, İstanbul, 2012, s. 220.

⁴⁹ Cemil Hakan Korkmaz, **Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi İç İsyanlar**, Altın Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 39.

⁵⁰ Atatürk, **a.g.e.**, s. 93-94.

hareketler devam ederse, çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sivas'ı ve oradan daha da ilerleyerek birçok yerleri işgal etmeleri ihtimalden uzak değildir. Bu da memleketin çıkarlarına elbette aykırıdır. Erzurum'da toplanan malum şahısların yakında Sivas'ta birleşerek yine bir kongre toplamak istedikleri, olaylarla ilgili haberleşmelerden anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı hükümetçe bilinmektedir. Ne var ki bunları Avrupa'ya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun içindir ki onların orada toplanmasına meydan vermemek gerekiyor...”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere bu girişimi durdurmak adına Ali Galip'e, yanına iki yüz kişi alması tavsiye edilmiş ve kimseye belli etmeden Sivas'a ulaşım idari ve askeri birimleri ele geçirmesi emri verilmiştir. Toplantılara teşebbüs edenlerin de tutuklanıp İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir. Telgrafta özellikle gizlilik vurgusu yapılmış ve gelişmelerin telgraf aracılığıyla bildirilmesi istenmiştir. Bu telgrafta Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Harbiye Nazırı Süleyman Şefik'in imzaları bulunmaktadır.⁵¹

Telgrafta belirtilen emir ile Harput Valisi Ali Galip, İstanbul Hükümeti tarafından görevlendirilmiş ve Sivas'taki kongreyi dağıtması emri verilmiştir. 6 Eylül'de Sivas Kongresi devam ederken Bedirhanlı Aşiretinden Celadet ve Kamuran ile Diyarbakırlı Cemilpaşazade Ekrem isimli üç kişinin yanlarındaki silahlı kişilerle birlikte Malatya'ya geldikleri öğrenilmiştir.⁵² Ali Galip, bu isyan girişiminde bölgedeki Kürtlerden faydalanmak istemiş ve Kürtlerden oluşturacağı silahlı birliklerle kongreyi basıp dağıtmak hedefini gütmüştür.⁵³ İsmi zikredilen aşiret temsilcilerinin ardından Ali Galip'in de Malatya'ya gelmesi şüphe çeken bir durum oluşturmuştu. Mustafa Kemal ise Kongre'yi sürdürmekle birlikte bu olay ile bizzat ilgilenmekte idi. Mustafa Kemal'in talimatı ile Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey, 13. Kolordu Kurmay Başkanlığı'na Vali Ali Galip, Bedirhan Aşireti'nden Halil, Kamuran, Celadet ve Ekrem Bey ile o bölgede bulunan İngiliz binbaşısının tutuklanmaları ve Sivas'a gönderilmeleri emrini içeren bir telgraf çekmiştir. Bu telgraf görüldüğü üzere Kolordu Komutanına değil de Kurmay Başkanına çekilmişti. Çünkü Kolordu Komutanı çekimsiz ve kararsız bir vaziyette idi.

⁵¹ Aynı yer.

⁵² a.g.e., s. 86.

⁵³ Korkmaz, a.g.e., s. 48.

Bu telgrafa cevaben Kurmay Başkanı, bu emrin üst makamlarca doğrulanmadığı sürece yerine getirilemeyeceği cevabını vermiştir. Elazığ'daki İlyas Bey de 3. Kolordu Komutanlığına cevap olarak 13. Kolordu'dan aldığı emir gereğince hareketini ertelediğini bildirmiştir. Görüldüğü gibi Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı hiçbir şey yapmıyor ve yapmak isteyenlere de engel oluyordu. Bu sırada Malatya'daki 12. Süvari Alay Komutanı da çekimser davranmış ve kuvvet yetersizliğini öne sürerek emri yerine getirmemiştir. Bu durumun yaşanmasında 13. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet Bey'in içinde bulunduğu kararsızlık etkili olmuştur. Onun bu kararsızlığı emri altındaki İlyas ve Cemal Beyler'i de etkilemiş ve neticede harekete geçilememiştir. Mustafa Kemal, Elazığ'daki İlyas Bey'e yeni bir emir vererek adı geçen şahısların ihanet ettiklerini ve tutuklanmaları gerektiğini bildirmiştir. İlyas Bey'in emri kabul etmesi üzerine diğer komutanlar da harekete geçmişlerdir. Mustafa Kemal de Recep Zühtü Bey'i 3. Kolordu Yaveri olarak Malatya'ya göndermiş ancak hava şartları ve yollardaki olumsuz faktörler sebebiyle oldukça geç ulaşabildiği Malatya'ya vaktinde yetişememiştir.⁵⁴ İsyancıların bu durumu haber aldıkları ve Ali Galip'in önce Urfa'ya sonra Halep'e kaçtığı öğrenildi.⁵⁵ Bu isyan girişimi başarısız olmakla birlikte İstanbul-Anadolu ilişkilerinin oldukça gerilmesine sebep olmuştur.

1.3.3. Birinci Bozkır Ayaklanması (27 Eylül – 4 Ekim 1919)

Konya, mütareke döneminde özellikle İzzet Paşa ve Tevfik Paşa'nın hükümetleri zamanında İstanbul'a bağlı bir konumdaydı. Ancak Damat Ferit'in iktidara gelmesi ve Milli Mücadele aleyhinde faaliyetlerde bulunması Konya'da da etkili oldu. Konya halkı Milli Mücadele yanlıları ve Padişah yanlıları olmak üzere iki kutba ayrıldı.⁵⁶ Damat Ferit yönetimi pek çok şekilde Kuva-yı Milliye ile mücadele ediyor ve bu hareketi ortadan kaldırmak istiyordu. Damat Ferit, doğrudan doğruya müdahale edemediği yerlerde kendisine bağlı idareci ve komutanları kullanmak vasıtasıyla Kuva-yı Milliye'yi tehdit ediyordu. Bu girişimlerden birisi de Konya'nın Bozkır bölgesinde çıkan ayaklanmadır. Konya'da Mersinli Cemal Paşa'nın ayrılarak İstanbul'a gitmesiyle Hürriyet ve İtilaf yanlısı yönetim güç kazandı ve Konya bölgesine hakim oldu. Süleyman Şefik Paşa'nın da bir süre Konya'da bulunarak

⁵⁴ Ertuna, a.g.e., s. 46-51.

⁵⁵ Atatürk, a.g.e., s. 100.

⁵⁶ Süleyman Pınarcı, **Cemal Bey'in Konya Valilikleri Dönemi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s. 81.

çalışmalar yapması bölgenin Kuva-yı Milliye karşıtlığını artırdı. Sonrasında Süleyman Şefik Paşa'nın İstanbul'a dönüp Harbiye Nazırı olmasıyla birlikte bölgede ayaklanmalar için uygun ortam hazır oldu.

Konya'nın valisi Cemal Paşa ise Damat Ferit'e bağlılığıyla bilinen ve İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi olan bir idareciydi. Konya'da bulunan bir İngiliz irtibat subayı 25 Eylül 1919'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck'e gönderdiği telgrafta Cemal Bey hakkında olumlu ifadeler kullanmış ve onun diğer Türkler'den farklı olduğunu ifade etmiştir. İngiliz irtibat subayının Cemal Bey'i övmesi, Konya Valisi'nin milli hareket aleyhine hareket ettiğinin açık bir ispatıdır.⁵⁷ Vali Cemal Bey, hapishanelerdeki eşkıya ve katilleri serbest bırakarak bunlara silah dağıtmış ve halkın huzur ve güvenini bozmayı amaçlamıştı. Konya'daki bu durumu sonlandırmak için Heyet-i Temsiliye Refet Bey'i görevlendirmeyi kararlaştırdı. Bu durumdan cesaret alan Konya'nın Kuva-yı Milliye yanlısı halkı da vali aleyhinde birleşmeye başladı. Bu durumu fark eden vali, 27-28 Eylül gecesi yakın adamlarıyla birlikte İstanbul'a kaçtı. Konya halkı da bu durum üzerine Mehmet Vehbi Efendi'yi vali vekili olarak seçmiştir.⁵⁸ Refik Koraltan'a göre Konya Valisi Cemal Bey'in kaçması ile Konya'nın milli harekete katılmaya müsait bir konuma gelmesi büyük bir değişimdir. Bu olayı isyanın elebaşlarından Zeynelabidin ve yandaşları kabullenememişlerdir. Refik Bey, isyanın temel sebebini buna bağlamakta ve bu kişilerin İtilaf Devletlerinin istihbarat servisleri tarafından kullanılmaya müsait bir duruma geldiklerini vurgulamaktadır. Papaz Frew ve Yüzbaşı Bennett gibi istihbaratçıların "memleketin her tarafında kurmaya çalıştıkları gizli isyan teşkilatını bu kol vasıtasıyla Konya'da da harekete geçirmeye çalıştıklarını" ifade eder.⁵⁹

Bu ayaklanma Vali Cemal ve İngiliz din adamı Frew ile bağlantısı bulunan Bozkırlı Zeynelabidin ve arkadaşlarının kışkırtmasıyla ortaya çıkmıştır. 27 Eylül'de Kürtoğlu Musa, Bademli Hacı Halil, Güzel Çavuş isimlerindeki isyancılar Apa, Dinek, Hisarlık ve çevredeki diğer köylerden topladıkları ve etkileyip kendi amaçları doğrultusunda kullandıkları birtakım insanlar ile Bozkır'a geldiler. Bozkır'daki

⁵⁷ Taha Niyazi Karaca, "Milli Mücadele'de Bozkır İsyancıları", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16, Kayseri, 2004, s. 172.

⁵⁸ Ertuna, **a.g.e.**, s. 52-54.

⁵⁹ Çağatay Benhür ve Erol Yüksel, "Dava Vekili Refik(Koraltan) Bey'in Bozkır İsyanına Bakışı", **Selçuk Üniversitesi Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır**, Konya, 2016, s. 550.

güvenlik görevlilerinin silah ve teçhizatlarına el koyup karşı gelenleri de öldürerek bölgeye hâkim oldular. İsyancılar, edindikleri silah ve cephane ile Seydişehir'den isyanı bastırmak üzere gelen birliklere de saldırdılar ve bu birliğin geri çekilmesine sebep oldular. Bu olayla birlikte Konya'dan gelen nasihat heyeti duruma el koydu. Halka hitaben yaptıkları konuşmada Bozkır'a ulusal harekete ait birliklerin gönderilmeyeceği garantisi verilmiş ve isyancılar 4 Ekim'de dağılmışlardır. Böylelikle Birinci Bozkır isyanı 8 gün gibi kısa sürecek bir zaman diliminde sona ermiş oldu.⁶⁰ Bozkır Ayaklanması, fazlaca silahlı çatışmaya ve can kaybına sebep olmamakla birlikte o dönemki şartları iyi anlamak adına ipuçları sunmaktadır. Zira Konya'daki yönetimin iki kutba ayrılması, güç ve iktidarın iki unsur tarafından paylaşılmasının en iyi örneklerinden birisi bu ayaklanmadır.⁶¹

1.3.4. Şeyh Recep Olayı (18 – 19 Ekim 1919)

İstanbul Hükümeti ve Temsil Heyeti arasında kararlaştırılan Amasya'daki görüşme sebebiyle Mustafa Kemal Sivas'tan ayrıldığında Milli Mücadele için olumsuz sayılabilecek bir olay meydana gelmiştir. Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celal isimindeki 3 kişi Sivas'taki telgrafhaneye gelerek Salih Paşa'ya hitaben 18 Ekim tarihli şu telgrafi çekmişlerdir⁶²:

“Aylardan beri memleketimizde olup bitenleri anlamak ve bunların içyüzünü öğrenmek üzere, il merkezine kadar zahmet buyurup gelmenizi memleket ve millet menfaatları adına diler, yine memleket ve millet adına makine başına teşriflerini bütün bağlılığımızla istirham ederiz.

Şeyh Şemseddin-i Sivasi torunlarından Recep Kamil, Zaralızade Celal, İlyaszade Ahmet Kemal ve ulema, eşraf, tüccar ve esnaftan yüz altmış kişinin mührü.”

19 Ekim tarihli Mustafa Kemal'e hitaben de şu telgraf yazılmıştır⁶³: *“Halkımız, Padişah'ın ve hükümetin görüşlerini Salih Paşa'nın kendisinden yahut da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözüyle bakamayacaktır. Bu bakımdan iki yoldan birini seçmek zorunda olduğunuzu arz ederiz.”*

⁶⁰ Ertuna, a.g.e., s. 54-55.

⁶¹ Korkmaz, a.g.e., s. 63.

⁶² Atatürk, a.g.e., s. 182.

⁶³ Aynı yer.

Mustafa Kemal, bu konu hakkında bilgi istemiş ve yapılan soruşturma neticesinde telgrafhanedeki memurların tehdit edilerek bu telgrafın yazdırıldığı ortaya çıkmıştır.⁶⁴ Ayrıca bu isyancıların Padişah'a hitaben gönderdikleri telgraf da şöyledir⁶⁵:

“İlimiz Sivas'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla kurulan Kongre Hey'eti'nin başkanı Mustafa Kemal Paşa, etrafa, siz Padişah Efendi'mizin güven belgelerini taşıdığı haberini yayarak, memleketimizde kötülüklerini örtbas etmek isteyen küçük bir grupla birlikte, kendilerini milli iradenin temsilcisi gibi gösteriyorlar. Oysa şanlı Halifemiz ve sevgili Padişahımız'a bu yönden bağlı olmamız ve mutlak olarak bağlanmamız dinimizin gereği olduğundan, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Efendimiz Hazretleri'nin Başyaveri Naci Beyefendi'nin Amasya'ya gönderildiklerini haber aldık. Halk arasında kendini gösteren heyecanı yatıştırmak için bilginlerden, şehrin ileri gelenlerinden ve tüccardan iki yüzü aşkın imzayı taşıyan davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Kamuoyunun ne durumda olduğunun bizzat yerinde görülmek üzere kendilerinin Sivas'a kadar gönderilmesini bütün bağlılığımızla eşliğinize yüz sürerek yalvarır ve niyaz ederiz. Bu konuda ve her halde emir ve ferman Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nindir.”

Mustafa Kemal bu olayla ilgili bir kışkırtmanın söz konusu olduğundan ve Sait Molla'nın Rahip Frew'a bu konuyla alakalı yazdığı mektuptan bahseder. Bu mektup aracılığıyla Şeyh Recep Olayı'nı İngilizlerin tertip ettiği ortaya çıkmıştır.⁶⁶ Özellikle İstanbul'da yeni bir kabinenin kurulduğu sırada ve tam olarak bu kabinenin Anadolu'daki hareket ile görüşmesi sırasında böyle bir olayın gerçekleşmesi Mustafa Kemal'e göre anlamlıdır. Zira verilmek istenen mesaj şöyledir. Anadolu'daki hareketin o an için merkezini teşkil eden Sivas'ın bile bu hareketin karşısında olması ve desteklemiyor gibi görünmesi bu telgrafi manidar kılmaktadır.⁶⁷

Bu telgraf olayı üzerine Mustafa Kemal, telgrafhanenin kesin bir şekilde kontrol altına alınması emrini vermiş ve bir manga asker yerleştirilmesini istemiştir.

⁶⁴ a.g.e., s. 183.

⁶⁵ a.g.e., s. 183-184.

⁶⁶ Avcıoğlu, a.g.e., s. 134.

⁶⁷ Atatürk, a.g.e., s. 183-184.

Bu gibi olaylara sebebiyet vermek isteyenlere karşı gerekirse silah kullanılması emrini de vererek bundan sonra olabilecek bu girişimlerin önüne geçmek istemiştir.⁶⁸

1.3.5. İkinci Bozkır Ayaklanması (20 Ekim – 4 Kasım 1919)

Birinci Bozkır Ayaklanmasının sona ermesinin ardından ayaklanma bölgesinde durumun önemi kavrandı. Daha kalıcı ve sağlam tedbirler alma yoluna gidildi. Bu sebeple, Afyonkarahisar'daki Yarbay Arif müfrezesi Seydişehir'e gönderildi. Bunu fark eden isyancılar Bozkır kaymakamı ile görüştüler. Hemen ardından vilayete telgraf çekildi. Cevap olarak gelen telgrafta isyancıların dağılması istenmişti. Yapılan görüşmeden tatmin edici bir cevap alamayan isyancılar 20 Ekim'de tekrar Bozkır'a girdiler ve bölgedeki hükümet memurlarını bölgeden dışarı çıkarttılar.⁶⁹

Yarbay Arif ve müfrezesi isyancılarla mücadele etmek için harekete geçti. 24 Ekim'de Akkise bölgesinde çatışmalar oldu. 3 asker şehit oldu, isyancılardan da 4 kişi öldü.⁷⁰ İsyancıların bir kısmı kaçmayı başardı. Bir kısım isyancının Çumra'ya gideceğinin öğrenilmesi üzerine Yarbay Arif de Çumra'ya gitmeye karar verdi. Ahırlı bölgesinde de isyanın elebaşlarından olan Güzel Çavuş'un evi yakılmak suretiyle isyancılara gözdağı verilmek istendi. Daha sonra Avdan bölgesine girildi. Avdan, bir karışıklık ve arabozuculuk merkezi olarak kullanılmıştı. Yarbay Arif müfrezesi, 28 Ekim'de isyancılar için bir toplanma merkezi olan Apa üzerine hareket etti. Apa'da kontrol sağlandıysa da bir mola sırasında Akviran, Hatunsaray, Orhaniye gibi civar köylerdeki isyancılar birleşerek Apa'daki birliğe saldırdı. Yarbay Arif'in birliği de toparlanarak isyancılarla mücadeleye başladı. İsyancılar başarısız olarak kaçmaya başladılar. Yarbay Arif ve müfrezesi 29 Ekim'de Alibeyoğlühüğü'ne ve ardından 30 Ekim'de Konya'ya gitti. Yarbay Arif müfrezesinin bir kısmı 1 Kasım'da Dinek bölgesinde isyancılar ile çarpışmaya başlayınca Yarbay Arif olay yerine hareket etti. Çarpışmada başarısız olan isyancılar kaçtılar. Ertesi gün Hisarlık ve Hocaköy'de kontrol sağlandı. Bu bölgelerde yapılan araştırmada bu ayaklanmanın Zeynelabidin Hoca ve eski Konya valisi Cemal Paşa'nın kışkırtmalarıyla başladığı tespit edildi. İsyancıların köylerinde kontrol sağlandığı için bölgede düzen tekrar kurulmuş oldu.⁷¹

⁶⁸ a.g.e., s. 185-186.

⁶⁹ Ertuna, a.g.e., s. 55-56.

⁷⁰ Korkmaz, a.g.e., s. 65.

⁷¹ Ertuna, a.g.e., s. 56-60.

Bölgede önemli bir konuma sahip olan ve bir süre bölgede ikamet eden Refik Koraltan'a göre bu olay ilk ayaklanma sonrası Vali Cemal Bey'in yerine Konya'ya vali olarak atanan Vali Suphi Bey'in zamanında ve yeterince müdahale etmemesi sonucu büyümüştür. Koraltan'a göre vali korkak, zayıf karakterli ve milli kuvvetlerin güçlenmesini pek istemeyen birisidir. Valinin nasihat heyeti göndermekte ısrar etmesi de isyanın bastırılmasını engelleyen etkenlerden bir diğeridir. Koraltan, Bozkır'da meydana gelen olayların bir ayaklanma veya isyan niteliğinde olmadığını, gerekli önlemlerin zamanında alınmamasından kaynaklı küçük bir hadise olarak görmüştür.⁷²

1.3.6. Birinci Anzavur Ayaklanması (25 Ekim – 30 Kasım 1919)

Mondros Mütarekesi'nin ardından işgallerin başlaması üzerine Anadolu'nun çoğu yerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, işgaller protesto edilmiş ve gerektiğinde silahlı mücadeleye başvurulmuştur. Anzavur Ayaklanmaları öncesinde ise Biga'da durum oldukça karışıktı. Sebepleri sıralanacak olursa:

1. Pek çok farklı etnik unsurdan oluşan bir halk kitlesi Biga'da ikamet etmekteydi. Çerkes, Türk, Pomak gibi bu etnik unsurların ayrıca kanuna aykırı oluşturdukları silahlı birlikleri de vardı.
2. Biga'daki bu durum birlik ve bütünlüğü engellediği için ortak bir duygu ve fikir birliği sağlanamamıştır.
3. Biga, coğrafi konumu itibariyle İstanbul'a ve dolayısıyla İngiliz etkisine yakın ve açıktır.⁷³
4. Damat Ferit'in tekrar sadrazamlığa gelmek istemesi ve milli hareketten intikam almak istemesi.
5. Bu tür ayaklanmaların Yunan ilerlemesine katkı sağlayacağını düşünen İngilizlerin kışkırtmalarına ilaveten bazı Kuva-yı Milliyecilerin halk nezdinde hatalı hareketler yapmaları.⁷⁴

Kafkasya'dan göç ederek Biga'ya gelmiş bir Çerkes olan Ahmet Anzavur, Abdülhamit döneminde jandarma yüzbaşılığı rütbesine getirilmiş, Kütahya'da tabur komutanlığı görevini icra etmiş kibirli birisidir.⁷⁵ İzmit Mutasarrıflığı görevini yapmış,

⁷² Benhür ve Yüksel, **a.g.m.**, s. 550-551.

⁷³ Zühtü Güven, **Anzavur İsyanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965, s. 27-28.

⁷⁴ Özcan Mert, "*Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler*", **Bellekten**, C. 56, Ankara, 1992, s. 858.

⁷⁵ Güven, **a.g.e.**, s. 41-42.

emekli jandarma binbaşı olan Bigalı Ahmet Anzavur, saraya bağlılığıyla bilinen bir isimdir. Bu bağlılık neticesinde daima saltanat ve halifeliği ön planda tutmuştur. Anzavur, İngiliz ve Fransızların işgal bölgelerine yakın olan Çanakkale Boğazı'nın iki yakasındaki bölgeye “özel” bir görevle gönderilmiştir. Amacı bu mevkideki depoları güvene almak ve milli kuvvetlerin buraya saldırmaları halinde onları zor durumda bırakmaktır. Bölgedeki Çerkezlerin varlığı ve Anzavur'un onlar üzerindeki etkisi de düşünülerek bu görevlendirme yapılmıştır. Anzavur, 25 Ekim'de Gönen ve Manyas yörelerine ulaşarak isyan çalışmalarına başlamıştır.⁷⁶ Anzavur, Manyas civarından topladığı Şah İsmail, Davut gibi eşkıyalarla gücünü artırmıştır.⁷⁷

Anzavur, kasım ayının ilk haftasında Gönen'i işgal etmiştir. Gönen'i ilk işgal ettiği yetimlere ait toplanan parayı gasp etmiş, bazı idareci ve subayları hapsedmiştir.⁷⁸ Anzavur, 29 Ekim tarihli Karesi Mutasarrıflığına tehdit içerikli bir telgraf çekmiştir. Cevap olarak Karesi'nin ileri gelenleri, halkı birbirine düşüren ve tahrik eden Ahmet Bey'in bu hareketine karşılık verileceğini yazmışlardır. Ayrıca bu korkunç durumu engellemek için de bütün güçleriyle mücadele edeceklerini ifade etmişlerdir.⁷⁹

Bu isyan hareketine engel olmak adına Albay Kazım Bey'den Yusuf İzzet Paşa'ya çekilen telgrafta bölgedeki Çerkes ileri gelenlerinin isimleri bildirilmiş ve Anzavur'un ikna edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Anzavur'un Kazım Paşa'ya gönderdiği bir mektupta Milli Kuvvetler'in bir çete olduğu, İttihat ve Terakki'nin etkisindeki eşkıyalar olduğu ifade edilmiş ve Anzavur kendi görevinin bu “eşkıyaları” etkisiz hale getirmek olduğunu yazmıştır. Anzavur'un 2 Kasım'daki faaliyetlerinde de karşı propaganda öne çıkar. Öyle ki Susurluk bölgesinde halkı toplayan Anzavur, askerlik yapmanın gerekmediğini, askerlerin silah bırakıp dağılmasını, milli teşkilat adı altında çalışma yürütenlere inanılmaması gerektiğini ilan etmiştir. Bu ilan kısmen etkili olmuş ve yaklaşık 40-50 er kendisine katılmıştır.⁸⁰

⁷⁶ Ertuna, **a.g.e.**, s. 67.

⁷⁷ Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 123.

⁷⁸ Kemal Özer, **Kurtuluş Savaşında Gönen**, Balıkesir Türkdili Matbaası, Balıkesir, 1964, s. 57, 72-73.

⁷⁹ Hacim Muhittin Çarıklı, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014, s. 99-100.

⁸⁰ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 352-353.

Anzavur hareketini etkisiz kılmak adına 3 Kasım'da, 174. Alay Komutanı Yarbay Rahmi Bey görevlendirilmiştir. Karacabey mevkiinde Anzavur'a bağlı Şah İsmail ve Davut isimindeki çetecilere bağlı isyancılar ile karşılaşmış ve çatışma sonucunda isyancılar kaçmışlardır. 5 Kasım'da Edremit Kaymakamı Köprülü Hamdi Bey, bu isyan girişimine son vermek adına Anzavur ile Manyas'ta görüşmüştür. Bu görüşme neticesinde Anzavur, yaptığıının yanlış olduğunu ifade etmekle birlikte aslında Hamdi Bey'i aldatmıştır. Hamdi Bey, Anzavur'un bu isyan hareketine son vereceğini ve bu meselenin hallolduğu bilgisini 61. Tümen Komutanı Kazım Paşa'ya vermiştir.⁸¹ Anzavur, Kazım Paşa'ya çektiği telgrafta ise hedefinin Osmanlı'yı İttihatçılardan kurtarmak ve sonrasında Yunanlılara karşı mücadele etmek olduğunu ifade etmiştir. Kendisine müdahale edilmemesini aksi durumda oluşabilecek mesuliyetin kendisinden olmayacağını vurgulamıştır. Kazım Paşa'ya göre Anzavur, "sureti hak"tan görünüyor ve milli kuvvetleri dağıtarak düşmana kolaylık sağlamak istiyordu.⁸² Anzavur, oyalama ve aldatmaca neticesinde daha da güçlenme yoluna gitmiş ve hareket alanını genişletmiştir. Gittiği bölgelerde de Yunanlılarla mücadele edeceği yönünde beyanat vererek bölge halkını kandırmış, para ve eşyalarını gasp etmiştir. 13 Kasım'da Anzavur'un Demirkapı mevkiine hareket ettiğinin duyulması üzerine Albay Kazım (Özalp) da bu yönde yola çıktı. Ayrıca Yarbay Rahmi'ye de müfrezesiyle birlikte Susurluk bölgesine gelmesi emrini vermiştir. Böylece Anzavur iki ateş arasında kalmış ve yenilgiye uğratılmıştır. Ancak bölgeyi iyi bildiğinden kaçmayı başarmıştır. Anzavur'un girişimine son vermek adına Salihli mevkiinde bulunan Çerkes Ethem görevlendirilmiştir. Mağlubiyetinin ardından Gönen'e geçen Anzavur, Çerkes Ethem'in de Gönen'e gelmesiyle kayıplar vererek ve sürekli kaçarak yer değiştirmiştir. Yarbay Rahmi Bey'in de birliğindeki askerlerle gelerek Anzavur'u takibe katılması üzerine Anzavur iyice sıkıştırılmış ancak yakalanamamıştır. Anzavur'un Demirkapı'dan Sultançayırı'na sonrasında Susurluk üzerinden Manyas'a sığınmak istediği fark edilmiştir. Son anlarda Anzavur'un çok az destekçisi kalmasına rağmen bu isyan girişimi kesin olarak bastırılmamıştır ve ilerleyen aylarda yeniden ortaya çıkacaktır.⁸³

⁸¹ Ertuna, a.g.e., s. 68.

⁸² Kazım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1922 I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 66.

⁸³ Ertuna, a.g.e., s. 68-71.

1.3.7. Şeyh Eşref (Hart) Ayaklanması (26 Ekim – 24 Aralık 1919)

Birinci Dünya Savaşı'nın sona erip ateşkesin imzalanmasıyla birlikte İttihatçı yönetimin görevi bırakmasının ardından güçlü ve nitelikli bir hükümet kurulamamıştı. Üstüne işgaller de başlayınca kurulan hükümetler oldukça aciz duruma düşmüş ve Anadolu coğrafyasına hiçbir şekilde hükmedemez olmuştu. Bu durum Anadolu'da yabancı ülkelerin işgaline ortam sağlamış ve işgallerin hızlanmasına da yardımcı olmuştur. Üstelik Anadolu'nun farklı bölgelerinde çeşitli sebeplerle ayaklanmalar ve isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanlardan birisi de Bayburt'un 20 kilometre kuzeybatısında bulunan şimdiki adıyla Aydıntepe, o dönemki adıyla Hart olan bölgede çıkan ayaklanmadır.

Şeyh Eşref adındaki bir kişi gücünü kullanarak, nüfuzunu Bayburt ve Hart başta olmak üzere Sürmene ve Erzurum taraflarına kadar genişletmiştir. İlk olarak Erzurum Valiliğinden Şeyh Eşref'in soruşturulması talebi gelmiştir. Hart Bucak Müdürü Hakkı Bey'in bu talep için verdiği cevap Şeyh Eşref hakkında soruşturma yapılması için girişimlerin olduğu ancak pek bir şey yapılamadığı şeklindedir. Dâhiliye Nezareti'nin araya girmesiyle birlikte Şeyh Eşref'e Erzurum müftüsü aracılığıyla bildiri gönderildi. Bu girişim aracılığıyla Şeyh Eşref'in merkeze gelmesi istenmiş; ancak Şeyh Eşref buna cevaben bu emri kabul etmediğini beyan etmiş ve hükümet memurlarını ve bütün subayları dinsizlikle suçlamıştır. Güç kullanılarak bu işin hallolacağını anlayan bölge yönetimi 6 Aralık'ta Bayburt'taki 28. Alay'dan 50 kişilik bir birliği bu işin çözümüne memur etmiştir. Bu birliğin başında da Alay Komutanı Binbaşı Nuri Bey vardır. Birlik, Hart'a ulaşmadan önce Şeyh Eşref kaçmıştı. Bunun üzerine askerler dinlenme ve yemek molası verdikleri sırada bölgeye Şeyh ve müritleri gelmişlerdir. O anda hazırlıksız yakalanan birlik, Şeyh ve adamları tarafından tutsak edilmiştir. Bunun üzerine Albay Hasan Lütfi komutasında 9 Aralık'ta yeni bir birlik bölgeye gönderilmiştir. Ancak bu birlik de Hart'ın güneyinde Aşağıkırzı köyü yakınında saldırıya uğramış ve esir olmuştur.⁸⁴

Bu isyanı müzakere yoluyla sonlandırmak amacıyla bölgenin önemli mevkilerindeki kişilerden oluşan bir kurulun şeyhe gönderilmesine karar verilmiştir. İlk giden bu heyet karşısında şeyhin olumlu bir izlenim bırakması üzerine daha önemli

⁸⁴ a.g.e., s. 60-62.

bir isim olarak Erzurum Müftüsü Hurşit Efendi Hart'a şeyh ile görüşmek üzere gönderildi. Şeyhin, Hurşit Efendi'ye büyük saygısı olduğu bilinen bir durumdu. Ancak Şeyh bu kez ağız değiştirerek, "Hedefinin dini iyi bir duruma getirmek olduğunu, Allah tarafından görevlendirildiğini, bütün askerlerin, memurların ve ulemanın kâfir olduğunu" söylemiştir. Bu sebeple kan dökülmemesi için yapılan uğraşların sonuç vermeyeceği anlaşılmıştır. 17 Aralık'ta Bayburt'ta toplanan askerler 24 Aralık'ta Hart'ı kuşattılar. Şiddetli çarpışmalardan sonra daha ilk top atışlarıyla birlikte ateşlenen topun şeyhin bulunduğu yere isabet etmesi sonucu şeyhin hayatını kaybetmesiyle müritleri kısa sürede teslim olmuşlardır. Peygamber iddiasıyla ortaya çıkan, kendisini mehdi ilan eden bu kişi ayrıca kendisine kurşun işlemeyeceğini de vurgulamıştı. Ancak çarpışmanın hemen başında hayatını kaybetmesiyle daha fazla kan akmamış ve şeyhin aldattığı halk ve müritleri teslim olmuşlardır.⁸⁵ Yarbay Halit Bey 1 Ocak'ta Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta "*Hart Olayı, yalancı peygamberle oğullarının ve kendisine bağlı adamlarından bazılarının öldürülmesi ve Hart'ın teslim alınmasıyla sonuçlanmıştır.*" demiş ve Mustafa Kemal de cevaben teşekkür etmiştir.⁸⁶ Bir kişinin dini kullanarak isyana kalkışması sonucunda 18 asker şehit olmuştur. Üstelik Anadolu'nun doğusunda sözde Ermeni devletinin kurulması planları sebebiyle Bayburt bölgesi de zor günler geçirmekte ve bölgede sükûn sağlanamamaktaydı. Bir de böyle bir isyanın yaşanması hem bölgedeki asayiş bozmuş hem de milli kuvvetleri gereksiz yere meşgul etmiştir.⁸⁷

Bu olay Milli Mücadele tarihinde farklı bir yere sahiptir. Bu olay sırasında henüz TBMM açılmamıştır ve Anadolu'daki Ulusal Hareket örgütlenme aşamasındadır. Şeyhin düşüncelerinden yola çıkarak bu olayın dini bir ayaklanma olduğu açıktır. Hem İstanbul Hükümeti'ne hem de Anadolu'daki ulusal harekete bir karşıtlık bulunmaktadır. Özellikle İstanbul yönetiminin hedef alınması bu olaya farklı bir boyut kazandırabilir. İlâveten, meydana geldiği bölgede huzur ve sükûneti bozması, bölge insanını ayaklanmaya ve silahlı mücadeleye teşvik etmesi bakımından önemli bir olaydır.

⁸⁵ a.g.e., s. 64-65.

⁸⁶ Atatürk, a.g.e., s. 252.

⁸⁷ Korkmaz, a.g.e., s. 75.

1.3.8. İkinci Anzavur Ayaklanması (16 Şubat – 19 Nisan 1920)

Akbaş Cephaneliğindeki silah, cephan ve mühimmatın Kuva-yı Milliye tarafından ele geçirilmesi hem Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hem de Kuva-yı Milliye üzerinde son derece olumlu etkiler yapmıştır. Aynı şekilde bu durum İtilaf Devletleri tarafından sert bir şekilde karşılanmıştır. Akbaş Cephaneliği olayı ile birlikte işgalci güçlere direneceği mesajı verilmiştir. Bu baskın ile Kuva-yı Milliye'nin silah ve cephan ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Ayrıca, İstanbul'daki mecliste Misak-ı Milli kararlarının kabulünden 1 gün önce bu olayın yaşanması işgallere ve işgalcilere karşı sonuna kadar direneceğinin önemli bir ispatıdır.⁸⁸ Akbaş Cephaneliği olayının yaşanmasıyla birlikte özellikle İngilizler büyük tepki göstermişlerdir. Bu doğrultuda Bandırma'ya savaş gemileri göndererek ve asker çıkararak gözdağı verdiler. Ayrıca cephanelikten kaçırılan cephanenin teslimini ve bu olayların sorumlularının iadesini istediler. Mustafa Kemal'in emriyle Susurluk'ta bir müfreze hazırlandı ve İngilizlerin Bandırma'yı boşaltması istendi. İngilizler, birliklerini geri çektiler ancak Anzavur aracılığıyla bu olayın intikamını almak istediler.⁸⁹ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de bu olay haber olmuştur. Haberde, Akbaş'taki silah ve cephanenin Milli Kuvvetler tarafından ele geçirilmesinin ardından iki yüz kişilik bir İngiliz kuvvetinin Bandırma'yı işgal ettiği ve silahların teslim edilinceye dek bu kuvvetin geri çekilmeyeceğinin bildirildiği yazılmaktaydı. Devamında İngilizlerin mütarekeye uymayan ve kural tanımayan davranışları eleştirilmekteydi. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin, Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinin, Ermenilerin Müslümanları katletmesinin, Eskişehir'de halkı rahatsız ve tehdit eden İngiliz birliklerinin bu hareketlerinin de mütarekeye mi dayandırıldığını sorgulanmaktaydı.⁹⁰ İlâveten, gazetede 61. Fırka Kumandanı Kazım Bey'den alınan tahrirat yayınlanmış ve o yazıdaki üçüncü maddede silahların teslimi konusunda bir şart koşulmuştur. Bu şarta göre İzmir'deki işgal sona erdirilmeli ve bu sayede silahların teslimi gerçekleşmelidir.⁹¹ Rahmi Apak bu isyanın İngiliz destekli ve Padişah onaylı olduğunu, Anzavur'un İngiliz İstihbaratından Papas Fru (Rahip Frew) tarafından

⁸⁸ Adnan Sofuoğlu, "Akbaş Baskını (Olayı) ve Yankıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IX, S. 26, Ankara, 1993, s. 430.

⁸⁹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 358-359.

⁹⁰ "Bandırma'nın İşgali", *Hâkimiyet-i Milliye*, (16 Şubat 1920), s. 3.

⁹¹ "Bandırma'nın İşgali", *Hâkimiyet-i Milliye*, (16 Şubat 1920), s. 3-4.

maddi anlamda desteklendiğini ve teşvik edildiğini ifade eder.⁹² İsmet Bey de daha sonraları mecliste yaptığı konuşmada bu isyanın İngilizler tarafından tasarlandığını belirtmiştir.⁹³ Akbaş Cephaneliğinin ele geçirilmesi ve cephanenin Biga'ya taşınmasıyla birlikte Köprülülü Hamdi Bey de Biga'ya gelmiştir. Biga'da yönetimi Kara Ahmet isminde bir çete lideri idare etmekteydi. Hamdi Bey, Kara Ahmet'i ve yanındaki adamlarını ele geçirerek hapsedmiş ve yönetimi devralmıştı. Hamdi Bey, burada Milli Mücadele'nin lehinde olan bir yönetim ve askeri birlik tasarlamak istemişti. Bu durumda Akbaş'tan ele geçirilen cephanelerin bir kısmını bu bölgedeki gençlere dağıtarak yaklaşık 500 kişilik bir birlik kurmuştu. Ancak bu birliğin sayısının her geçen gün artması ve ihtiyaçların karşılanamaması neticesinde halktan para toplama yoluna başvurulmuştu. Üstelik tekrar silahaltına alınma durumları da başlayınca özellikle Pomak nüfus bu durumdan rahatsız oldu. Pomak elebaşları, İngilizler ile temasa geçmişler ve ayrıca bu bölgenin yakınlarında saklanan Anzavur da duruma müdahil olmuştur. Pomaklardan Gavur İmam ve Şah İsmail isminde iki elebaşı Biga'ya 16 Şubat 1920'de saldırmış ve henüz teşekkül aşamasında bulunan askeri birliği dağıtmışlardır. Anzavur da bir gün sonra Biga'ya gelmiş ve ayaklanmanın liderliğini üstlenmiştir. İsyanın başladığı bu günlerde Hamdi Bey, Biga'da yalnız ve güçsüz kalınca Akbaş'taki ele geçirilen cephanenin muhafaza edildiği Yenice istikametine doğru yola çıktı. Amacı bu cephanenin isyancıların eline geçmesini önlemektir. Bu istikamette giderken dinlenmek için bir süre konakladığı Eminoba köyünde isyan yanlısı köyün kâhyası ve bekçisi tarafından tanındı. Hamdi Bey isyancılar tarafından ele geçirildi ve şehit edildi.⁹⁴

İsyancılar 16 Şubat Pazartesi günü Biga'ya girmeye başladılar. Pazartesi günü özellikle seçilmişti çünkü pazartesi günleri Biga'da pazar kurulmaktaydı. Çevredeki yerleşimlerden pek çok kişi Biga'ya gelmekteydi. İsyancıların da bu kalabalık ortamda Biga'ya sızmaları daha kolay oldu.⁹⁵ Ahmet Anzavur 17 Şubat'ta Biga'da yönetimi ele aldı ve kendisine bağlı isyancılardan bazılarını burada bırakarak Yenice'ye doğru hareket etti. Yenice'de Dramalı Rıza Bey ve müfrezesi, Anzavur'a direnmesine

⁹² Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 193.

⁹³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, s. 41.

⁹⁴ Ertuna, **a.g.e.**, s. 71-74.

⁹⁵ Korkmaz, **a.g.e.**, s. 90.

rağmen engel olamadılar ve Anzavur'un kuvvetleri Yenice'ye girdi.⁹⁶ Bunun üzerine 22 Şubat'ta Rıza Bey, Yenice'deki cephaneliğin bir kısmını imha ederek Balıkesir'e çekildi.⁹⁷ Cephanenin geriye kalan kısmını Anzavur ele geçirdi ve kullanmaya başladı.⁹⁸ Kazım Paşa, Rıza Bey'in cephaneyi imha etmesinin yanlış olduğunu zira hem destek kuvvetlerin hem de kendisinin yola çıktığını ifade etmektedir. Bir süre daha direnmeleri halinde o bölgeye milli kuvvetlerin yetiştirebileceğini ifade etmiştir.⁹⁹ 24 Şubat tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de Akbaş Cephaneliği Olayı'nın ardından Bandırma'yı işgal eden İngiliz kuvvetlerinin geri çekildiği ancak bölgede tutuklamalar yaptığı ifade edilmiştir.¹⁰⁰

Anzavur ise bölgeyi köy köy gezerek kendisini padişahın gönderdiğini, Kuva-yı Milliye'nin eşkıyalık hareketi olduğunu, Mustafa Kemal'in askerlikten kovulan ve padişaha isyan eden bir hain olduğu propagandasıyla yöre insanlarını etkilemeye çalışmıştır. Bölge halkını korkutmak suretiyle üstü kapalı tehdit eden Anzavur, eğer Mustafa Kemal'in peşinden gidilirse bütün toprakların yitirileceğini, memleketin mahvolacağını vurgulamıştır. Şayet Kuva-yı Milliye'ye silahla karşılık verilirse haraç vermek ve tekrar silahaltına alınmaktan kurtulabileceklerini ifade etmiştir. En nihayetinde, bir müddet direnmeleri halinde Padişah'ın İstanbul'dan bir ordu göndermesi suretiyle Kuva-yı Milliye'nin tamamen imha edileceğini iddia etmiştir. Kur'an'ı göstererek Kuva-yı Milliye'ye katılanların idam edileceğini, bölge halkının onlara katılmayacağına dair Kur'an üstüne yemin etmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰¹

Dini değerleri bu tür siyasi faaliyetlere alet etmek Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde sert bir şekilde eleştirilmiştir. "Esbâb-ı Nifak" başlıklı makalede Kuva-yı Milliye'yi etkisiz kılmak adına isyancıların, cahil halkı aldatma ve kandırma yoluna başvurduğu ifade edilir. Meşrutiyetin ilanına atıfta bulunularak yaklaşık 10 sene sonra avcı taburlarının yerine Anzavur'un geçtiği ve bu suretle Biga'da silaha başvurulduğu eleştirilmektedir. Fakat dayanışma ve fedakârlıkla bu işin üstesinden geldiği

⁹⁶ Ertuna, **a.g.e.**, s. 75.

⁹⁷ Uluğ İğdemir, **Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 18.

⁹⁸ Özer, **a.g.e.**, s. 77.

⁹⁹ Özalp, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁰⁰ "Gelibolu Hadisesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (24 Şubat 1920), s. 2.

¹⁰¹ Güven, **a.g.e.**, s. 43.

vurgulanmıştır.¹⁰² Din faktörünün kullanılarak insanların etkilenmesi sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Meşrutiyette kullanılan bu yöntem, Milli Mücadele Dönemi'nde de kullanılmış, halifeye bağlılık çağrıları yapılarak Anadolu hareketi etkisizleştirilmeye çalışılmıştır. Üstelik Mustafa Kemal ve arkadaşlarını dinsizlikle suçlayan propagandalar da yapılmıştır.

Anzavur'un bu isyan girişimine karşı Yarbay Rahmi komutasında birlik yola çıktı. Takip amaçlı olarak da Yarbay Süleyman Sabri komutasında 1500 mevcutlu bir birlik de hazırlandı. Bu durum üzerine Anzavur ve Milli Kuvvetler arasında takip harekâtları ve çatışmalar başladı. Çarpışmalar neticesinde isyancılar yenilerek çekilmeye başlamışlar ve bu sırada buldukları köylerde evleri yağmaladıkları ve yakıp yıktıkları ortaya çıkmıştır. 10 Mart'ta Yarbay Süleyman Sabri'nin hazırladığı raporda çarpışmalardan dolayı Biga'daki ahalinin hem milli kuvvetlerden hem de isyancılardan hiç kimseyi görmek istemediklerinden dolayı Biga'ya kuvvet gönderilmemesi ve kuvvetlerin Gönen'de bekletilmesi tavsiye ediliyordu.¹⁰³

Anzavur ise bu sıralarda çok sayıda isyancıyla birlikte Gönen'e saldırdı. Gönen'deki Yarbay Rahmi'nin müfrezesi kolay bir şekilde dağıldı. Bu çatışmalarda Yarbay Rahmi de şehit oldu.¹⁰⁴ Ali Fuat Paşa, müfrezenin kolay bir şekilde dağılması hususunda, genel olarak birliklerin acemi ve zayıf kişilerden teşekkül ettiğini ve bunların da kolayca dağıldığını ifade eder.¹⁰⁵ Anzavur, Gönen'den sonra Mustafakemalpaşa, Bandırma ve Karacabey'de de rahat bir şekilde hâkimiyet kurdu. Anzavur'un Bandırma'daki yağma ve talan hareketleri Yüzbaşı Süheyl İzzet'in raporunda aktarılmıştır. Raporda Anzavur'un 9 Nisan'da Bandırma'ya girdiği ve toplanan halka İttihat ve Terakki aleyhinde beyanatta bulunarak kendisinin Kuva-yı Milliye'yi ortadan kaldırmakla görevli olduğunu ifade etmiştir. Anzavur'un Bandırma'ya girişiyle birlikte adamları da Bandırma'da yağma ve talan hareketlerine başlamış, silah ve cephanelere el koymuşlardır. Üstelik Bandırma'ya bağlı köyler de bu hareketlerden nasibini almıştır. Yalnızca silah ve cephaneye değil, mal ve hayvanlar da talan edilmiştir.¹⁰⁶ Buna karşılık Kazım Paşa'nın çabaları göze çarpmaktadır.

¹⁰² "Esbâb-ı Nifak", **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Mart 1920), s. 1.

¹⁰³ Ertuna, **a.g.e.**, s. 76-80.

¹⁰⁴ Özalp, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁰⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 399.

¹⁰⁶ "Anzavur'un Melanetleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (27 Mayıs 1920), s. 3.

Kazım Paşa, Yunanlılara karşı cepheye sevk edilen birlikleri Anzavur'a karşı kullanmayı tercih etmiştir. Bu durumu, Anzavur'un başarılı olması halinde vatanın düşman işgaline açık bir hale geleceğini ve bunun daha tehlikeli olduğu şeklinde ifade eder. Yunanlıların ilerlemesi halinde millette birlik ve beraberlik havası oluşacağı ve bunun daha az zararlı olacağı için öncelikli olarak Anzavur isyanının bastırılması gerektiğini savunur.¹⁰⁷ Anzavur, ele geçirdiği bölgelerde halka hitap etmeyi sürdürmüştü ve bu hitaplar genellikle dini içerikli söylemlerden oluşmuştur. Anzavur'un Karacabey'de halka hitabı oldukça dikkat çekicidir.¹⁰⁸

“Ey ahali, Avrupa'da tahsil görmüş, bıyıkları kesik, Allah'ını Peygamber'ini kiraatini terk etmiş olan bu melun farmason zabitan milletin kanını emdi, milleti mahv-ı perişan etti, işte padişah Hükümete irade ediyor, bu melunları mahvedeceğim, şeriat-ı Muhammedi'yi tatbik edeceğim. Hükümete yaşlı başlı memurlar tayin edeceğim ve bilhassa şimdiye kadar beni takip eden jandarmalardan böyle olmakla beraber işte ben onları affediyorum.”

Mustafa Kemal de Anzavur'un isyanına dair bir bildiri yayınlamış ve dikkatli olunması üzerinde durmuştu: *“İtilaf hükümetleri tarafından İstanbul'umuzun işgali ve milletimiz hakkında hiçbir tarihin kaydetmediği tahkirat ve tecavüzata cüret edilmesi üzerine tekmil Anadolu ve Rumeli'de bir vahdeti iman ve vicdan ile feveran eden ve istiklali milleti tahlis gayesine inhisar eden azmi milliyi ihlal için düşmanlarımızın en evvel tevessül etmek istedikleri çare nifaki dahilidir.”*¹⁰⁹

Bu isyan süresince halkı etkilemek ve yönlendirmek adına Milli Mücadele yanlılarına pek çok iftira atılmaya devam edilmiştir. Mustafa Kemal'in padişah olmak istediği, Kuva-yı Milliyecilerin din ve namus değerlerinin olmadığı, hamamlara kadınlarla birlikte girdikleri gibi akıl ve mantığın almadığı iftiralar aracılığıyla masum halkı etkilemek yoluna başvurmuşlardır. Halka bir de müjde verilmiş ve Kuva-yı Milliye ortadan kaldırıldıktan sonra ağnam vergisinin kalkacağı ve ormanları kullanmanın serbestleşeceği ifade edilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Özalp, a.g.e., s. 112.

¹⁰⁸ “Anzavur'un Habasetleri”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (3 Haziran 1920), s. 2.

¹⁰⁹ İğdemir, a.g.e., s. 99-100.

¹¹⁰ Selim Sarıbay ve Mehmet Tunçkol, **İstiklâl Savaşı'nda Mudurnu Bolu Düzce**, Mudurnulular Derneği, Ankara, 2015, s. 20.

Bu isyanda milletin birliğine kast edildiği fikri doğrultusunda Hâkimiyet-i Milliye’de bir makale kaleme alınmıştır. Bu makalede kirli vicdanı ve Avrupalılara yaltaklık etmesiyle suçlanan Anzavur’un isyan bölgesindeki toprakları da kendi mülkümüş gibi çevresindekilere dağıttığı ifade edilmiştir. Anzavur’un Avrupalılara yaranmanın yanı sıra irticai faaliyetlere de başvurduğu bildirilmiş ve çetecilik maksadıyla bir teşkilat kurduğunu ve bu teşkilata da “*Teşkilat-ı Ahmediyye*” adını verdiği ifade edilmiştir. Anzavur bu suretle halkı etkilemeye ve halkın birliğine çomak sokmaya çalışmıştır. Makalede, meşrutiyete atıfta bulunularak Derviş Vahdeti’nin de bu suretle isyan ettiğine dikkat çekilmiş ve bu isyanın pek çok vatan evladının hayatını kaybetmesine sebep olduğu vurgulanmıştır. Şimdi aynı suretle yine vatan evlatlarının birbirlerini kıtale başvurmasından çekinildiği ifade edilmiştir. Ayrıca Anzavur ve adamlarının etnik köken vurgusu da yaptıkları ve bölgedeki Çerkesleri kullanmak istediği ifade edilmiştir. Makalede, Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı’nın İslami nitelikte olduğu ve yeni bir din, yeni bir mezhep teşkiline girişenlerin beyhude bir çaba içinde oldukları vurgulanmakla beraber “*Teşkilat-ı Ahmediyye*” adı verilen bu hain teşekkülün, Peygamberin mübarek ismini kullandığını ve bu tür tahriklere karşı halkın dikkatli olması gerektiği ifade edilmiştir.¹¹¹

Bu isyan girişiminde pek çok yanlış anlaşılma, yalan ve iftira söz konusudur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bu konulara değinilmiş ve Biga’daki bu ayaklanmanın iç yüzü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yalan haberler çıkaranlara sert eleştirilerde bulunulmuştur. Biga’daki ahalinin Kuva-yı Milliye aleyhinde harekete geçtiği ve Anzavur’a katılarak bölgeyi savaş alanına çevirdikleri gibi iddialar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Anzavur’un da bir kahraman gibi lanse edilmesine çalışıldığı ifade edilmiştir. Üstelik bazı kişilerin, Kuva-yı Milliye’nin aleyhinde olmanın vatan ve milletin aleyhinde olmak demekle aynı şey olacağını unuttukları vurgulanmıştır. Makalede, Bigalılar ve Anzavur’un adamlarının, memleketin işgalini ve yabancılara memleketi teslim etme gibi ihanet düşüncelerini kabul ettiremeyecekleri vurgulanmıştır. Bu kişilerin, vatanın işgali ve memleketin ele geçirilmesini engellemeye çalışan Kuva-yı Milliye hakkında bir an için tereddüde düşmüş olsalar bile gerçeğin mutlaka açığa çıkacağı ifade edilmiştir. Makalede Ahmet Anzavur’un da

¹¹¹ “Vahdet-i Milliye’ye Karşı İrtica”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Mart 1920), s. 2.

bu masum milletin omuzlarına yeni bir yükümlülük daha eklediği ancak neticede silinip gideceği ifade edilmiştir. Zaten Anzavur'un niyetinin anlaşılmasıyla birlikte köylüler silahlı olarak milli kuvvetlere katılmış ve pek çok bölgede Anzavur taraftarlarını etkisiz hale getirmişlerdir. Biga'nın işgali ise Gavur İmam isminde birinin tahrikleri neticesinde Pomak köylüleriyle birlikte Biga'ya hâkim olmasıyla başlamıştır. Bundan yararlanan Anzavur ise yaklaşık 50 süvari ile şehre girmiş ve duruma el koymuştur. Burada ahaliye hitap ederek Hamdi Bey'in Biga'ya gelmesiyle başlayan düzensizliği sükûnete erdirmek için geldiğini ifade etmiştir. Halk nezdinde meselenin anlaşılması ve Anzavur'un niyetinin ortaya çıkmasıyla birlikte ahali Anzavur aleyhinde harekete geçmiştir. Meseleyi ilk başta yanlış anladıklarını bir telgraf aracılığıyla bölgedeki Kuva-yı Milliye birliklerine duyuran ahali, Kuva-yı Milliye'ye daima saygı gösterdiklerini beyan etmişlerdir. Anzavur ise her geçtiği bölgeyi zayıyata uğratmakta ancak kendisi de zayıyat vermektedir. Makalenin sonunda bu olayın yanlış anlaşılma sonucu ortaya çıkmış basit bir vaka olduğu belirtilmiştir.¹¹²

İlerleyen günlerde Anzavur İsyanı ile ilgili Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlanan başka bir makalede de önemli bilgiler bulunmaktadır. Haydutluk yapmak suretiyle, vatani Yunan işgaline karşı savunmaya çalışan Kuva-yı Milliye'yi arkadan vurmaya çalıştığı ifade edilen Anzavur'a İngilizlerin önemli bir destek verdiği belirtilmiştir. Öyle ki Anzavur'a İngilizlerin girişimiyle mirimiran rütbesi altında Balıkesir mutasarrıflığı görevi verilmiştir. Bu tayin, o güne kadar şüpheli görünen Anzavur – İngiltere- Damat Ferit işbirliğinin en kesin ispatıdır. İngiltere bu suretle kaleyi içeriden ele geçirmek istemiş ve Kuva-yı Milliye'yi iç mücadelelerle yıpratmak ve boğmak hedefinde olmuştur. Bu hedefi gerçekleştirmek adına İngiltere'nin maddi gücünün yanında Ferit Paşa ve avanesi yer almıştır. Üstüne, olur olmaz şeylere kanabilecek saf ve gaflet içindeki halk kitlelerinin de işe yarayabileceğini düşünen İngiltere, bu noktada yanılmıştır. İngiltere'nin Türk'ü Türk'e kırdırmaktan ibaret olan planının halkın sağduyusu sayesinde suya düştüğü ifade edilmiştir.¹¹³

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Anzavur ile ilgili haberler yapmaya ve bu suretle Damat Ferit ve İstanbul Hükümetine ateş püskürmeye devam etmekteydi. Başka bir makalede de Anzavur'un paşalık ve mutasarrıflık rütbeleriyle tayin edilmesi

¹¹² "Eracif Silsilesi – Biga Hadisesi Etrafında", **Hâkimiyet-i Milliye**, (18 Mart 1920), s. 2-3.

¹¹³ "Vaziyetin Hakikati", **Hâkimiyet-i Milliye**, (13 Nisan 1920), s. 1.

meselesinden bahsedilmiştir. Bu makalede Bab-ı Ali'nin baskı altında bile olsa böyle bir tayini gerçekleştirme iğrençlik olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bu olay tarihin hayret ve ibret ile karşılanacak hadiselerinden birisi olmuştur. İlâveten Anzavur'un, vatani müdafaa edenlere karşı yaptığı eylemler, tereddütte kalanlar için de belirleyici olmuştur. Makalede Anzavur'un ilk isyanına gönderme yapılmış ve Anzavur'un ilk isyanında yenilgiye uğratılmasının ardından kendisine itimat edildiği belirtilmiş ve daha fazla kendisiyle meşgul olunmadığı bildirilmiştir. Ancak Yunanlılarla mücadeleye girişen Kuva-yı Milliye'nin arkadan vurulması Anzavur'un ikinci isyanı aracılığıyla olmuştu. Anzavur'un, Kuva-yı Milliye'nin silah ve cephanesini tahrip etmesi şaşkınlıkla karşılanmıştı. İşte Anzavur bu faaliyetleriyle İngilizlere alet olarak devlete ihanet etmiştir.¹¹⁴

Bununla birlikte isyanı bastırma girişimleri pek çok farklı noktadan devam etmekteydi. Kazım Paşa'nın girişimiyle bir süvari bölüğü ve zeybeklerden oluşan birlik, gönüllü birliklerle takviye edilerek Balıkesir'e sevk edildi. Demirci Mehmet Efe'nin müfrezesinden de takviye edilen bu teşekkül Çerkes Ethem emrinde harekete geçirildi. Bu birlik yaklaşık 2000 kişiden oluşuyordu. 15 Nisan'da Çerkes Ethem'in önderliğinde harekete geçen bu kuvvet Susurluk ve Gönen istikametinde yola çıktı. Susurluk'un kuzeyinde bulunan Yahyaköy'de isyancılar ile gerçekleşen müsademede isyancılar ağır bir yenilgiye uğradılar. Anzavur da bu çarpışmada yaralanmış ve önce Karabiga'ya ardından bir İngiliz gemisi aracılığıyla İstanbul'a kaçmıştır.¹¹⁵ Anzavur isyanının bastırılmasına yönelik girişimlerle ilgili Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bulunan başka bir haberde de Ethem Bey'in komutasındaki kuvvetler ile bizzat Anzavur'un idaresindeki isyancılar arasındaki çatışmalardan bahsedilmiştir. Anzavur'un büyük bir hezimete uğradığı ve yaklaşık 60 esir verdiği vurgulanmıştır. Haberde Ethem Bey'in telgrafına da yer verilmiş ve bu telgrafta Anzavur'un bir vapura binerek firar ettiği bildirilmiştir. Haberin devamında Miralay Kazım Bey'in bir telgrafına da yer verilmiştir. Kazım Bey'in bu telgrafında, milli kuvvetlerin Bandırma'ya 19 Nisan'da girdikleri ve Anzavur'un nereye kaçtığıyla ilgili henüz detaylı bilgi alınamadığı ifade edilmiştir. Aynı haberin devamında da 21 Nisan tarihinde Gönen'in isyancılardan temizlendiği ve Anzavur'un yanında yalnızca 6

¹¹⁴ "Anzavur'un Paşalığı", **Hâkimiyet-i Milliye**, (13 Nisan 1920), s. 2.

¹¹⁵ Ertuna, **a.g.e.**, s. 85-87.

adamının kaldığı bildirilmiştir.¹¹⁶ Anzavur'un kuvvetlerinin yenilgisi Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde ayrıca yankılanmıştır. Anzavur'un eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı galeyana gelen halkın Bursa ve Balıkesir vilayetlerinden toplanarak eşkıyaların üzerine yürüdükleri ve Bursa'dan toplananların baskısı sonucu eşkıyaların Kirmasti ve Karacabey'e çekildikleri belirtilmiştir. Akabinde Balıkesir kuvvetleri de eşkıyaya karşı çıkmış ve Susurluk'ta mağlup edilen isyancılar kaçmak durumunda kalmıştır. Bandırma istikametine doğru yola çıkan eşkıyaların zorda kalmaları durumunda İngiliz topları himayesine sığınacakları veya İngiliz-Yunan gemilerine binerek kaçacakları belirtilmiştir. Çetecilerin büyük bir yağma faaliyetine giriştikleri ve bölgedeki telgraf hatlarını tahrip ettikleri de haberde vurgulanmıştır.¹¹⁷ Aynı tarihli gazetenin başka bir haberinde de Susurluk Umum Kuva-yı Takibiye Kumandanlığından alınan telgraf sureti yayınlanmış ve isyancılar ile 7 saat devam eden bir çatışma neticesinde isyancıların büyük kayıplar vererek kaçtıkları ve süvariler tarafından takip edildikleri aktarılmıştır.¹¹⁸ İlerleyen günlerde Anzavur isyanına son verilmek amacıyla yapılan mücadeleye dair yeni bir haber daha yayımlanmıştır. Bu haberde, bir telgrafname sureti yayımlanmıştır. Telgrafa göre 24 Nisan'da milli kuvvetler Biga'ya girmiş, Karabiga'ya kaçmak isteyen isyancılara kayıplar verdirilmiştir. Akabinde, Karabiga da kurtarılmış ve Anzavur'un önemli adamlarından Hacı Musa Bey başta olmak üzere bazı isyancılar esir alınmıştır.¹¹⁹ Anzavur kaçarken yanındaki Kur'an'ı göstererek padişahın yeni kuvvetler getirmeye gittiğini ifade etmiştir. Böylece İkinci Anzavur Ayaklanması sona ermiştir.¹²⁰ Ancak olayın yankıları devam etmiştir. Anzavur'un Bandırma'dan ayrılırken içinde hiç Fransız vatandaşı bulunmayan ancak Fransız bayraklı bir vapura binip kaçtığı ifade edilmiştir.¹²¹ Bu başarılı müsademe neticesinde Çerkes Ethem de ciddi anlamda adını duyurmuştur.¹²² Nitekim bir haberde de Balıkesirliler tarafından, Anzavur ve adamlarına karşı mücadele eden, Balıkesir'i koruyan ve aynı zamanda taarruz eden Yunanlılara karşı da mücadele eden Salihli Kumandanı Çerkes Ethem ve Demirci Mehmet Efe'ye

¹¹⁶ "Anzavur'un Tenkili", **Hâkimiyet-i Milliye**, (23 Nisan 1920), s. 4.

¹¹⁷ "Anzavur'un Takibi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (20 Nisan 1920), s. 3.

¹¹⁸ "Son Havadis", **Hâkimiyet-i Milliye**, (20 Nisan 1920), s. 4.

¹¹⁹ "Anzavur'un Takibi ve Tenkili", **Hâkimiyet-i Milliye**, (1 Mayıs 1920), s. 3.

¹²⁰ Güven, **a.g.e.**, s. 70.

¹²¹ "Öldürücü Muahede Hakkında", **Hâkimiyet-i Milliye**, (31 Mayıs 1920), s. 2.

¹²² Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, s. 129.

teşekkür edildiğine dair bir haber yapılmıştır.¹²³ İsyanı bastırma girişimleri Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer almaya devam etmiştir. Mustafa Kemal imzalı çıkan bir bildiriye Anzavur'un Gönen bölgesinde Yunanlılara hizmet ettiği, ancak bu teşebbüslerin milli azim ve kuvvet karşısında hiçbir zaman başarıya ulaşamayacağına dikkat çekilmiştir. Pek kısa süre içinde de Anzavur'un layık olduğu cezayı alacağı bildirilmiştir.¹²⁴ Aynı tarihte farklı bir haber başlığı altında verilen haberde de Anzavur'un takip ve etkisizleştirilme girişimleriyle görevlendirilen Kuva-yı Milliye birliklerinin aynı tarihte Kirmasti'ye girdikleri bildirilmiştir. Eşkıyaların Karacabey ve Kirmasti'yi yağmaladıklarının ifade edilmesiyle birlikte takip harekâtına ciddiyetle devam edileceği duyurulmuştur.¹²⁵ İsyancıların Karacabey'deki yağması Hâkimiyet-i Milliye gazetesine haber olmuştur. İsyancıların Hürriyet ve İtilaf mensupları ile de güç birliği yaparak sekiz gün içinde elli bin lirayı aşkın para gasp ettikleri, altmış bin lira değerinde de mal ve hayvanat gasp ettikleri ve eşraftan Ethem ağayı oğlu ile birlikte öldürdükleri ifade edilmiştir.¹²⁶ Anzavur'un bölgedeki yağma ve talan faaliyetleri ile ilgili bir başka haber de 7 Haziran tarihlidir. Anzavur'un Kirmasti'de halktan önemli miktarda para ve mal gasp ettiği bildirilmektedir.¹²⁷ Bu suretle Milli Mücadele döneminin en önemli isyanlarından olan Anzavur Ayaklanması iki farklı zamanda meydana gelmesine rağmen bastırılabilmiştir. Bu isyanın İstanbul ve İngiliz destekli olduğu aşikârdır. İstanbul Hükümeti ve İngilizler hem Güney Marmara'da Hâkimiyet kurarak Ankara'ya giden yollar üzerinde denetim sağlamak istemişler hem de milli kuvvetleri yıpratmak istemişlerdir.

İsyanın sona ermesiyle birlikte isyan bölgesinde normalleşme çabaları öne çıkmaktadır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesine yansıyan bir haberde Biga'da depolarda saklanan 3500 civarında silah ve 750 sandık cephanenin ele geçirildiği ve ahalideki silahların da teslim alınma çalışmalarının devam ettiği bildirilmiştir. Bir diğer haberde de Anzavur'un adamları tarafından yağmalanan emval ve emlakın, asıl sahiplerine iade edildikleri bildirilmiştir.¹²⁸ Anzavur'un din ve vatan gibi kutsal değerleri kullanmasının eleştirildiği bir makalede de oldukça dikkate değer satırlar vardır.

¹²³ "Karesililerin Hamiyeti", **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Haziran 1920), s. 3.

¹²⁴ "Millet Vaziyete Hakimdir", **Hâkimiyet-i Milliye**, (17 Nisan 1920), s. 3.

¹²⁵ "Son Havadis", **Hâkimiyet-i Milliye**, (17 Nisan 1920), s. 4.

¹²⁶ "Anzavur Eşkıyasının Cinayetleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (1 Mayıs 1920), s. 3.

¹²⁷ "Anzavur'un İrtikablarından", **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 2.

¹²⁸ "Telgraf Haberleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (9 Mayıs 1920), s. 4.

Anzavur'un uzaktan gelirken din, iman, devlet gibi kavramlardan bahsettiği ancak ele geçirdiği bölgelerde de yağmaya başladığı, köyleri yakıp yıktığı, soygunculuk yapıldığı ve bölgedeki insanların silah ile tehdit edilerek Kuva-yı Milliye'ye karşı cepheye gönderildiği ifade edilmekteydi.¹²⁹ İsyanın etkilerine değinen İsmet Bey, mecliste yaptığı konuşmada Anzavur İsyanı sebebiyle bir buçuk firkalık bir kuvveti nizama sokmaya muhtaç kalındığını vurgulamıştır.¹³⁰

1.3.9. Birinci Düzce – Bolu - Hendek İsyanı (13 Nisan – 31 Mayıs 1920)

Millî Mücadele döneminde isyanların bir kısmı özellikle İstanbul – Ankara istikameti üzerinde meydana gelmiştir. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesi ve Ankara'da bir güç unsuru olarak ortaya çıkması özellikle İstanbul Hükümeti ve İngilizler'i son derece rahatsız etmiştir. Bu sebeple İstanbul Hükümeti ve İngilizler tarafından desteklenen isyanlar Düzce, Adapazarı, Hendek, Bolu gibi İstanbul – Ankara güzergâhı üzerinde yoğunlaşmıştır. Hem İstanbul hem de Ankara yönetimi bu bölge üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi vermişlerdir.

Düzce'de 1919 yılının son aylarında bir asayişsizlik problemi göze çarpmaktaydı. Sürgün cezasına çarptırılan 4 suçlunun yolda kaçırılması, Düzce'deki yargıcın ve bölük komutanının eşkıyalar tarafından öldürülmesi Düzce'deki güvensizlik ortamının belirtileridir. Düzce'de Mahmut Nedim Bey'in komutası altında kurulan birlik bu probleme bir nebze çare oldu. Ancak Mahmut Nedim Bey'in hem Ankara hem İstanbul ile iyi geçinmeye çalışması ve özellikle İstanbul'dan gelen gazetelerin Düzce'de yayılma alanı bulması, zaten padişaha eğilimli halkı iyice İstanbul'a meylediyordu.¹³¹ Düzce ve civarında gelişen bu isyanlar meclisin açıldığı günlere de tesadüf etmişti. Ali Fuat Paşa'ya göre Hendek ve Düzce isyanları milli egemenliğe karşı olan ayaklanmalar içinde en önemlisidir.¹³² Düzce, işte bu şartlar altında Millî Mücadele döneminde önemli ve etkili sayılan bir ayaklanma hareketine ev sahipliği yapmıştır.

Düzce'de Ömerefendi adlı köyde toplanan isyancılar Süvari Yüzbaşı Avni'yi buldukları bölgeye çağırdılar ancak Yüzbaşı gitmeyince isyancılar karargâhı

¹²⁹ “Son Vakaların Dersleri”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 1.

¹³⁰ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, s. 53.

¹³¹ Ertuna, **a.g.e.**, s. 90-91.

¹³² Cebesoy, **a.g.e.**, s. 416.

basarak müfreze komutanını esir aldılar. Sayıları artan isyancılar Düzce'ye girip, idari ve askeri binalara hâkim oldular ve bu görevleri kendi üzerlerine aldılar. Bu avantajlarını kullanarak Bolu Mutasarrıfını Düzce'ye çağırarak, halka telkinlerde bulunması isteğinde bulundular. Mutasarrıfın Düzce'ye gelmesi üzerine onu aldatmak suretiyle Bolu mutasarrıfını da ele geçirdiler.¹³³ 14 Nisan 1920'de Beypazarı'nda da bir ayaklanma baş gösterdi. İsyancılar, Ankara'yı tanımayacaklarını ve Padişah'a sadık olduklarını ve "*Halk ve Padişah nerede ise, biz de oradayız.*" diyerek cephanelikleri yağmalayıp ilçede yönetimi ele geçirdiler. 18 Nisan'da Bolu, 20 Nisan'da Gerede isyancılar tarafından ele geçirildi.¹³⁴ Mustafa Kemal de 18-19 Nisan'da bu olaylar ile ilgili şu yorumu yapmıştır:¹³⁵

"Düşmanlarımızın memleketimizde iç savaş çıkarma girişimi, başarıya ulaşmak üzeredir. Anzavur, Düzce olayları, İstanbul'un ve İngilizlerin pek ciddi ve kapsamlı bir biçimde bu işe sarıldıklarını göstermekte ve İzmit ve Adapazarı yönlerinde de el altından önemli girişimlerde buldukları anlaşılmaktadır, İstanbul'a yakın Türk ve Çerkez bölgeleri teşvik ve aldatmaya pek elverişlidir. Bu akımın önüne geçilmezse, bu fenalığın Sivas Çerkez bölgesine bulaşmasını da düşünmek gerekir. İngilizler, Hilafet makamının gücünü de pek etkin bir biçimde kullanmakta ve paraca önemli özverilerde bulunmaktadırlar."

Mustafa Kemal, meclisteki konuşmasında da Düzceli Safer Bey, Vehap Bey, Kamil Bey ve Rifat Bey isimli kişilerin isyan ettiğini ancak bu kişilerin İstanbul'dan para alarak harekete geçtiklerini ifade etmiştir.¹³⁶

Düzce ve Bolu'da olan biten karşısında Ankara yönetimi, Bolu'daki dağ geçitlerini tutmak, Geyve'den, Adapazarı'ndan, İstanbul'dan, Kastamonu, Aydın ve Çorum'dan isyan mahalline asker sevk etmek yoluna başvurdu. Ayrıca Çerkes Ethem'e de bu bölgeye intikal etmesi emredildi. Neticede Salihli ve Balıkesir Kuva-yı Milliye'sinin oluşturduğu Çerkes Ethem ve müfrezesi, iki tabur düzenli ordu birliğinden müteşekkil Binbaşı Nazım Bey müfrezesi, iki tabur piyadeden müteşekkil

¹³³ Sina Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 66.

¹³⁴ a.g.e, s. 67.

¹³⁵ Avcıoğlu, a.g.e., s. 146.

¹³⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 1, s. 2-3.

Yarbay Arif müfrezesi, üç yüz kişiden müteşekkil Binbaşı Çolak İbrahim müfrezesi isyan mıntikasına gönderilmişlerdir.¹³⁷ Bu kararlarda bir görüş ayrılığı yaşanmıştır. Zira Ali Fuat Paşa, ordu birliklerinin isyanlar karşısında kullanılmamasını, onun yerine milli müfrezelerin bu isyan hareketlerini bastırma hususunda görev yapması fikrini savunmuştur. İsmet Bey ise düzenli birliklerin kullanılması fikrini savunmuştur.¹³⁸ Askeri birliklerin sevk edilmesine ilaveten Hüsrev (Gerede) Bey'in başkanlığında bir nasihat heyeti de bölgeye gönderildi.¹³⁹ İsyancılar tarafından tutsak edilen Hüsrev Bey, anılarında isyancıların kendilerine olan davranışlarını aktarmaktadır. Öyle ki isyancılar ile karşılaştıklarında Hüsrev Bey, hiçbir şey yapmamasına rağmen onu taş yağmuruna tutmuşlar ve yaralandığı için tedavi edilmesine izin vermemişlerdir. Yolda bir süre mola verildiğinde “*Bu kâfirlere su vermeyin.*” şeklinde ifadeler kullanan isyancıların milli harekete nasıl baktıkları net bir şekilde görülebilir. Hüsrev Bey ve heyetinin esir tutulduğu hapisane önünde her gün milli kuvvetlerin mağlup olması adına dua edilmesi de ilginçtir.¹⁴⁰ Ayrıca, Hüsrev Bey heyetinden başka Adapazarı'ndan da Sait ve Kazım Beylerden oluşan bir nasihat kurulu isyan bölgesine gönderilmişti. Sait ve Kazım Bey isyancılar tarafından öldürülmüşlerdir. Bu olaylar durumun vahametini göstermekteydi.¹⁴¹ Artık isyana nihayet vermek için Yarbay Mahmut, Mustafa Kemal'in emriyle bölgeye gelmişti. Bir aldatmaca neticesinde barış yapmak istiyormuş gibi görünen isyancılara inanan Yarbay Mahmut, kan dökülmesini de istemediği için onlarla uzlaşmaya çalıştı. Ancak isyancılar bu hareketleriyle erlerin silah ve cephanelerine el koydular ve Yarbay Mahmut da şehit edildi.¹⁴² Bu ayaklanmalar devam ederken demiryolu hattı üzerinde bulunan ve “*Anadolu'nun kapısı*” sayılan Geyve civarında hâkimiyet kurmak mühim bir mesele oldu. Çünkü Geyve kaybedilseydi isyanın Bilecik ve Eskişehir'e sıçrama ihtimali doğacaktı.¹⁴³ İsyanı bastırmak adına Binbaşı Çolak İbrahim 19 Nisan'da Geyve'ye geldi. Taraklı'da isyancıları mağlup etti. Oradan Mudurnu'ya geçti ve burada kuvvetinin sayısını artırdı. Mudurnu'da isyancılar karşısında zor duruma düşmesine rağmen destek kuvvetlerin

¹³⁷ Atatürk, **a.g.e.**, s. 281.

¹³⁸ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 417.

¹³⁹ Ertuna, **a.g.e.**, s. 92-93.

¹⁴⁰ Sami Önal, **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 194.

¹⁴¹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017, s. 175-176.

¹⁴² Ertuna, **a.g.e.**, s. 94-95.

¹⁴³ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 420.

gelmesi sayesinde bir kez daha isyancıları mağlup etti. Çolak İbrahim, Mudurnu'dan hareket ederek 28 Mayıs'ta Düzce'ye ulaştı.¹⁴⁴

Bu sıralarda Beypazarı'nda isyan devam etmekteydi. 25 Nisan'da Yarbay Arif, Beypazarı'nı isyancılardan kurtardı. 1 gün sonra Nallıhan'a doğru yürüdü ancak isyancıların oradan kaçtıklarını duyunca Çarşamba köyünde bulunan isyancıları etkisiz hale getirdi. Böylece Nallıhan civarındaki isyan hareketini de bastırması olan Yarbay Arif, Bolu istikametine yürüdü. Bölgenin önde gelen isimlerinin af dilemesi ve Yarbay Arif'in müfrezesinin yetersiz olması sebebiyle milli kuvvetler Bolu'ya girmediler. Bu kararda Düzce'deki isyancıların Bolu'ya doğru harekete geçecekleri haberinin alınmış olması da etkili oldu. Nitekim 2-3 Mayıs'ta bu hareket gerçekleşti. Bolu'yu savunmakla görevli birliği mağlup eden isyancılar şehre hâkim oldular. 4 Mayıs'ta isyancılar şehrin dışındaki Yarbay Arif müfrezesine saldırdılar ve sayıca üstün olmaları sayesinde müfrezeyi geri çekilmeye zorladılar. Yarbay Arif ve müfrezesi Kızılcahamam'a çekildiler. Bu sırada Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'yı ve Konya Ereğli'deki tümeni de Ankara'ya çağırdı. 11-12 Mayıs gecesi ise Yarbay Arif, bir suikast sonucunda şehit oldu.¹⁴⁵ Bu suikast, Yarbay Arif çadırında uyurken, gecenin karanlığından faydalanan birisi tarafından gerçekleştirildi. Yarbay Arif'in şehit olmasıyla birlikte müfrezesini teşkil eden Karakeçililer köylerine dönmek için müsaade istemişler, uzun uğraşlar sonucu kalmaları için ikna edilmişlerdir.¹⁴⁶

1.3.9.1.Düzce ve Bolu Ayaklanmalarında Çerkes Ethem

Düzce bölgesinde isyan 13 Nisan'da başlamış olmasına rağmen Çerkes Ethem bölgeye 23 Mayıs'ta ulaşabilmişti. Bu durum Ertuna tarafından normal kabul edilmektedir. Çerkes Ethem'in gelmesine kadar geçen sürede isyanlar, Taraklı, Göynük, Mudurnu, Hendek taraflarında Binbaşı Çolak İbrahim tarafından; Beypazarı, Çarşamba ve Bolu da Yarbay Arif tarafından bir süreliğine etkisiz hale getirilmişti. Ancak isyanlara net bir şekilde son darbe vurulamamıştı.¹⁴⁷ Sina Akşin'e göre Çerkes Ethem'in bölgeye 37 günde ulaşabilmesi normal değildir. Bu gecikmenin yaşanmasında ya Ankara'nın ya da Ethem'in isteksizlik içinde bulunması ihtimal

¹⁴⁴ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, s. 68-69.

¹⁴⁵ Ertuna, **a.g.e.**, s. 98-105.

¹⁴⁶ Süreyya Şehidoğlu, **Milli Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1970, s. 66-67.

¹⁴⁷ Ertuna, **a.g.e.**, s. 106.

dâhilindedir. Bu dönemde Çerkes Ethem'in otoriteyi kabul etmeme sürecinin başladığı bilinmekteydi. İlaveten Ankara'nın Ethem'e bir minnet borcu altına girmek istememesi adına ısrarcı olmaması sebeplerden biri olabilir. Ethem'in yönünden meseleye bakılırsa bu isyanları bastırmaktansa kendi yöresi olan Salihli'de Yunanlılar ile çarpışmak Ethem'e daha mantıklı gelmiş olabilir.¹⁴⁸

Ali Fuat Paşa'nın emirleriyle ve Çerkes Ethem'in sahadaki uygulayıcılığı neticesinde Çerkes Ethem ve kuvvetleri 23 Mayıs'ta Sapanca ve Adapazarı'na girdi. 25 Mayıs'ta Hendek'e girildi. Böylece Düzce'ye 2 koldan ilerleme fırsatı doğmuş oldu: Doğuda Refet Bey'in kuvvetleri ve batıda Çerkes Ethem'in kuvvetleri. 26 Mayıs'ta Çerkes Ethem, Refet Bey'in kuvvetini beklemeden Düzce'ye girdi. Fazla bir mukavemetle karşılaşmadan isyanın elebaşlarını idam ettirdi. Çerkes Ethem'in bu tür olaylardaki aşırı sert tutumu ve katı davranışları bilinen bir durumdur. Çerkes Ethem, Düzce İsyanını bu suretle bastırarak bir diğer isyan bölgesi olan Yozgat'a doğru yola çıkmıştır. Bolu'da ise isyan halen devam etmekteydi. Bu isyana son verme görevi Refet Bey'e düştü. Refet Bey'in emrindeki müfreze 27 Mayıs'ta Bolu'ya girdi. Bunun üzerine milli kuvvetlerin Bolu'da bulunmasından faydalanan isyancılar Mudurnu'ya girdiler. Mudurnu'yu kuşatan isyancılara ise Binbaşı Nazım'ın emrindeki zeybekler karşı koydular. Binbaşı Çolak İbrahim kuvvetleri de 28 Mayıs'ta Bolu'ya girdiler. Bolu tamamen temizlendi ve 31 Mayıs'ta Gerede'ye hareket edildi. Gerede de isyancılardan temizlenerek yaklaşık 50 gün devam eden bu isyanlar dizisi bastırılmış oldu.¹⁴⁹ Gerede'nin isyancılardan temizlendiğine dair Refet Bey tarafından meclise çekilen telgraf mecliste okunmuştur. Telgrafta isyancılara ait silah ve mühimmatın da ele geçirildiği ifade edilmiş ve bölgede hâkimiyetin sağlandığı vurgulanmıştır. Telgrafın okunmasının ardından "*Pek âlâ teşekkür olunur*" sesleri duyulmuştur.¹⁵⁰ Düzce Ayaklanması, pek çok bölgeye yayılmış ve oldukça geniş bir sahayı etkilemiştir. Bu isyanla ilgili Hâkimiyet-i Milliye gazetesine şöyle bir haber yansımıştır. Kuva-yı Tedibiye başlıklı haberde Beypazarı'nın kurtarıldığı ve milli kuvvetlerin Bolu güzergâhında yola devam ettikleri belirtilmiştir. 27 Nisan'da ise Nallıhan kurtarılmış ve bölgede sükûnet hâkim olmuştur.¹⁵¹ Nallıhan'ın kurtarıldığı ve

¹⁴⁸ Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, s. 72.

¹⁴⁹ Ertuna, *a.g.e.*, s. 109-113.

¹⁵⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 2, s. 73.

¹⁵¹ "Kuva-yı Tedibiye", *Hâkimiyet-i Milliye*, (1 Mayıs 1920), s. 4.

asilerden temizlendiği meselesi meclisteki görüşmelere de konu olmuştur. Yarbay Arif'in telgrafı okunmuş ve “Allah muvaffak etsin” sadaları eşliğinde konu kapanmıştır.¹⁵² Yayımlanan bir diğer haberde Gerede’de isyancılardan Kel Seyit’in ölü olarak; beş arkadaşının ise diri olarak ele geçirildiği bildirilmiştir.¹⁵³ Birkaç gün sonra yapılan bir haberde de Düzce ve Bolu isyan bölgelerinde sükûnetin tamamen hâkim olduğu ve Kel Seyit’in yakalanan arkadaşlarının idam edildiği bilgisi verilmiştir.¹⁵⁴ Milli kuvvetlerin Gerede’ye girmesiyle birlikte pek çok makineli tüfek, top ele geçirilmiş ve bu teçhizatın toplanması çalışmalarına da devam edilmekte olduğu haberde bildirilmiştir.¹⁵⁵ İsyanın sona ermesiyle birlikte bu konu hakkında bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda Düzce’deki olayları tezgâhlayanların başarısızlık karşısında karamsarlığa kapıldıkları; milletin ise memnuniyet içinde olduğu belirtilmekteydi. Birden fazla düşmanın girişimleriyle meydana çıkan bu olayın halk tarafından kolay bir şekilde yenilgiye uğratılmasının Türk milletinin gücü sayesinde olduğu da vurgulanmıştır. Yazının devamında İngilizlere de eleştiriler getirilmiş ve ayaklanma çıkarma politikasının İngiltere tarafından pek çok yerde uygulandığı belirtilmiştir. İngilizlerin isyan çıkarmak adına önemli miktarlarda para dağıttığı, silah temin ettiği ifade edilmiş ancak bu girişimlerin başarısız olduğu vurgulanmıştır.¹⁵⁶ İsyanın ardından yapılan yargılamalar ile ilgili bir haber yapılmıştır. Haberde Düzce – Bolu olaylarındaki ihanetinden dolayı Göynük eşrafından Hacı Nuri ve Köse Mehmet Efendiler’in takip edilerek yakalandıkları ve idam edildikleri bildirilmiştir.¹⁵⁷ 10 Haziran tarihli başka bir haberde de Adapazarı, Düzce, Bolu, Gerede ve civarındaki bölgede ve ilgili bütün sahillerde eşkıyalık hareketinin tamamen sona erdirildiği bildirilmiştir.¹⁵⁸ İsyanın sona erdirilmesinin ardından düzeni sağlamak amacıyla Kuva-yı Tedbiye Komutanlığı bölge ahalisine hitaben bir beyanname yayımlamıştır. Bu beyannamede şimdiye kadar yapılan harekâtların yeterli görüldüğü, isyana karışmak haricinde suç işleyenlerin affedildiği, af kapsamı dışında olan ve firar halinde bulunan herkesin bölge yönetimine teslim olmalarının mecbur olduğu, söz konusu kişilere

¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 108.

¹⁵³ “İstilacılara Karşı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Haziran 1920), s. 4.

¹⁵⁴ “Asilere Karşı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (14 Haziran 1920), s. 3.

¹⁵⁵ “Telgraf Haberleri – Anadolu’da ve Rumeli’de”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 4.

¹⁵⁶ “Son Vakaların Dersleri”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 1.

¹⁵⁷ “Telgraf Haberleri – Anadolu’da ve Rumeli’de”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 4.

¹⁵⁸ “Büyük Millet Meclisi”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Haziran 1920), s. 3.

yardım ve yataklık edenlerin de ceza görecekları, herkesin elinde bulunan silah ve mühimmatı teslim etmesi gerektiği, emirlere uymayanların mütemerrid ilan edilecekleri, isyan süresince isyancıların elde ettiği para ve eşyaların sahiplerine iade edilmesi kararları halka ilan edilmiştir.¹⁵⁹ Mecliste isyanın etkilerinden bahseden İsmet Bey, Düzce İsyanını bastırmak için yaklaşık iki fırkalık kuvvetin Yunan saldırılarının gerçekleştiği bölgelerden çekildiği ve bu sayede Yunan işgalinin kolay ilerleme imkânı bulunduğundan bahsetmiştir.¹⁶⁰

Bu isyan girişimleri meclis bünyesindeki görüşmelere de yansımıştır. Bu görüşmelerde isyanın gelişiminden söz edilmiş ve nasihat için bölgeye gidenlerin şehit edildikleri Mustafa Kemal tarafından meclise açıklanmıştır. Düzce ve Hendek'teki isyancıların aynı zamanda Adapazarı'na girmek hedefinde oldukları ifade edilmiş ve Adapazarı ve Hendek-Düzceliler arasında çarpışmaların başladığı ifade edilmiştir. Aynı sıralarda İngilizlerin Şile'ye de bir miktar asker çıkardığı ifade edilmiştir. Bu girişimin isyancıları desteklemek hedefinde olduğu bildirilmiştir.¹⁶¹ İsyanın sona ermesinin ardından bir süre sonra Düzce-Bolu isyanının mağdurlarından Hüsrev Bey, mecliste yaptığı konuşmada isyana dair tespitlerini ifade etmiştir. Hüsrev Bey, halkın bilgi eksikliğinden yakınmış ve yönlendirmeye açık olduklarını vurgulamıştır. Cahillik ve bilgi eksikliğinin olduğu yerlerde tahriklerin daha kolay karşılık bulunduğunu da ifade etmiştir. Ayrıca Dünya Savaşı'nın uzun sürmesiyle birlikte köylülerin çektikleri sıkıntıya da değinmiş ve bu durumun isyana sebebiyet vermesini dile getirmiştir.¹⁶²

1.3.10. Kuvayı İnzibatiye (18 Nisan – 25 Haziran 1920)

Anadolu'da oluşan, manda ve himayeyi reddeden, tam bağımsızlığı savunan harekete karşı İstanbul Hükümeti pek çok zaman aleyhte hareketlerde bulunmuştur. Özellikle Damat Ferit Hükümetleri zamanında gayet açık bir şekilde Anadolu'ya karşı kin ve nefret beslenmiş ve buna uygun politikalar yürütülmüştür. Zira Anadolu'nun pek çok bölgesinde ortaya çıkan ayaklanmalarda hem İstanbul Hükümetinin hem de İngilizlerin destek ve teşviki açıktır. İşte bu yolda ayaklanmaların tamamen istenilen etkiyi verememesi üzerine maaşlı olarak asker veya gönüllülerden oluşan insanlar bir

¹⁵⁹ "Kuva-yı Tedibiyenin Beyannamesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, (10 Haziran 1920), s. 4.

¹⁶⁰ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 1, s. 53.

¹⁶¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 1, s. 60-61.

¹⁶² *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 1, s. 204.

araya toplatılarak Ankara Hükümetine ve Milli Harekete zarar verilmek istenmiştir. Kuva-yı İnzibatiye, İngiliz ve İstanbul Hükümeti destekli oluşturulmuş bir ordudur. Bu ordunun temel hedefi Milli Mücadele’yi sonlandırmaktır.

Heyet-i Temsiliye’nin Aralık 1919’da Ankara’ya gelmesi ve bu suretle İstanbul’a daha yakın bir yerde konumlanması İtilaf Devletlerini de bazı tedbirler almaya sevk etmiştir. İngilizler, fiilen işgal ettikleri İstanbul’u, İstanbul’un gerçek sahiplerinden korumak adına İstanbul’un yakın çevresine özel önem göstermişlerdir. Nitekim daha sonra hazırlayacakları Sevr Antlaşması ile de Kocaeli yarımadasının tamamını denetim altına almak istemişlerdir. Özellikle bu bölgede asker bulundurabilme, güvenliklerini tehdit edebilecek ve çıkarlarına aykırı olabilecek durumları yasaklama yetkileri üstlenmeleri de bu bölgeye ne kadar önem verdiklerinin ispatıdır. Ayrıca Boğazlar bölgesinde de İngilizler, tek hâkim olmak istemiş ve buna aykırı olabilecek durumları engellemeye çalışmışlardır.¹⁶³

Damat Ferit, dördüncü kez sadrazamlığa geldikten kısa bir süre sonra İngiliz De Robeck, Amiral Webb ve tercüman Ryan ile buluştu. Bu buluşmada milli harekete son vermek için sadrazam olduğunu, bunu sağlamak için de silahlı güce başvurulması gerektiğini belirtti. Asker ve jandarma kullanmak istediğini söyledikten sonra aslında “jandarma” olarak kastettiği kavram milis birliklerdi. Marmara’nın güneyinde Anzavur bu tarz hareketlerde bulunmuş ancak başarılı olamamıştı. Damat Ferit, Anzavur’un silah, cephane ve maddi güç bakımından desteklenmesi halinde başarılı olacağını düşünüyordu. İzmit ve Bolu da bu tarz hareketlere uygun bölgelerdi.¹⁶⁴ Sina Akşin’e göre iç savaşın silahlı aşamaları böyle düzenlenirken manevi anlamda halkı etkileme hedefiyle bazı çalışmalar yürütülmüştür. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından 11 Nisan’da yayımlanan fetvada Anadolu’daki milli hareket, hükümete karşı gelmek, para toplamak, askere çağırmak, görevdeki devlet memurlarını görevlerinden uzaklaştırmak, halkı aldatmak gibi iddialarla suçlanmakta ve bunu yapanların öldürülmelerinin uygun olduğu yönünde ibareler bulunmaktadır.¹⁶⁵

¹⁶³ Osman Akandere, “İngilizlerin ve Damat Ferit Paşa Hükümet’inin İzmit ve Çevresini Kontrolleri Altında Tutma Çabaları Çerçevesinde Ahmet Anzavur’un Bölgedeki Faaliyetleri”, **Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri**, C. 2, 2018, s. 1070.

¹⁶⁴ Akşin, **İç Savaş ve Sevr’de Ölüm**, s. 5-6.

¹⁶⁵ a.g.e., s. 18.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de Ferit Paşa'nın sadrazamlık ile birlikte Harbiye Nezareti vekâletini üzerine alması ve akabinde İngilizlerle anlaşması sonucunda Kuva-yı Tedibiye'nin kurulmasının kararlaştırıldığı yazmaktadır.¹⁶⁶ 18 Nisan 1920'de ise Kuva-yı İnzibatiye kurulmuştu. Amaçları arasında Kuva-yı Milliye namındaki “erbab-ı şekâveti tedip ve tenkil” vardı. Bu suretle bu ordunun iaşesi ve disiplini jandarma nizamlarına göreydi. Bu ordu, doğrudan Harbiye ve Dâhiliye nezaretlerine bağlanmıştı. Bu ordu içindeki herkesin bağlılık olarak söylediği yemin metni şöyleydi: “*Velinimet-i biminnetimiz Padişahımız Halife-i Müslimin Efendimiz Hazretlerinin ferman ve irade-i hümayunları dairesinde sadakatle, istikametle hizmet eyleyeceğime.... ve uğur-u hümayunlarında hayatımı seve seve feda eyleyeceğime...*” Bu yemin metninde Kanun-ı Esasi'nin adının hiç geçmemesi dikkat çekicidir.¹⁶⁷ Damat Ferit – İngiltere yakınlığı Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bir makaleye konu olmuştur. Bu makalede Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluşundan bahsedilmekte ve yeni isyan dalgalarının oluşabileceği ihtimalinin altı çizilmektedir. Bu makalede İngiltere'nin Türk milletini birbirine düşürmeyi hedeflediği ve bunun için de gerekli şartları oluşturmaya çalıştığı öne sürülüyordu. Bu aşamalardan birisi de Damat Ferit'in iktidara getirilmesiydi. Bir sonraki aşama Anzavur'a paşalık rütbesinin verilmesiydi. Bir diğer aşama ise İstanbul'da Kuva-yı Tenkiliye unvanı altında tertibat ve teşkilat yapılmasıdır. Makalede, bir taraftan namuslu memur ve askerlerin azledilip tutuklanarak hapsedildiklerinden bahsedilmiş diğer taraftan İngiliz altınlarına kapılan satılıkların göreve gelip harekete geçecekleri anlamına gelen ifadeler de bulunmaktadır. Yeniden yeniye Anzavur olayları yaşanabileceği, ancak milleti mağlup etme ve boğma ihtimallerinin bulunmadığı belirtilmiştir. Damat Ferit ve avanesi ile İngilizlerin etkileri İstanbul sınırlarında geçerlidir şeklindeki ifadelerle de Damat Ferit'in gücünün ancak belirli bir bölgede geçerli olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁸ Bir başka haberde de Damat Ferit'in Kuva-yı İnzibatiye'yi oluştururken İngilizler ile işbirliği yapması haber konusu olmuştur. Damat Ferit'in bu ordunun oluşturulması için “birkaç milyon liraya” gereksinim duyulduğu konusunu İngilizler ile görüştüğü ve destek istediği belirtilmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ “İstanbul Mektubu”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (31 Mayıs 1920), s. 3.

¹⁶⁷ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, s. 27-28.

¹⁶⁸ “Dâhili ve Harici Vaziyete Umumi Bir Nazar”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (20 Nisan 1920), s. 2.

¹⁶⁹ “Telgraf Haberleri”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (17 Mayıs 1920), s. 4.

Teşkil edilecek bu ordu için 1 milyon 250 bin lira ödenek ayrılmıştı. Komutan olarak Süleyman Şefik Paşa atandı. Damat Ferit Paşa ise hem sadrazam olduğu ve hem de Harbiye Nezareti'ne vekâlet ettiği için bu oluşum ile yakından ilgilenmiştir. Teşkil edilen bu ordunun ihtiyaçları İstanbul'daki depolardan temin edilmiştir. İstanbul'un fiilen özellikle İngiliz işgali altında olduğu göz önüne alınırsa İngilizlerin de bu oluşuma katkı sağladıkları oldukça açıktır. Bu orduya asker temin etmek nispeten kolaydı. Çünkü İstanbul'da açlık ve sefalet içinde yaşayan halkın durumu göz önüne getirilirse, maaşlı bir işe girmek reddedilemeyecek bir fırsattı. Ayrıca, İstanbul'da yaşayan çeşitli suçlardan sabıkalı kimselerin de bu orduya yazıldıkları biliniyordu. Kolayca görüleceği gibi askerlik niteliklerinden yoksun, disiplinden uzak insanlardan oluşan bu ordunun başarı ihtimali yok gibiydi. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından, Kuva-yı İnzibatiye adı altında kurulan ilk alay İzmit'e ulaştı.¹⁷⁰ Ancak işlerin düzensiz yapılması ve belli bir programın olmamasından dolayı Binbaşı Hasan Tevfik komutasındaki birlik 3-4 gün gemide bekletildi. Akabinde 2. Alay için de çalışmalar başlatıldı. Bu birliğin komutasına ise Çerkes Bekir isminde askeri geçmişi olmayan birisi atandı. Erler de askeri eğitim almamışlar ve disiplinden uzaktılar.¹⁷¹ Bu askerlerin eğitim ve talimleri Abraham Paşa çiftliğinde yapılmaktaydı. Genel olarak padişaha yakın kalan Çerkezlerden teşekkül edilen bu ordu müspet bir sonuç vermemekteydi.¹⁷² Kuva-yı İnzibatiye hakkındaki bazı detaylar da Hâkimiyet-i Milliye gazetesine konu olmuştu. İzmit ve Havalisi Kumandanlığına Süleyman Şefik Paşa'nın komuta ettiği, mevcudunun 1200 civarında olduğu, dört makineli tüfek ve bir cebel bataryasının tahsis edildiği bilgileri verilmiştir. Süleyman Şefik Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Reisinin Yanyalı Tahir olduğu da ifade edilmiştir. Binbaşı Mehmet Hayri ve Yüzbaşı Tarık'ın ise İstanbul'da bulunup gönüllü kazandırmak ile uğraştıkları da belirtilmiştir. Alaylardan birincisinin İzmit'te bulunduğu ve ikincisinin ise meşhur eşkıyalardan Bekir'in komutası altında kurulduğu belirtilmiştir. İkinci alayın tamamının köylülerden oluştuğu ve mevcudunun 800 dolaylarında olduğu aktarılmıştır.¹⁷³ Kuva-yı İnzibatiye ile ilgili bir başka haberde de ilginç bilgiler yer almaktadır. Kuva-yı İnzibatiye namı altında üç alay oluşturulduğu, birincisinin 500

¹⁷⁰ Ertuna, **a.g.e.**, s. 119-122.

¹⁷¹ Şehidoğlu, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁷² Tansu, **a.g.e.**, s. 407.

¹⁷³ "İstanbul Mektubu", **Hâkimiyet-i Milliye**, (31 Mayıs 1920), s. 3-4.

kişiden oluştuğu ve İzmit'e geldikten sonra silahtan tecridine gerek görüldüğü ve neticede alayın dağıldığı, bunların bir kısmının Kuva-yı Milliye'ye dâhil oldukları bildirilmiştir. İkinci alayın İstanbul'da bulunduğu, silahsız 400 kişiden ve rütbeleri terfi edilmiş pek çok kumandanın oluştuğu bildirilmiş ve bu kumandanların çoğunun emekli olduğu, divan-ı harp mahkûmu olduğu ifade edilmiştir. Haberde Kuva-yı İnzibatiye oluşumunun başarısızlığından söz edilmekte ve Kuva-yı Milliye'ye dâhil olma fikrinin güçlü bir şekilde kabul gördüğünden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu 400 kişiye silah vermeye cesaret edilemediğinden söz edilmektedir. Habere göre üçüncü bir alay daha teşkil edilmesi gündeme gelmiş ancak kumandan temin edilmişse de nefer bulunamadığı için şimdilik üçüncü alayın teşkili başarısız olmuştur.¹⁷⁴ Halife ordusu ile ilgili bir diğer detayda da Kuva-yı İnzibatiye'yi oluşturan askerler ve kumandanlara verilen maaşlardan bahsedilmiştir. Buna göre erler otuz lira, kumandanlar da yüz elli liraya kadar maaş almaktaydı.¹⁷⁵

Kuva-yı İnzibatiye ordusunun teşkil edilmesinde gönüllülük önemli bir etkendi. İstanbul'da erleri, gönüllülüğe ikna etmek adına bazı çalışmalar yapılmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bu konu ile ilgili ilginç bir haber yer almaktadır. Haberde İstanbul'da esaretten gelen iki askerin ifadeleri bulunmaktadır. Erler ifadelerinde Selimiye kışlasına götürüldüklerinden bahsetmekte ve burada bir komutan ve bir hocanın kendileriyle görüştiklerini söylemektedirler. Bunların Kuva-yı Milliye'ye karşı teşkil edilen Kuva-yı İnzibatiye'ye katılmaları için kendilerine ikna amacıyla gönderildiğini anlayan erler olumsuz cevap vermişlerdir. Bunların vatanlarını sattıklarını sözlerinden anladıklarını dile getiren erler, kışlada bulunan diğer kişilerin de ikna edilmek amacıyla görüştürüldüğünü söylemişlerdir. Erler, okuma-yazma bilmediklerini söylemekle birlikte kendi din kardeşlerine kurşun atacak kadar akılsız olmadıklarını da belirtmişlerdir. Erler, kendilerini ikna için gelen o iki kişiden "*cepheye gitmemiş, İngiliz zulmünü görmemiş ve kardeşi kardeşine kırdırmak isteyen hainler*" şeklinde bahsetmişlerdir. Esir tutuldukları zaman diliminde ceplerindeki paranın İngilizler tarafından gasp edildiğini de vurgulayan erler, İngilizlere kesinlikle güvenilmemesi gerektiği konusunda beyanat vermişlerdir. Son olarak, İstanbul'da veya Anadolu'nun başka bir vilayetinde İngilizlere karşı kimsenin

¹⁷⁴ "İstanbul Haberleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (14 Haziran 1920), s. 2.

¹⁷⁵ "Türk'ü Türk'e Kırdırmak İstiyorlar", **Hâkimiyet-i Milliye**, (9 Mayıs 1920), s. 3.

muhabbet beslememesi gerektiğini, onlara taraftar olanların en alçak insanlar olduklarını belirtmişlerdir. İsmi geçen ifadeyi veren erler Keskin'in Köprü karyesinden Mustafa oğlu Ahmet ve Süleyman oğlu Osman'dır.¹⁷⁶

Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulmasının ardından Anadolu ve İstanbul halkına hitap edilen bir bildiri Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlandı. Bu bildiride başlık olarak Bismillahirrahmanirrahim yazmakta ve yazar ismi yer almamaktadır. Bildiride ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan işgallere yer verilmiş ve bu işgallerin dayanılmaz bir hal alması üzerine milletin direnişe geçmesi aktarılmıştır. Milletin bu direnişi üzerine İngilizler'in bu hareketlere son vermek adına Müslüman görünümlü kimseleri satın alması ifade edilmiştir. Akabinde İstanbul'un işgali ve meclisin dağıtılması gelişmelerinin yaşanması üzerine Ankara'da meclisin oluşma süreci ifade edilmiştir. İngilizlerin, meclisi dağıtmak için yalanlar ve iftiralara başvurduğu ve milleti birbirine düşürmek adına para saçmaya devam ettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca, ağnam vergisi ve aşar vergisinin affedildiği, askerliğin kaldırıldığı gibi yalan haberler yayarak halkı padişahın yanına çekmeye çalıştıkları vurgulanmıştır. İngilizlerin maksatlarının, halkı birbirine kırdırdıktan sonra Anadolu'yu Rum ve Ermenilere vermek ve Müslüman halkı esir etmek olduğu da ifade edilmiştir. Kuva-yı İnzibatiye'ye de eleştiriler yöneltilmiş ve eğer maksatları Padişahı korumak ise neden İstanbul'da İngilizlere karşı mücadele etmedikleri sorulmuştur. Padişahı savunanların Millet Meclisi olduğu ve padişah için mücadele edildiği beyan edilmiştir. Fetvalar konusuna da değinilmiş ve Anadolu fetvasını hazırlayan yüzlerce âlimin bir şey bilmediğinin iddia edilmesine karşı çıkmıştır. İstanbul fetvasını hazırlayanlar hakkında da "*başlarına gösteriş olsun diye sarık saran, ırzlarını ve namuslarını İngilizlere satanlar*" şeklinde bahsedilmiştir.¹⁷⁷ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Kuva-yı İnzibatiye'nin 2 temel hedefi olduğu belirtilmiştir. İlgili metin 31 Mayıs tarihli gazetede yayımlanmasına rağmen; metnin içeriğinde 9 Mayıs tarihi yazmaktadır. Hedeflerden birincisinin o sıralarda Bandırma'da bulunan Anzavur'u desteklemek ve Adapazarı'ndaki Çerkezler ile bir harekât yapmaktır. İkincisi ise Karadeniz sahillerinde İnebolu ve Zonguldak'taki halkın Kuva-yı Milliye'den bıkmış usanmış bir durumda oldukları bahanesini öne sürerek Bolu ve Kastamonu'ya harekât

¹⁷⁶ "Zeki Neferlerimizin Söyledikleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 3.

¹⁷⁷ "Bismillahirrahmanirrahim", **Hâkimiyet-i Milliye**, (13 Mayıs 1920), s. 3.

yapmak. Birinci hedef Kuva-yı Milliye'nin Bandırma'yı Anzavur'dan kurtarması sebebiyle değişmiş ve kuvvetlerin İzmit'e sevki kararlaştırılmıştır.¹⁷⁸

1.3.10.1. Ahmet Anzavur'un Taarruzları ve Başarısızlığı

Milli Hareketin Biga'yı ele geçirmesinin ardından Anzavur bölgede etkinliğini yitirmişti. Balıkesir'de etkili olamayan Anzavur, İstanbul Hükümetince İzmit Mutasarrıflığına tayin edilerek Kuva-yı İnzibatiye'nin ardından İzmit'e gitti. Bölgede Çerkes ve Abazaları tahrik ederek Milli Hareket aleyhine kışkırtmaya çalıştı.¹⁷⁹ O bölgeye ise daha öncesinde Kuva-yı İnzibatiye komutanı olarak Süleyman Şefik Paşa atanmıştı. Süleyman Şefik'in orduyla pek ilgilenmediği ve İzmit'te keyif çatarak poker oynadığı söylenir.¹⁸⁰ Bölgede Anzavur'un da devreye girmesiyle yetki sorunu ortaya çıktı. Kuva-yı İnzibatiye'ye dâhil olan subay ve askerler kimin komutasında olduklarını anlayamadılar. Anzavur, Kuva-yı İnzibatiye hakkındaki izlenimlerini içeren bir raporu İstanbul'a gönderdi. Bu rapor, Süleyman Şefik ve yönetimini küçümseyen ve olumsuz ifadelerin yer aldığı bir rapordu. Bunun üzerine Süleyman Şefik görevini terk edip İzmit'ten ayrıldı. Yerine Yarbay Senai; kolordu komutanlığı çerçevesinde de İzmit ve Havalisi Komutanlığı'na Suphi Paşa atandı.¹⁸¹ Hâkimiyet-i Milliye'de bulunan bir haberde de Süleyman Şefik Paşa'nın yerine Nadir Paşa'nın tayin olduğu yazmaktadır.¹⁸² Anzavur, 10 Mayıs'ta Adapazarı'nı, 13 Mayıs'ta Kandıra'yı işgal etti. Anzavur'un Adapazarı ve Kandıra'yı işgal etmesi asıl hedefi olan Geyve'ye ilerleme imkânını elde etmesini sağlamıştır. 15 Mayıs'ta Biga'dan kendisine bağlı isyancılar ile birlikte Geyve boğazına saldırdı. Geyve'ye, Kuva-yı İnzibatiye'den önce ulaşmak isteyerek Kuva-yı İnzibatiye ile olan rekabet neticesinde İstanbul önündeki saygınlığını artırmak istemekteydi. Yaptığı taarruz neticesinde Doğançay'ı ele geçirmesine karşın istasyon bölgesindeki topçu ateşi neticesinde Anzavur'un taarruzu durduruldu. Binbaşı Saffet'in (Arıkan) bu başarıda rolü büyüktür.¹⁸³ Bu taarruzun neticeleri İstanbul'a abartılı ve yanlış şekilde aktarılmıştır. Damat Ferit'e Ali Fuat Paşa'nın esir düştüğü bile söylenmiştir. 16 Mayıs'taki başarısız taarruz denemesinin ardından 17 Mayıs'ta 300 süvari ile Geyve istasyonuna taarruz eden

¹⁷⁸ "İstanbul Mektubu", *Hâkimiyet-i Milliye*, (31 Mayıs 1920), s. 4.

¹⁷⁹ Güven, *a.g.e.*, s. 72-73.

¹⁸⁰ Yunus Nadi Abalıoğlu, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 118.

¹⁸¹ Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, s. 77.

¹⁸² "Telgraf Haberleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, (20 Mayıs 1920), s. 4.

¹⁸³ Ertuna, *a.g.e.*, s. 125-126.

Anzavur'u, yaklaşık 30 kişilik müfrezesiyle birlikte Ali Fuat Paşa püskürttü. Destek kuvvetlerin de gelmesiyle Anzavur geri çekilmeye mecbur kaldı.¹⁸⁴ Anzavur'un bölgedeki taarruzları Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bir haberde de ifade edilmiştir. Haberde Anzavur'un İngiliz destekli kurduğu ordusuyla Adapazarı bölgesine geldiği ve halkı katliam ile tehdit ettiği ifade edilmiştir. Bu tehdidindeki amaç halkı Milli Kuvvetlere karşı cepheye göndermektir. Haberde bu olaydan birkaç gün önce Anzavur'un Geyve Boğazındaki milli müfrezelere de saldırdığı ve başarısız olduğu aktarılmıştır. Ethem Bey'in bölgeye gelmesiyle birlikte güçlenen milli birliklerin 23 Mayıs'ta Sapanca ve Adapazarı bölgelerindeki isyancıları yenilgiye uğrattıkları bildirilmiştir. Bu yenilginin ardından silah ve cephanelere el konulmaya başlandığı ifade edilmiştir. Haberin sonunda ise parantez içinde "*Son malumata göre Bolu, Hendek, Düzce istirdad edilmiştir.*" yazmaktadır.¹⁸⁵ Bu durum meclis görüşmelerine de yansımıştır. 24 Mayıs tarihli oturumda Ali Fuat Paşa'dan gelen telgraf metni okunmuştur. Buna göre isyancıların dağıtıldığı, Sapanca ve Adapazarı'nın isyancılardan kurtarıldığı bildirilmiştir.¹⁸⁶ Anzavur'un isyanı hakkında başka bir haberde de onun halife namına hareket ettiğini söylemesi ve Yunanlıların Anadolu'ya karşı saldırıya geçtiği anda isyan girişiminde bulunması sert bir şekilde eleştirilmiştir. Anzavur'un bu emri İstanbul Hükümetinden aldığı vurgulanmış ve İstanbul Hükümeti ile Yunanistan'ın müttefik olduğuna dikkat çekilmiştir. Haberde tüm bu yaşananların iyi taraflarının da olduğuna değinilmiş ve bu olayların Anadolu Türklerini uyandırmak ve onları bir araya toplamak gibi bir olumlu gelişmeye de sebep olacağı ifade edilmiştir.¹⁸⁷

Anzavur'un mağlubiyetleri İstanbul'a başarı şeklinde aktarılmış ve Damat Ferit de durumu yerinden tetkik etmek adına İzmit'e gelmiştir. Ancak durumun tersini görünce büyük bir moral bozukluğu içinde İstanbul'a dönmüştür. Bölgedeki çatışmaların birinde Anzavur atından düşerek yaralanmıştı. Anzavur, tedavi olmak üzere İstanbul'a gelmiş ve 1921 yılında öldürülmüştür.¹⁸⁸ Anzavur'un ölümü 16 Nisan 1921'de İngilizler ile bir görüşme yapmak üzere Karabiga'ya giderken vukuu

¹⁸⁴ Cebesoy, a.g.e., s. 438-439.

¹⁸⁵ "Düzce Usatana Karşı", *Hâkimiyet-i Milliye*, (27 Mayıs 1920), s. 4.

¹⁸⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 2, s. 26.

¹⁸⁷ "Bir İbret Numunesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, (28 Haziran 1920), s. 1.

¹⁸⁸ Ertuna, a.g.e., s. 126-128.

bulmuştur. Anzavur'un ölümü, onun İngilizlerle işbirliği yaptığı gerçeği ve o sıralarda Yunan ordusunun taarruzları göz önüne alınırsa Milli Mücadele için önemli bir kazanımdır.¹⁸⁹ Anzavur'un ölümü ile ilgili Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de bir haber yayımlanmıştır. Bu habere göre Anzavur Karabiga'ya giderken Arnavut bir Müslüman tarafından öldürülmüştür. Bu malumat İstanbul'a gelen Biga yolcuları tarafından nakledilmiştir.¹⁹⁰ Anzavur'un ölümünden sonra 1922 yılının sonlarına doğru Anzavur'un mezarına bir türbe yapıldığına dair bir haber çıkmıştır. Haberde, Anzavur'un mezar taşında din ve millet uğruna çalıştığı, Kuva-yı Milliye tarafından gaddarca şehit edildiği gibi ifadeler yazılmaktaydı. Üstelik civardaki Çerkes yerleşimlerinden pek çok insanın buraya geldiği ve buranın adeta bir türbe haline dönüştüğü ifade edilmekteydi. Bu haber üzerine Cihadiye köyü mezarlığına bir memur gönderilmiş ve yapılan işlemler sonucunda mezar taşındaki o ifadelerin yok edildiği bilgisi verilmiştir.¹⁹¹ Anzavur ve isyan girişimleri etkisiz hale getirilmesine rağmen İstanbul'da etkileri devam etmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesine yansıyan bir haberde Anzavur'a yapılan cephaneye sevkiyatına engel olmaları, Milli Mücadele taraftarlarına mühimmat göndermeleri sebebiyle Harbiye Dairesi Reisi Miralay Ömer Lütfi ve Gülhane'deki cephaneden sorumlu müdür Yüzbaşı Kemal Bey'in tevkif edildiği yazmaktadır.¹⁹²

Anzavur'un aslında üçüncü kez isyan girişimi bertaraf edildikten sonra, isyancıların durumu oldukça zayıflamıştı. Silahlı mukavemet edebilecek sadece Kuva-yı İnzibatiye kalmıştı. Bu durumdan faydalanılması gerektiğini vurgulayan Ali Fuat Paşa, bir an önce isyan girişimlerini ortadan kaldırmayı ve muhtemel Yunan saldırılarına karşı hazırlıklı olmak gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁹³

1.3.10.2. Kuva-yı İnzibatiye'nin Taarruzları ve Lağvedilmesi

Anzavur'un çeşitli yoldan taarruzları neticesinde başarısız olmasıyla gözler Kuva-yı İnzibatiye'ye çevrilmişti. Anzavur taarruz yaparken Kuva-yı İnzibatiye birlikleri İzmit civarında beklemekteydi. Milli hareket ise bölgeyi isyancılar

¹⁸⁹ Bülent Bakar, "Anzavur'un Biga'daki Faaliyetleri", **90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildirileri**, Ankara, 2011, s. 368.

¹⁹⁰ "Anzavur Katl Edildi Mi?", **Hâkimiyet-i Milliye**, (22 Nisan 1921), s. 1.

¹⁹¹ Güven, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁹² "Telgraf Haberleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (9 Mayıs 1920), s. 4.

¹⁹³ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 441-443.

temizlemek ve muhtemel bir Yunan saldırısına hazırlıklı olmak istemekteydi. Bu doğrultuda milli birliklerin 23 Mayıs'taki Adapazarı ve Sapanca harekâtları başarıyla sonuçlanmış ve bu bölgeler ele geçirilmiştir. Suphi Paşa ise İstanbul'a yazdığı raporda destek istemiş ve mevcut şartlarda başarının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu sıralarda Kuva-yı İnzibatiye'den firarlar da başlamıştı. Her şeye rağmen Kuva-yı İnzibatiye bir taarruz denemesinde bulundu. Ancak isyancıların içinde buldukları durumu iyi bilen Ali Fuat Paşa da aynı zamanda taarruza kalktı. İsyancılar kısa süre içinde yenilgiye uğradılar. Ancak İzmit civarında İngiliz birlikleri olduğu ve muhtemel bir Türk – İngiliz çarpışmasına meydan vermemek adına Türk birlikleri ileri gitmediler.¹⁹⁴ 7 Haziran'da Suphi Paşa, Ali Fuat Paşa ile irtibata geçmiş ve Suphi Paşa, milli kuvvetlerin halife ordusuna karşı yürümleri durumunda direniş gösterilmeyeceğini söylemiştir. Bu haberleşmeden sonra Ali Fuat Paşa, halife ordusuna mensup olanların bir kısmının silah ve cephaneleriyle birlikte milli kuvvetlere katılacağını anlamıştır. 14 Haziran'da milli kuvvetler harekete geçmiştir. Taarruzlar neticesinde fazla bir çarpışma olmadan halife ordusunun bir kısmı milli kuvvetlere katılmıştır. 15 Haziran'da Ali Fuat Paşa, İzmit'i kurtarmaya çalışmış ancak İzmit'in kuzeyindeki Ermeni çetelerinin direnişiyile karşılaşmıştır. Ali Fuat Paşa 17 Haziran'da Sapanca'ya, 18 Haziran'da Geyve'ye geri dönmüştür.¹⁹⁵ Kuva-yı İnzibatiye'deki bazı askerlerin milli kuvvetlere katılacağı bilgisi Mustafa Kemal'e de ulaşmıştır. Mustafa Kemal, meclisteki konuşmasında bu orduda mevcut bulunanların milli birliklere katılacağını vurgulamış ancak her şeye rağmen teyakkuzda olunacağını belirtmiştir.¹⁹⁶ Ali Fuat Paşa'nın ise ilerlediği bölgeden geri çekilmemesi halinde İngilizlerin, İzmit'i sonuna kadar savunma kararında oldukları anlaşılmıştır. İngilizler, savunma için yeterli kuvvet bulamayınca 22 Haziran'da alelade Yunan kuvvetlerini harekete geçirmişlerdir. Yunan birlikleri de Bandırma, Bursa, İzmit bölgelerini işgal etmişler ve İngilizler adına Boğazlar bölgesini güvenlik altına almışlardır. Önce Anzavur'un başarısızlığı, akabinde Kuva-yı İnzibatiye'nin başarısızlığı üzerine Yunan ordusu devreye girmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Ertuna, **a.g.e.**, s. 128-137.

¹⁹⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 461-465.

¹⁹⁶ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, s. 24.

¹⁹⁷ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 153.

Kuva-yı İnzibatiye'nin bu başarısızlığında görevlerin benimsenmemesi, nöbetlerin aksatılması, ciddiyetsizlik ve düzensizlik etkili olmuştur. Ayrıca, halife ordusuna ait erler ateş kestiklerinde, Kuva-yı Milliye tarafından kendi saflarına davet olunmuşlardır. Geri kalanlar ise İzmit'e ulaşmış, 15 Haziran'da da İstanbul'a gitmişlerdir. Süleyman Şefik Paşa, Suphi Paşa, Senai Bey yakalanamamışlardır. Suphi Paşa'nın, İzmit'e geldiğinde Ali Fuat Paşa ile irtibata geçtiği ve iki ordu arasındaki muhtemel bazı çatışmaları önlediği yukarıda belirtilmişti. Onun bu hareketi, sonraki yaşantısı için kendisine avantaj sağlamış ve paşa cezalandırılmamıştır. Süleyman Şefik ve Senai Bey ise böyle bir harekette bulunmamışlar ve kardeşkanı dökülmesine sebebiyet vermişlerdir.¹⁹⁸ 25 Haziran'da Kuva-yı İnzibatiye'nin kaldırıldığı İstanbul Hükümeti tarafından ilan edilmiştir.¹⁹⁹ Böylelikle büyük umutlar bağlanan Kuva-yı İnzibatiye oluşumu, plan ve program eksikliği neticesinde 1 ay gibi çok kısa bir sürede dağılmış, Damat Ferit ve İngilizlerin planları bir kez daha suya düşmüştür.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Kuva-yı İnzibatiye hakkında haberler yayımlanmaya devam etmiştir. Bunlardan birisi "Türk'ü Türk'e Kırdırmak İstiyorlar" başlığı altında verilen kısa bir metindir. Bu metinde Süleyman Şefik Paşa komutasında İzmit'e gönderilen Kuva-yı Askeriye'nin Türk kardeşlerine kurşun sıkmak istemediği ve İngiliz hizmetinde bulunmak istemedikleri ifade edilmiştir. Bunun üzerine İngilizlerin, bu askerlerin silahlarını alarak, askerleri Derince'deki bir garnizona götürmüşler ve burada tel örgüler aracılığıyla hapsedmişlerdir.²⁰⁰ İzmit'teki silahları ellerinden alınmış askerlerle ilgili bir diğer haber de 13 Mayıs tarihlidir. Haberde silahlarına el koyulanların sayısının 500'ü aşkın olduğu bildirilmiştir.²⁰¹ Başka bir haberde de Kuva-yı Tedibiye'nin başarıları üzerine İngilizlerin telaş ve endişeye kapıldıkları bildirilmiş ve İstanbul Hükümeti'nin ihmalkârlığından dolayı İngilizlerin eline geçen bazı cephaneliklerin havaya uçurulduğu haberi alınmıştır. Örnek olarak Gelibolu'da köy deresinde bulunan cephaneliklerin sabaha kadar yandığı bilgisi verilmiştir.²⁰² Kuva-yı İnzibatiye girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bir makale kaleme alınmış ve bu makalede İngilizlere

¹⁹⁸ Cebesoy, a.g.e., s. 454-455.

¹⁹⁹ Ertuna, a.g.e., s. 137.

²⁰⁰ "Türk'ü Türk'e Kırdırmak İstiyorlar", **Hâkimiyet-i Milliye**, (9 Mayıs 1920), s. 3.

²⁰¹ "Telgraf Haberleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (13 Mayıs 1920), s. 3.

²⁰² "Telgraf Haberleri – Anadolu'da ve Rumeli'de", **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 4.

ve Damat Ferit'e hitap edilmiştir. Bu ihanet ordusuna katılanlara yüksek maaşlar vererek onları ikna eden İngilizlere ve Damat Ferit'e alınan önemli derslerden dolayı müteşekkir olduğu ifade edilmiştir. Çünkü ırz ve namusunu koruyarak, din ve imanına sahip çıkarak yaşamak isteyen Türk milletinin, altın veya silahlar ile parçalanmasının mümkün olmadığı ispat edilmesinde adı geçenlerin yardımlarının görüldüğü belirtilmiştir.²⁰³ Kuva-yı İnzibatiye'nin başarısızlığı üzerine yapılan bir başka haberde de Damat Ferit Hükümeti'nin zor günler geçirdiği ve sallandığı belirtilmiştir. Adapazarı ve Düzce'deki isyan girişimlerini "halife ordusu" unvanı ile yöneten elebaşlarından birinin gerçek isminin Kaptan Şirinyan olduğu ve bu kişinin Ermeni bir komite reisi olduğunun ortaya çıkması üzerine İstanbul'da Damat Ferit'e büyük tepki gösterilmiştir. Hükümet de buna tedbir olarak hafife ve jurnalcılık teşkilatını devreye sokmuştur.²⁰⁴ Başka bir makalede de yine Damat Ferit'e yönelik sert ifadeler dikkat çekmektedir. Damat Ferit'in iktidara gelerek Kuva-yı İnzibatiye'yi oluşturduğu, Türk'ü Türk'e kırdırmak için akla gelebilecek her şeyi yaptığı, Anadolu'nun maneviyatını bozmak adına her türlü fitne ve fesada başvurduğu fakat Anadolu'nun tüm bunların üstesinden geldiği ifade edilmiştir.²⁰⁵ 29 Temmuz tarihli bir haberde de "Kuva-yı İnzibatiye" sözünün kullanımının kaldırıldığı ve bunlara artık "Mürettep Fırka" adı verildiği bildirilmiştir.²⁰⁶ Kuva-yı İnzibatiye'nin başarısızlığının ardından bu orduyu etkisiz kılma girişimleri de devam etmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bir habere göre Adapazarı civarında Kuva-yı Milliye'ye esir olan Kuva-yı İnzibatiye ve Rum ve Ermeni çetelerini idare eden Karzak Süleyman Paşa, Eskişehir İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmiştir.²⁰⁷ Yayımlanan başka bir haberde de Kuva-yı İnzibatiye'ye mensup subaylardan mülazım Mahmud Kamil ve Zeki Efendilerin mahkemelerinin sona erdiği bildirilmiştir. Alınan kararlara göre Mahmud Kamil Efendi'nin, meslekten ihraç edilerek idam edilmesine, Zeki Efendi'nin meslekten ihraç edilmesine karar verilmiştir.²⁰⁸ Yayımlanan bir başka idam haberi de 22 Haziran 1921 tarihlidir. Haberde Ali Efendi oğlu Safvet isminde birisinin Kuva-yı İnzibatiye'de jandarma takım kumandanlığı yaptığı, Yunanlılar ile işbirliği

²⁰³ "Son Vakaların Dersleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Haziran 1920), s. 1.

²⁰⁴ "İstanbul Haberleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Haziran 1920), s. 2.

²⁰⁵ "Anadolu – İstanbul", **Hâkimiyet-i Milliye**, (30 Teşrinievvel 1920), s. 1.

²⁰⁶ "İstanbul Ahvalı", **Hâkimiyet-i Milliye**, (29 Temmuz 1920), s. 3.

²⁰⁷ "İstiklal Mahkemelerinde", **Hâkimiyet-i Milliye**, (23 Teşrinievvel 1920), s. 2.

²⁰⁸ "İstiklal Mahkemesinde", **Hâkimiyet-i Milliye**, (29 Teşrinisani 1920), s. 2.

içinde olduğu belirtilmiş ve idamına karar verildiği ilan edilmiştir.²⁰⁹ Milli Mücadele’yi etkisiz kılmak adına oluşturulan Kuva-yı İnzibatiye etkisiz kılınmış ve halk nezdinde İstanbul Hükümeti gittikçe olumsuz bir hüviyete bürünmüştür. Bu ayaklanmanın bastırılmasıyla, dikkatler Yunan işgaline çevrilmiştir.

Kuva-yı İnzibatiye ve Anzavur girişimlerinin İstanbul Hükümeti adına tam bir başarısızlıkla sonuçlanması önemli bir dönüm noktasıdır. Bu girişimlerin ardından Damat Ferit Hükümeti iyice zayıflamış ve TBMM ile baş edemez bir hale gelmiştir.



²⁰⁹ “İdamlar”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (22 Haziran 1921), s. 2.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TBMM'NİN AÇILIŞINDAN SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİNE KADAR OLAN DÖNEMDEKİ İSYANLAR

İstanbul'un resmen işgali üzerine Ankara'da yeni bir meclisin teşekkülü kararı alınmıştır. Bu yeni meclis kapsamında seçilecek milletvekilleri için bazı esaslar belirlenmiş ve bu kararlar yürürlüğe konulmuştur. İstanbul'dan gelebilen milletvekillerinin üstüne kararlaştırılan seçimlerin tamamlanması ve yeni milletvekillerinin de peyderpey gelmesiyle 23 Nisan 1920'de Meclis açılmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde isyanlar ile ilgili genel değerlendirmelerin yapıldığı ve eleştirilerin yöneltildiği metinler bulunmaktadır. Yayımlanan bir makalede, mütarekenin başından beri milletin hakkını savunan ve hukuk bilgisine sahip kabinelerin olmadığına dikkat çekilmiş ve hakkı müdafaa eden kabineler olsaydı milletin birbirine kırdırılmayacağı, isyanların çıkmayacağı belirtilmişti. Metinde, “*particilik*” maskesi altında iktidar mevkiine gelenlerin milletin hakkını savunmaktansa düşmanlara kolaylık sağladıkları, millet aleyhine çalıştıkları vurgulanmıştır.²¹⁰ Gazetede başka bir makalede de İstanbul Hükümetleri sadrazam ismi verilmeksizin eleştirilmiştir. Birlik beraberliğe ihtiyaç duyulan anlarda İstanbul Hükümetlerinin bu durumun aleyhinde çalıştıkları belirtilmiş ve iktidara gelenlerin kendi çıkarlarını düşünmek suretiyle milleti felaketlere sevk edeceklerine dikkat çekilmiştir. İstanbul Hükümetleri, halkı birbirine düşürmek ve tahrik etmekle suçlanmıştır.²¹¹ Görüleceği üzere İstanbul Hükümeti, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi tarafından yoğun bir eleştiriye tutulmuştur. Yönetimdekilerin kendi çıkarları uğruna halkı iç savaşa sürüklediği ve birbirine düşürdüğü yorumu yapılmıştır. Milli Mücadele döneminde pek çok isyan çıkmıştır. Bunların birçoğu ve en “*kanlı*” olanları 1920 yılı Mart-Nisan-Mayıs aylarındadır. Ancak Hâkimiyet-i Milliye gazetesi henüz 1920 Şubat'ta kurulmak istenen “*tezgâhları*” anlamış ve İstanbul Hükümeti'ni muhtemel isyan girişimlerinin sorumlusu olarak öne çıkarmıştır. Meydana gelen pek çok isyanda

²¹⁰ “Biz ve Onlar”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (2 Eylül 1920), s. 2.

²¹¹ “Vahdet İhtiyacı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (28 Şubat 1920), s. 1.

İstanbul Hükümeti'nin etkisi ve desteği olduğu için İstanbul'a yöneltilen bu eleştiriler haksız değildir.

2.1.İsyanların Sebepleri

Bu dönemdeki isyanların sebepleri arasına daha öncekilere ilaveten yeni bazı etkenler de eklenmiştir. Uzun yüzyıllardır devam eden padişah-halifeye halk tarafından bağlılık ve sadakatin devam etmesi de Millî Mücadele dönemi isyanlarının önemli sebeplerinden biridir. İstanbul'daki hükümetin ve padişahın, İtilaf Devletleri'nin baskısı ve etkisi altında kalmasıyla bağımsız hareket edememesi -belirli dönemler haricinde- Millî Mücadele aleyhinde hareket etmelerine sebep olmuştur. Geleneksel olarak halkın da padişaha bağlı olmasıyla birlikte milli harekete karşı olan bir halk kitlesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yönetimdeki Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından Mustafa Kemal ve arkadaşlarının "İttihatçı" oldukları propagandası yapılmış ve onların Bolşeviklik yönetim tarzını benimsedikleri ve uygulayacakları vurgulanmıştır. Halkın İttihatçılara olan tepkisi bilindiğinden, bu durum Mustafa Kemal ve arkadaşlarına mesafeli davranılmasıyla sonuçlanmıştır.²¹²

Ali Fuat Cebesoy'un İstanbul Hükümeti ve isyanlar konusundaki tespitleri çarpıcıdır. Cebesoy'a göre Damat Ferit ve yandaşları İngiliz İstihbaratı ile işbirliği yapacak, elde edebildikleri vatan hainleri, mürteciler ve karşı devrimcileri bu yolda kullanacaklardır. Böylece Anadolu hareketi engellenmeye çalışılacak, Ankara'da bir yönetim kurulmasına engel olunacaktır. Bu isyan tertiplerinin İngilizler tarafından kesin olarak desteklendiğini vurgulayan Cebesoy isyan girişimlerinin muhtemel coğrafyası hakkında da başarılı tespitlerde bulunmuştur. Ona göre Ankara Hükümeti'ne karşılık isyanlar Düzce-Bolu-Beypazarı-Ankara yoluyla veya Kastamonu-Ankara yoluyla veya Yozgat-Ankara yoluyla tertiplenecektir.²¹³

Bu dönemdeki ayaklanmaların sebeplerinden bir diğeri de Kuva-yı Milliye komutanlarının uygulamaları ve davranışlarıdır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ilk dönemlerinde, hatta meclisin açılmasından sonraki süreçte bile Kuva-yı Milliye'den yararlanılmıştır. Kuva-yı Milliye komutanları kendi emrindeki askerlerle birlikte özerk bir yapı içinde hareket etmişler, ayaklanmaları bastırmışlar, suçluları yargılamışlardır.

²¹² Çelik, a.g.m., s. 584.

²¹³ Cebesoy, a.g.e., s. 340.

Bu komutanlar emrindeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için buldukları bölgelerdeki halka baskıda bulunmuşlar ve halktan zorla gıda maddesi, kıyafet, silah gibi belirli metalleri temin etmişlerdir.²¹⁴ Bu durum bir süre sonra rahatsızlık meydana getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise daha en başından beri düzenli orduya geçmenin planlarını yapmış; ordu teşkilatını düzeltmeye ve düzenlemeye gayret etmiştir. Düzenli ordunun bünyesine dahil olmak istemeyen Kuva-yı Milliye komutanları isyan ederek Milli Mücadele saflarından ayrılmış ve Ankara Hükümeti'ni zor durumda bırakmıştır. Milli Mücadele dönemindeki Kuva-yı Milliye komutanlarının isyanları da sürecin uzamasına ve kardeşkanı dökülmesine sebep olmuştur.

2.2.İsyanların Meydana Geldiği Bölgeler ve Etkileri

Bu dönemdeki isyanların etkili olduğu bölgeler Yozgat, Sivas ve Tokat bölgesinde; Cemil eto, Milli Aşireti ve Koçgiri isyanları Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, Kuva-yı Milliye komutanlarının sebep olduğu isyanlar ise Kütahya, Eskişehir, Isparta bölgelerinde etkisini göstermiştir. İstanbul Hükümeti'nin desteklediği isyanlar arasında olan Konya ayaklanması ise Konya, Karaman bölgesinde etkisini göstermiştir. Ayrıca bu dönemde Bursa, Denizli, Düzce, Manisa gibi illerde de etkisi sınırlı olan asayışsızlıklar grlmştir. Bu isyanlar meydana geldikleri bölgede genel olarak huzur ve sükûneti bozmuş, halk nezdinde korku ve tedirginliğe sebep olmuştur.

2.3.TBMM'nin İsyana Karşı Aldığı Tedbirler

Meclis açılır açılmaz bazı sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu sorunlardan en önemlisi isyanlar meselesiydi. Mustafa Kemal, o günlerde yönetimi en çok uğraştıran konunun isyanlar olduğunu vurgulamıştır. Düzce, Bolu, Gerede, Hendek gibi bölgelerin üstüne Nallıhan, Beypazarı gibi Ankara'ya yakın bölgelerde de isyanların çıkması Mustafa Kemal ve arkadaşlarını zor durumda bırakmıştır. Nitekim Mustafa Kemal, bir yandan bu olayların meclisin toplanmasına engel olmaması için uğraşmış; bir yandan da milletvekillerinin bu olumsuz durumdan etkilenmesini önlemek için çaba göstermiştir.²¹⁵ İsyancıları önlemek adına TBMM, bazı kritik kararlar almış ve bazı uygulamaları hayata geçirmiştir.

²¹⁴ elik, **a.g.m.**, s. 585.

²¹⁵ Atatürk, **a.g.e.**, s. 312-313.

2.3.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu

Hıyanet-i Vataniye Kanununun kabulü birkaç aşamadan oluşmuştur. 25 Nisan'da Karahisar-ı Sahib Milletvekili Mehmet Şükrü Bey bir önerge vererek bütün Osmanlı vatandaşlarının Ankara'daki meclisin kararlarına uyması gerektiğini, uymayanların veya kararların aleyhinde faaliyet gösterenlerin vatana ihanet ile suçlanabileceğini ifade etmiştir. Kasıtlı veya değil düşmanlara hizmet ve yardım edenlerin, ikilik çıkarınların vatana ihanet suçuyla yargılanıp idamlarını istemiştir. Verilecek cezanın ibret verici olması gerektiğini aksi halde caydırıcılığın etkisinin olmayacağını da belirtmiştir. 27 Nisan'da, bu kanuna "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" adının verilmesini talep etmiştir. Ayrıca isyanları kışkırtanların da ihanet ettiklerinin kabul edilmesini istemiştir. Suçluları yargılaması için de kurulacak mahkemelerin suçun işlendiği yerde kurulması kararı kabul edilmiştir.²¹⁶ Yapılan görüşmeler neticesinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu şöyle şekil bulmuştur:²¹⁷

"MADDE 1 – Makam-ı muallâ-ı hilafet ve saltanatı ve memalik-i mahrusa-i şahaneyi yed-i ecanipten tahlis ve taarruzatı def-i maksadına ma'tuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesian, hain-i vatan addolunur.

MADDE 2 – Bil-fiil hıyanet-i vataniyede bulunanlar salben idam olunur. Fer'an zimedhal olanlar ile müteşebbisleri kanun-u cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirlir.

MADDE 3 - Vaız ve hitabet suretiyle alenen ve ezmine-i muhtelifede eşhas-ı muhtelifiye sırran ve kavlen hıyanet-i vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşvik-i suver ve vesait-i muhtelifiye ile tahriren ve tersimen irtikab eyleyenler muvakkat küreğe konulurlar. Tahrikât ve teşvikat sebeble madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.

MADDE 4 – Hıyanet-i vataniye maznunlarının merci-i muhakemesi ika-i cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahval-i müstacele ve

²¹⁶ Aybars, a.g.e., s. 70-71.

²¹⁷ Düstur, C. 1, S.4, Kanun No:2.'den aktaran: Aybars, a.g.e., s. 72-73., **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 1, s. 143-144.

fevkalade maznun derdest edildiği mahal mahkemesi de icra-yi muhakeme ve ita-yı karara salahiyattardır.

MADDE 5 – Hıyanet-i vataniye maznunlarının mahkemesi bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine herhalde mevkufen icra edilir.

MADDE 6 – Zabıta-i adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikat-ı iptidaiye evrakı daire-i istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna i'ta olunur ve onun tarafından dahi müdde-i umumiler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.

MADDE 7 – Hıyanet-i vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebep-i mücbir olmadıkça azami yirmi günde hükme rabtolunacaktır. Bu müddeti bila sebep-i mücbir tecavüz ettiren mahalli zabıtası ile mahkeme heyeti kanun-u cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mâ'fevki mahkemesince muhakemesi bi'licra a'zami yirmi gün zarfında hükme rabtedilecektir.

MADDE 8 - İşbu kanuna tevfiikan mahakimden sadır olacak mukarerat kat'ı olup Büyük Millet Meclisi'nce bad-el-tasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde Meclis'ce ittihaz edilecek karara tevfik-i muamele olunur.

MADDE 9 - İşbu ceraimin emr-i muhakemesi için mahkemelerce istenilen şahsa, celp ve davete hacet kalmaksızın bilâhüküm inhizar müzekkeresi tastir kılınır.

MADDE 10 - İsyana iştirak etmeyen eşhas hakkında ligarazin isnadatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasıyla mücazat olunurlar.

MADDE 11 - Haklarında gıyaben hüküm sadır olan eşhas, derdestlerinde işbu kanuna tevfiikan yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunur.

MADDE 12 - İşbu kanun her mahallin idare amiri tarafından nahiye ve kaza, liva ve vilayet merkezlerine ve köy heyet-i ihtiyariyeleri müctemian celp edilerek ifham ve suret-i tebliği mutazammın heyet-i mezk'ure azalarının imzalarını havi zabıt varakları tutularak idare meclislerince hıfzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilanı hakkındaki kanuna tevfiikan ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.

MADDE 13 - İşbu kanunun icra-yı ahkamına Büyük Millet Meclisi memurdur.

MADDE 14 - İşbu kanun her mahalde tarih-i tebliğ ve ilanından kırk sekiz saat sonra mer'i olacaktır."

2.3.1.1. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Uygulanmasına Örnekler

Bu bölümde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulandığı örnek vakalar aktarılacaktır. Safranbolu'da bazı olayların vukuu bulması üzerine Mustafa Kemal 30 Nisan 1920'de Kastamonu Valiliğine emir göndererek kanunun uygulanmasını emretmiştir. Yozgat'ta meydana gelen ayaklanma sebebiyle de 28 Mayıs'ta kanunun icra edilmesi emredilmiştir. Nisan 1920'de devam etmekte olan Anzavur ayaklanmasını bastırmak için alınan tedbirler arasında kanunun uygulanması da vardır. 13 Mayıs 1920'de ise Ferit Paşa ve kabinesinin yargılanması Meclis'te tartışıldı. Bu doğrultuda 17 Mayıs'ta vatandaşlıktan çıkarılan Damat Ferit, 20 Mayıs'ta vatan haini ilan edildi. 23 Mayıs'ta ise Kuva-yı İnzibatiye'nin mağlubiyetinin ardından isyancılar yargılandı. 13 isyancının idamına karar verildi. Aynı zamanlarda vukuu bulan Düzce isyanında da 6 kişinin idamına karar verildi. Bu idam kararlarını Çerkes Ethem'in meclisin onayını almadan kendisi icra etmesi daha sonra başlayacak Çerkes Ethem isyanının aşamalarından birisidir. Zile'de meydana gelen ayaklanmada da 50 kişi yargılandı ve 22'sinin idamına karar verildi.²¹⁸

Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile ilgili Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de bir haber yayımlanmıştır. Bu haberde Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı Reşid, Şeyhülislam Dürriyade Abdullah, Adliye Nazırı Rüştü, Bahriye Nazırı Kara Seyid, Kiraz Hamdi Paşa, Nafia Nazırı Cemil, Ticaret Nazırı Remzi, Divan-ı Harb Reisi Mustafa Paşa, Mustafa Natuk Paşa, Süleyman Şefik, Ahmet Anzavur Ağa, Maliye Nazırı Reşat, Maarif Nazırı Fahreddin, Ali Kemal, Refii Cevat, Mustafa Sabri, Konyalı Zeynelabidin, Dâhiliye Nazırı Esbakı Mehmet Ali, Ali Nadir Paşa, Doktor Rıza Tevfik, Dâhiliye Nazırı Esbakı Ayandan Adil, Konya Vali Esbakı Cemal, Keçecizade İzzet, Refik Halid, Defter Hakan Emimi Refik ve Tayyar Paşa, Vasfi Hoca, Hamdi Hoca, İtilaf Reisi Sadık Bey, Şaban Ağa, Sabık İstanbul Muhafızı Saffet Bey, Evrenozzade Sami Beyefendilerin temmuz ayının 3'ünde cumartesi günü mahkemede

²¹⁸ Aybars, **a.g.e.**, s. 75-76.

hazır bulunmaları gerektiği ilan edilmiştir.²¹⁹ 5 Temmuz tarihli gazetede yayımlanan haberde de 1 Temmuz tarihli haberde ismi geçenlerden Damat Ferit, Dürrizade Abdullah, Adliye Nazırı Reşid, Müsteşarı Said, Kiraz Hamdi Paşa, Nafia Nazırı Cemil, Divan-ı Harp Reisi Mustafa, Mustafa Natuk Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Ahmet Anzavur Ağa, Maliye Nazırı Reşit Bey, Maarif Nazırı Fahreddin, Ali Kemal, Refii Cevat, Mustafa Sabri, Konyalı Zeynelabidin, Dâhiliye Nazırı Esbakı Mehmet Ali, Doktor Rıza Tevfik, Dahiliye Nazırı Esbakı Ayandan Adil, Konya Vali Esbakı Cemal, Keçecizade İzzet, Refik Halid, Vasfi Hoca, Sadık Bey'in Hıyanet-i Vataniye Kanununun ikinci maddesi uyarınca yakalandıklarında tekrar yargılanmak şartıyla idam edilmelerine karar verilmiştir. Dâhiliye Nazırı Esbakı Reşid Bey, Kara Seyit Paşa, Defter Hakanı Emine Refik Bey, Evrenoszade Sami Beylerin de kırk beşinci madde kapsamında ve yakalandıklarında tekrar muhakeme edilmeleri şartıyla onar sene müddetle kürek cezasına çarptırılmışlardır.²²⁰

Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile ilgili başka bir haberde de verilen mücadelenin manasını anlamayanlara ve bu mücadeleye karşı çıkanlara Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun çıkarıldığı ve İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla da adaletin sağlanacağı ifade edilmiştir.²²¹

2.3.2. Basın-Yayın ve İç Güvenlik Konularındaki Düzenlemeler

İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti'nin etkili bir şekilde kullanmak istediği yöntemlerden bir kısmı da propaganda ve casusluktur. Bu yolla, Milli Mücadele'yi sekteye uğratmak hedefinde olanlara karşı TBMM bazı önlemler almıştır. İstanbul'un işgali ile birlikte İstanbul'dan özellikle Ankara'ya doğru yoğun bir göç yaşanmıştır. Göç edenler arasında Milli Mücadele yanlıları olduğu gibi çeşitli görevlerle Milli Mücadele aleyhine gelenler de olmuştur. Örneğin İngiliz Muhipler Cemiyeti, Karakol Cemiyeti'nin evrak ve mühürlerini kullanmak suretiyle Mustafa Sagir isimli bir casusu Ankara'ya gönderebilmiştir. İslam Teali Cemiyeti de sahte evraklarla Anadolu'ya casuslarını yollamıştır. Bu tür vakaları önlemek adına TBMM Askeri Polis ve Hat Komiserlikleri gibi kurullar oluşturmuştur. Askeri Polis, kısaca "P" örgütü olarak

²¹⁹ "Ankara Merkez Bidayet Ceza Mahkemesi Riyasetinden", **Hâkimiyet-i Milliye**, (1 Temmuz 1920), s. 4.

²²⁰ "Ankara Mahkeme-i Bidayet Ceza Dairesinden", **Hâkimiyet-i Milliye**, (5 Temmuz 1920), s. 4.

²²¹ "İstiklal Mahkemeleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (5 Teşrinievvel 1920), s. 2.

adlandırılmış ve casuslukları önlemek adına Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Alınan bir diğer tedbir ise Sansür Müdürlükleri'dir. Bu suretle Milli Mücadele aleyhindeki basın-yayın organlarının Anadolu'daki etkisini azaltmak ve yok etmek amaçlanmış ve iletişim kontrol altına alınmak istenmiştir.²²²

Gelişmelerden bir diğeri de Anadolu Ajansı'nın kurulmasıdır. Anadolu Ajansı 6 Nisan 1920'de faaliyete geçmiş ve Milli Mücadele aleyhindeki haberleri denetlemiş, yayılmalarını önlemeye çalışmış ve Ankara yönetiminin kararlarını da halka iletmiştir.²²³ Yani halkı, yanlış yönlere sürükleyecek, birlik beraberliği tehlikeye atacak dâhili ve harici yayınlar karşısında milleti uyanık tutacaktır.²²⁴ Milli Mücadele'yi dünyaya tanıtmanın ve duyurmanın yanı sıra istihbarat faaliyetleri, dış basının takip edilmesi ve kontrol işleviyle önemli bir görev görmüştür.²²⁵ Ancak "Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü" isminde bir kuruluşun teşkil edilmesiyle birlikte Anadolu Ajansı, bu kuruluşun bünyesine alınmıştır. Devam eden süreçte bilgi edinme ve çeviri çalışmaları ajans aracılığıyla yapılmış ve elde edilen bilgilerin istihbari faaliyetlerde kullanılması gerçekleşmiştir. Bu sayede işlemlerin tek bir kurum aracılığıyla yapılması hedeflenmiştir.²²⁶ Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte Anadolu coğrafyasındaki bütün gazetelerin denetimi bu kuruma verilmiştir. Bu sayede haber kaynaklarına hâkim olma, gazete yayınlama yetkisi, gazeteler hakkındaki tasarruflar bu kurum aracılığıyla düzenlenmeye başlanmıştır.²²⁷

Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nün bunlar haricinde yaptığı bazı önemli çalışmalar da vardır. Ahmet Ağaoğlu'nun müdürlüğü döneminde Ulusal Bağımsızlık Savaşı lehinde yayınlar yapan yabancı uyruklu yazarlara yardım yapılmıştır. Claude Farrère bu isimlerden birisidir. Pierre Loti'ye de desteklerinden dolayı bir hediye verilmiştir.²²⁸

²²² Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s. 174.

²²³ Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", s. 894.

²²⁴ Nurettin Güz, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1991, s. 57.

²²⁵ Ayhan, **a.g.t.**, s. 202.

²²⁶ **a.g.t.**, s. 205.

²²⁷ **a.g.t.**, s. 219.

²²⁸ Çağlak, **a.g.t.**, s. 141.

Mustafa Kemal, silahlı mücadelenin yanında halkın maneviyatını olumsuz etkileyebilecek etkenleri asgari düzeye indirmek için uğraşmıştır. Hangi gazetelerin halka ulaşabileceği, hangilerinin ulaşmaması gerekliliği konusunu enine boyuna düşünmüştür. Bu konularda çeşitli tarihlerde bazı çalışmalar yapan Mustafa Kemal, bazı önlemlerin alınmasına da öncülük etmiştir.²²⁹ Milli Mücadele'ye zarar vereceği düşünülen haberleri önlemek adına bir sansür talimatı kaleme alınmıştır. Bu karar Hâkimiyet-i Milliye'de de yayımlanmıştır.²³⁰ Karara göre İstanbul ile haberleşme yasaklanmıştır. İstanbul merkezli gazetelerin de kabul edilmemesi kararı alınmıştır. Haberleşme dili Türkçe olacak, sadece belirli hususlarda Fransızca yabancı dil olarak kabul edilecekti.²³¹ Sansür uygulaması ayaklanmalar ve Milli Mücadele'nin sona ermesiyle başlayan barış antlaşmalarının teşkili için yapılan görüşmeler sırasında uygulanmış; normal ve gündelik anlamdaki haberleşme ve ekonomik anlamdaki haberleşmelere engel konulmamaya gayret edilmiştir.²³²

2.3.3. Asker Firarlarının Önlenmesi

Milli Mücadele'de askerlerin firarları önemli bir soruna kaynaklık etmiştir. Firar eden askerler kimi zaman kendi içlerinde çeteleşmiş, kimi zaman isyancılara katılmışlardır. Neticede firarların yaşanmasıyla hem birliklerin nizamı bozulmuş hem de firarların yaşandığı bölgede halkın can ve mal güvenliği tehlikeye düşmüştür.

TBMM'de bunu önlemek adına birkaç aşamalı kararlar alınmıştır. Alınan ilk kararda firarilerin idamıyla birlikte mallarının da tahrip edilmesi düşünülmekteydi. Ancak bu şiddetli karar kabul görmedi ve "*Firariler Hakkında Kanun*" isminde çıkarılan kanun ile firariler, firarilere yardım edenler ve görevlerini ihmal edenler hakkında yargılamanın yapılması için mahkemeler kurulması kararı alındı.²³³

²²⁹ Yücel Özkaya, "*Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 2, 1985, s. 589.

²³⁰ Özkaya, "*Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri*", s. 897., "*Sansür Talimatı*", **Hâkimiyet-i Milliye**, (20 Mayıs 1920), s. 2-3.

²³¹ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, s. 54., Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi - III Üçüncü Meşrutiyet (1920)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 183.

²³² Ayhan, **a.g.t.**, s. 214.

²³³ Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s. 171-172., **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 4, s. 46-57, 84-89.

2.3.4. Öğüt Kurulları

TBMM, bazı isyan girişimlerini silahlı mukavemet ile birlikte iletişim yoluyla da çözmeye çalışmıştır. Buna sebep olarak halkın yönlendirilmeye müsait olduğunun bilinmesidir. Çünkü halk, gerek iletişim araçlarının yetersizliği gerekse provokatörlerin yönlendirmesiyle doğruyu yanlıştan ayırt edememiştir. İşte bu durumu ortadan kaldırmak adına TBMM, bazı isyan bölgelerindeki isyanları müzakere yoluyla sona erdirmek adına kurullar göndermiştir.

Öğüt kurullarının gönderildiği ilk isyan bölgesi Düzce, Bolu bölgesidir. Hüsrev Bey, Şükrü Bey, Fuat Bey ve Hüseyin Bey bu kurulun üyelerindedir. Bu üyelerin yanına bir müfreze de verilmiş ve heyet isyan bölgesine hareket etmiştir.²³⁴ İsyen bölgesine yaklaşan bu heyet bir yanlış anlaşılma neticesinde top ve silah seslerini TBMM'nin açılışına bağlamışlar ve isyan bölgesinin iç kısımlarına ilerlemeye devam etmişlerdir. Kısa bir süre sonra isyancıların eline düşmüşler ve isyanın bastırılmasına kadar esir kalmışlardır. Esir kaldıkları süre boyunca isyanın elebaşlarını ikna etmeye çalışmışlar ve bunda başarılı olmuşlardır.²³⁵ Hüsrev Bey, özellikle isyancı liderlerden Sefer Bey'i ikna etme konusunda başarılı olmuştur. Aynı şekilde Fuat (Umay) Bey de Sefer Bey ile yakın temas kurarak ikna etmeye gayret etmiştir.²³⁶ Fuat Bey ve Şükrü Bey, isyancıların elinden kurtulduktan sonra meclise bir telgraf çekmişler ve isyancılardan kurtulduklarını bildirerek iyi temennilerde bulunmuşlardır.²³⁷ Düzce isyanına Adapazarı'ndan da bir heyet gönderilmiştir. Sait Bey ve Kazım Bey'in bulunduğu bu heyet isyanı bastırma yolunda bir netice elde edememişler ve isyancılar tarafından öldürülmüşlerdir.²³⁸

Düzce isyanının etki ettiği isyan mahallerinden biri olan Beypazarı'na bir heyet gönderilmesi kararı ise meclisin henüz üçüncü günü olan 25 Nisan 1920'de alınmıştır. Ayaklanmanın etki ettiği Beypazarı'ndan Müftü ve Belediye Başkanının gönderdiği telgraf genel kurulda okunmuştur. Telgrafta, ayaklananların ve halkın kandırıldığından bahsedilmiş, şayet nasihat edilir ve hakikat açıklanırsa durumun düzeleceği ifade

²³⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 1, s. 8.

²³⁵ Günay Çağlar, *Hüsrev Bey Hey'et-i Nasîhası (Nisan-Haziran 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 74.

²³⁶ a.g.e., s. 18-23.

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 2, s. 33.

²³⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, s. 175-176.

edilmiştir. Telgrafta iyimser bir tutum takınılmış ve sözüne itimat edilen kişilerin bölgeye gönderilerek asiler ve halkla irtibat kurması halinde ayaklananların Milli Mücadele saflarına katılacakları ifade edilmiştir. Tartışmaların ardından Müfid Efendi, Abdülhalim Çelebi Efendi, Rifat (Börekçi) Efendi'nin Beypazarı'na gönderilmesi kararı alınmıştır.²³⁹ Heyetin başarılı olmasıyla birlikte 27 Nisan'daki bir oturumda İrşâd Encümeni kurulması kararı alınmıştır. İrşâd Encümeni bünyesinde de İrşâd Heyetleri kurulmuştur.²⁴⁰ İrşâd Encümeni'nin kurulması, Öğüt Kurulları'nın oluşturularak halkı bilinçlendirmesinin ardından atılan önemli bir adımdır.²⁴¹

Düzce isyanının ikinci kez meydana geldiği günlerde de Adapazarı'nın eski kaymakamı olan Fuat Carım bölgeye gönderilmiştir. İsyancılar ile bir anlaşma yapılmışsa da anlaşma uzun süreli nitelikte olmamıştır.²⁴²

Öğüt kurullarının kullanılmak istendiği diğer bir isyan ise Koçgiri İsyanı'dır. Eski Danıştay üyesi Şefik Bey, isyan mahalline gönderilmiş ancak beklenen etkiyi yapamamıştır.²⁴³

2.3.5. Anadolu Fetvasının Yayınlanması

Halkın okuma-yazma bilgisinin oldukça düşük olduğu, iletişim araçlarının eksikliğinin hissedildiği 1900'lü yılların Anadolu'sunda halkı etkilemek ve yönlendirmek adına en kritik mevkide olanlardan birisi de din adamlarıdır.²⁴⁴

İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri ile TBMM arasında devam eden mücadele yalnızca silah ve cephanelerle gerçekleşmiyordu. İstanbul Hükümeti, dini duyguları kullanarak halkın TBMM ve Milli Mücadele'ye katılmasını engellemek adına bir fetva çıkartmıştı. Bu fetva yönlendirilmeye müsait olan halkta kısmen etki yapmıştır.

İstanbul'da Dürrizade Abdullah Efendi tarafından yayımlanan fetva ile Milli Mücadeleciler ihanet ile suçlanmış ve gıyaplarında idama mahkûm edilmişlerdir.

²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 46-55, Ali Sarıkoyuncu, "Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Milli Mücadele'deki Hizmetleri", **Diyanet İlmî Dergi**, C. 31, S. 1, 1995, s. 97-98.

²⁴⁰ Ali Sarıkoyuncu, "TBMM'de İlk Komisyon", **Diyanet Aylık Dergi**, S.40, 1994, s. 38.

²⁴¹ Çağlak, a.g.t., s. 99.

²⁴² Ertuna, a.g.e., s. 115.

²⁴³ Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s. 173-174.

²⁴⁴ Ömer Turan, "Millî Mücadelenin Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S. 45, 1999, s. 822.

İstanbul'un kaotik ortamında yayımlanan bu fetvadaki hükümler yanlış, noksan ve taraflı bir şekilde aksettirilmiştir. Üstelik önemli ve kayda değer bir kaynak gösterilmemiştir. Bu sebepler fetvanın inandırıcılık etkisini bir nebze azaltmıştır.²⁴⁵

Ankara'nın, İstanbul fetvasına karşı verdiği ilk tepki ise Padişah ve Halife'nin esir olduğu ve bu makamların kurtarılması gerektiği yönünde olmuştur.²⁴⁶ Akabinde bu fetvaya aynı şekilde cevap vermek ihtiyacı hissedilmiştir. Anadolu'dan yayınlanan karşı fetvada belli başlı noktalara temas edilmiştir. Fetvada Halifelik merkezi olan İstanbul'un işgal edildiği, orduya el konulduğu, İslam beldelerinin işgal edildiği, halkın katledildiği ifade edilmiştir. Bunlara karşı mücadele etmenin farz olup olmadığı sorulmuş ve farz olduğu duyurulmuştur. Başka bir maddede, Halifeliği kurtarmak için mücadele edenlerin, vatan topraklarını savunanların Allah yolundan ayrılıp ayrılmadıkları sorulmuş ve ayrılmadığı cevabı bildirilmiştir. Başka bir maddede, Halifelik uğruna ölenlerin "şehit", kalanların "gazi" olup olmadığı sorulmuş ve oldukları cevabı alınmıştır. Diğer bir maddede, İslam uğruna savaşanlara karşı düşman tarafını tutanların ve Müslümanlar arasında silah kullanıp Müslüman öldürenler için en büyük günahı işleyip işlemedikleri sorulmuş ve günah işledikleri cevabı alınmıştır. Son maddede de düşman zoruyla fetva çıkarıp hakikati çarpıtanların fetvalarına uyulup uyulmayacağı sorulmuş ve fetvaya uyulmaması cevabı alınmıştır.²⁴⁷ Bu fetva Rifat Efendi başta olmak üzere Ankara'daki beş müftü, dokuz âlim ve medrese müdürü ve altı kişilik ilmiye sınıfına mensup kişilerce hazırlanmıştır.²⁴⁸ Hazırlanmasının ardından fetvayı doğru, yeterli ve haklı bulan 152 kişi de imzalamıştır.²⁴⁹

Anadolu fetvası, hazırlayanların dinî bilgisini ispatlar nitelikte, ikna edici ve hakikati insanlara hissettiren, şerî hükümlere daha uygun bir niteliktedir.²⁵⁰ Anadolu fetvasının yayınlanmasının ardından çok geçmeden, bu işe önyak olması sebebiyle 8 Haziran 1920'de İstanbul Birinci İdare-i Örfiyye Divan Harbi tarafından alınan karar

²⁴⁵ Sarıkoyuncu, "Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Milli Mücadele'deki Hizmetleri", s. 95.

²⁴⁶ Abalıoğlu, **Ankara'nın İlk Günleri**, s. 39.

²⁴⁷ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz – 2. Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 715.

²⁴⁸ Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 102-103.

²⁴⁹ a.g.e., s. 108.

²⁵⁰ Abdurrahman Kaplan, **Milli Mücadele ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2010, s. 72., Sakallı, a.g.e., s. 108.

neticesinde Rifat Efendi gıyaben idama mahkûm edilmiştir.²⁵¹ Bu karar ile birlikte Anadolu fetvasının etkili olduğu ve İstanbul Hükümeti'ni zor durumda bıraktığı yorumu yapılabilir. Zira, Rifat Efendi'yi idama mahkum edecek noktada bir karar alınması, Anadolu fetvasının İstanbul Hükümeti'ni oldukça rahatsız ettiğinin güçlü bir ispatıdır.

TBMM'nin aldığı tedbirler böyleyken Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Mustafa Kemal imzasıyla yayımlanan bir beyanname isyan girişimlerini adeta özetler niteliktedir. Bu beyannamede, bazı kişilerin İngilizler tarafından satın alındığı vurgulanmıştır. Bu kişilerin milleti birbirine düşürmek amacını güttüğü, milleti aldatmak hedefinde olduğu ifade edilmiştir. Vatanın işgali üzerine silaha sarılanları, yine vatan evlatlarına öldürtmek için padişaha ve halifeye isyan yalanının ortaya atıldığı bildirilmiştir. Meclisin görevinin vatanın parçalanmasını önlemek, halife-padişahı düşmandan kurtarmak olduğu ifade edilmiştir. Beyannamede yemin edilerek padişaha ve halifeye isyan iddialarının yalan olduğu ve bunun milleti birbirine kırdırtmak amacıyla ortaya atıldığı vurgulanmıştır. Beyanname, “*Allah'ın laneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve rahmet ve tevfiği halife ve padişahımızı millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.*” denilerek bitirilmiştir.²⁵²

2.4. TBMM'nin Açılışından Sakarya Meydan Muharebesine Kadar Olan

Dönemdeki İsyenlar

Bu bölümde TBMM'nin açılış tarihinden sonra meydana gelen isyan girişimleri ele alınmıştır.

2.4.1. Birinci Yozgat İsyanı (15 Mayıs – 27 Ağustos 1920)

Yozgat, Milli Mücadele Dönemi'nde işgale uğramayan şehirlerden birisidir. Milli Mücadele hareketine de Sivas Kongresi ile dahil olmuştur. Şehirde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de kurulmuş ve hem İstanbul'daki mebusan meclisine hem de Ankara'daki TBMM'ye milletvekili göndermiştir. Halk genel olarak Milli Mücadele taraftarı bir konumdadır.²⁵³ Bununla birlikte Yozgat'ta Çapanoğulları aşireti

²⁵¹ Sarıkoyuncu, “*Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Milli Mücadele'deki Hizmetleri*”, s. 101.

²⁵² “Büyük Millet Meclisinin Memlekete Beyanname’si”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (28 Nisan 1920), s. 1.

²⁵³ Gürbüz Arslan, **Milli Mücadele Yıllarında Yozgat**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 105.

nüfuzlarıyla öne çıkmaktadır. Bu aşiretin liderleri Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celal, Damat Ferit'in de içinde bulunduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkasına bağlılıkları ile de dikkat çekmekteydiler. Bu durumun yaşanmasında Çapanoğulları'na mensup bu isimlerin İttihat ve Terakki tarafından mutasarrıflık görevlerinden alınması etkili olmuştur. Milli Mücadele'yi ve Mustafa Kemal'i İttihat ve Terakki ürünü sayan Çapanoğulları ailesi de İttihat ve Terakki'nin amansız rakibi Hürriyet ve İtilaf'ın safına katılmışlardır.²⁵⁴ Onlara göre Ankara'da toplanma çalışmaları yapan meclis ve seçim çalışmaları kanuna aykırı haldeydi. Bu doğrultuda imza toplayarak Ankara'daki Meclis teşekkülünün Padişaha ve yasalara aykırı olduğu yolunda bir telgraf çekmişlerdir.²⁵⁵ Yozgat'ta çok sayıda Çerkes'in yaşaması ve Düzce-Adapazarı isyanının bastırılmasının ardından kaçan isyancıların Yozgat dolaylarına gelmesi ve bunların bölgedeki Çerkesleri kışkırtması isyana sebep olan bir diğer etkidir. Savaş şartlarında Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Yozgat civarında da eşkıyalık hareketleri görülmekteydi. Tüm bunların yanında bazı fırsatçılar, vergilerin yükseltileceği ve yeniden silahaltına alınma durumlarının yaşanacağı yönünde halka propaganda yaptılar. Ayrıca, bu bölgedeki idareci ve komutanların durumu önemsiz görmeleri isyan çıkmasına ve yayılmasına kolaylaştırıcı yönde etki yapmıştır.²⁵⁶ Bölgede sükûneti sağlamak adına Antep'teki Kuva-yı Milliye komutanlarından olan Kılıç Ali, 1 Haziran'da Yozgat'a ulaştı.²⁵⁷ Bölgenin durumunu inceleyip, isyanın ve isyancıların kuvvetini görme fırsatı elde eden Kılıç Ali, Ankara'ya kendi kuvvetinin yetersiz olduğunu ilettiler. Milli birliklerin zor ve yetersiz bir durumda olduğunun fark edilmesiyle bazı köyler de güçlü olduklarını zannettikleri isyancılara katıldılar. Kılıç Ali de bu sıralarda birliğin sayısını artırma ve güçlendirme çabalarını yürütmekteydi. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra Kılıç Ali, 11 Haziran'da Divanlı civarında bir grup isyancı ile çarpıştı ve onları dağıttı. İsyancılar ise 14 Haziran'da Yozgat'ı işgal etti. İsyan hareketinin başında Çapanoğullarından Celal ve Edip de bulunmaktaydı. İsyancıların güçlü olmasından dolayı halkın bir kısmı da isyancıların safına geçince bu işgal hareketi oldukça şiddetlendi. İsyan girişiminin Yozgat ile sınırlı kalmayıp

²⁵⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Milli Mücadele'de Çapanoğlu İsyanı (8-27 Haziran 1920)", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, VII-X, 1970-1973, s. 90.

²⁵⁵ Ertuna, **a.g.e.**, s. 140-141.

²⁵⁶ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, s. 87-88.

²⁵⁷ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 210.

Çankırı ve Çorum'a da sıçrama ihtimali oluştu.²⁵⁸ Bunun üzerine Düzce-Adapazarı bölgesindeki isyanı henüz bastırmış olan Çerkes Ethem'in bölgeye intikali emredildi. Bu olay üzerine Çerkes Ethem ve Ankara yönetimi arasında bazı tartışmaların olduğu söylenebilir. Çerkes Ethem, bu isyanı bastırmak için geçen zaman içinde bir kuvvet oluşturulmamasına tepki göstermiştir. Ayrıca Çerkes Ethem'in Ege Bölgesine ulaşarak Yunan taarruzunu müdafaa etmek istediği bilinmekteydi.²⁵⁹ Ancak durumun ciddiyetini anlayan Çerkes Ethem isyanı bastırmayı kabul etti. Çerkes Ethem'in kuvvetleri Yozgat'ın işgalinden 2 gün sonra bölgeye ulaştırılmaya başlandı. Çerkes Ethem'in birliğinin iaşesini sağlama yöntemi bilindiğinden bu yolda da bir tedbir alınmıştır. Çerkes Ethem, emrindekilerin ihtiyaçlarını genellikle bölge halklarından karşılamaktaydı. Yağma ve talanın önüne geçmek adına müfrezenin 2 günlük ihtiyaçları sağlandı.²⁶⁰ 23 Haziran'da Yozgat kurtarıldı ve isyancılardan temizlendi. Çerkes Ethem, kendi usulüne göre yakalayabildiği elebaşlarını yargıladı ve idam etti. 27 Haziran'da Arapseyfi Boğazı'nda Çapanoğulları ile bir çarpışma daha gerçekleşti ve Çapanoğlu Edip'in de yaralandığı bu çarpışma isyancılar için bir sonuç getirmedi.²⁶¹ Bu suretle Yozgat'taki derebeylik niteliğinde Çapanoğlu aşiretine büyük bir darbe vurulmuş oldu. Çapanoğulları'nın güçlü, nüfuzlu bir aşiret oldukları söylenmekle birlikte askerlik sanatından pek anlamadıkları da ortadadır. Zira Yozgat'ı işgal etmişler ancak ciddi bir güvenlik önlemi almamışlardır. Bu durum, Çerkes Ethem'in bölgeye girişini kolaylaştırmıştır. Çerkes Ethem'in Yozgat'ı kuşattığının farkına bile varamamışlar ve ilk top sesi duyulduğunda firarlar başlamıştır. Kendilerine gereğinden fazla güvenmenin de etkisiyle uluorta söylemlerle yapacakları işleri duyurmuşlardır. Arapseyfi'deki çarpışmada da Çerkes Ethem'in öncü birliklerini esas birlik zannetmişler esas birlik geldiğinde de büyük bir hezimet yaşamışlardır.²⁶² Geriye kalan küçük isyancı grupları Albay Refet Bey ve Binbaşı Çolak İbrahim etkisiz hale getirmeye başlamıştır. Yaklaşık 1,5 ay süren bu harekâtlar sonucunda bölgede

²⁵⁸ Ertuna, **a.g.e.**, s. 145-150.

²⁵⁹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 211.

²⁶⁰ Osman Akandere, "Millî Mücadele'de Çapanoğulları (Yozgat) İsyanının Bastırılmasında Çerkes Ethem ve Kuvayı Seyyarenin Rolü", **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı II. Cilt**, Yozgat, 2016, s. 211.

²⁶¹ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, s. 90.

²⁶² Ocak, **a.g.m.**, s. 113.

sükûnet sağlanmışır.²⁶³ Çapanoğulları'nın önde gelenleri ise Edip, Celal, Salih Beyler başta olmak üzere Arapseyfi çarpışmasından sonra Aziziye'ye sığındılar. Burada iyi ağırılanan Çapanoğulları, Ankara Hükümeti tarafından Aziziye'den istenmiş ancak bu iade talebi Aziziye'nin önde gelenleri tarafından kabul edilmemiştir.²⁶⁴

Yozgat İsyanı hakkında Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bir haber bulunmaktadır. 28 Haziran tarihli gazetede çıkan haberde birkaç gün devam eden hadiselerin sona erdiği aktarılmaktadır. Yozgat'ta isyanı bastırma girişimleri başlamış ve suçlular cezalandırılmıştır. Haberde dikkat çeken bir ayrıntı bulunmaktadır. İsyancıların, Ermenilerden yardım aldıkları ve Ermenilerin de isyanda aktif bir şekilde rol aldıkları belirtilmiştir. Daha önceki isyanlarda da Ermeni Komiteci Şirinyan'ın rol aldığı belirtilmiş ve Yozgat'ta da Ermenilerin isyancılarla işbirliği yaptığına dikkat çekilmiştir.²⁶⁵ İsyandan uzun bir süre sonra yayımlanan bir haberde de Yozgat isyanına katıldığı ve ahaliyi birbirine kışkırttığı ifade edilen Çapanoğullarından Halid'in Amasya Divan-ı Harbi Örfiyye'den çıkan karar üzerine 13 Haziran 1921'de idam edildiği bildirilmiştir.²⁶⁶

2.4.1.1. Çerkes Ethem ve Ankara Hükümeti Gerginliği

Yozgat'ın Çapanoğulları tarafından işgal edilmesi o günkü ilişkilerde yeni kırılmalara yol açtı. Ankara yönetimi, Yozgat'ta isyan başladığında Çapanoğullarının da isyana dâhil olmasını önlemek için Kılıç Ali'ye tedbir almasını emretti. Kılıç Ali de Çapanoğullarının yaşadığı muhirlere nöbetçiler dikmek suretiyle onların herhangi bir yere kaçmalarını önlemek istedi. Kılıç Ali'nin kuvvetleriyle birlikte Yozgat'tan ayrılmasıyla Ankara'da vali vekilliği görevini yürüten Yahya Galip Efendi duruma müdahil oldu. Abdülhamid döneminde sürgüne gönderilen ve sürgün süresince Çapanoğullarından yardım gören Yahya Galip Efendi, Çapanoğullarına jest yapmak üzere nöbetçileri kaldırdı. Ayrıca, 7 Haziran'da Çapanoğullarının tutuklanması için Yozgat Mutasarrıflığına emir verildi. Mutasarrıf vekili ise Çapanoğullarına yakın bir kişiydi. Bunu Çapanoğullarına bildirince bu aşiretin liderleri de Yozgat'tan kaçtılar.²⁶⁷

²⁶³ Akandere, “*Millî Mücadele'de Çapanoğulları (Yozgat) İsyanının Bastırılmasında Çerkez Ethem ve Kuvayı Seyyarenin Rolü*”, s. 212.

²⁶⁴ Ocak, **a.g.m.**, s. 111.

²⁶⁵ “Yozgat Vukuatı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (28 Haziran 1920), s. 1.

²⁶⁶ “İdam”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (16 Haziran 1921), s. 2.

²⁶⁷ Ertuna, **a.g.e.**, s. 148.

Bu isyanda sıkça görüleceği gibi mevki sahiplerini görevlerini hakkıyla yerine getirmemiş veya kötüye kullanmışlardır. Bu durum küçük olayların büyümesine ve isyan hareketine dönüşmesine sebep olan etkenlerden birisi olmuştur. Bu durum Çerkes Ethem gibi sertlik yanlısı ve şiddet taraftarı bir müfreze komutanını da çileden çıkarmıştır. Ankara’da milli hareketin yerleşmesi ve teşkilatlanmasında önemli rolü olan ancak Yozgat isyanında görevini kötüye kullanan Yahya Galip Bey, Ankara ve Çerkes Ethem arasında tartışmaya neden olmuş. Çerkes Ethem, Yahya Galip Bey’i yargılamak istemiş ancak kardeşi Reşit Bey’in de araya girmesiyle talebinden vazgeçmiştir.²⁶⁸ İsyanın başlaması üzerine Ankara Hükümetinin Çerkes Ethem’den yardım istemesi ise Çerkes Ethem’i oldukça kızdırmıştır. Ethem, Ankara’nın isyanı kendi gücüyle bastırma girişiminde bulunması adına önce genel olarak kuvvetlerini Batı’ya, cepheye gönderdiğini söyleyerek bu isyanı bastırma işini Ankara’ya bıraktığını ifade etmiştir.²⁶⁹ Sonrasında Ankara’nın “eşkıya çetesi”ni bastırmaktan aciz olduğunu söylediğini söyleyerek Yozgat’a hareket etmiştir.²⁷⁰ Çerkes Ethem, Yozgat isyanını da bastırınca kendine güveni iyice artmıştır. Zaten önceki olaylarda da görüldüğü gibi Ankara-Çerkes Ethem hattında ilişkiler bir miktar gerilmişti. Yozgat İsyanı ile bu ayrılıklar biraz daha artmıştır. İleride görüleceği gibi Çerkes Ethem, otoriteyi tanımama, komuta kabul etmeme noktasına gelecektir.

Çerkes Ethem İsyanının başladığı günlerde mecliste yapılan görüşmelerde Çerkes Ethem’in Yozgat’taki faaliyetlerine de gönderme yapılmıştır. Çerkes Ethem’in Yozgat’ta isyancıları etkisiz hale getirmekle birlikte masum ahaliye de zarar verdiği Mustafa Kemal tarafından açıklanmıştır.²⁷¹

Çerkes Ethem’in, Yozgat isyanını bastırmasının ardından Kuva-yı Tedbiye Kumandanlığı namına bir beyanname yayımlamıştır. Bu beyannameye Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer verilmiştir. Beyannamenin ilk satırlarında İngilizlerin, Anadolu’yu parçalamak adına sadece dışarıdan saldırmadıkları, içeriden de mücadeleler yürüttükleri belirtilmiştir. Anadolu halkını birbirine düşürmek istedikleri ve son darbeyi Anadolu’nun kendisine yine kendisinin indirmesini hedefledikleri belirtilmiştir. Damat Ferit’in de bu hususta onlara yardımcı olduğu vurgulanmıştır.

²⁶⁸ Ocak, **a.g.m.**, s. 108.

²⁶⁹ Çerkes Ethem, **Anılarım**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2005, s. 43-44.

²⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2018, s. 292.

²⁷¹ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, s. 275.

İçerideki hainlerin satın alındıkları ve bu suretle bir iç savaş çıkarılmak istendiği de özellikle vurgulanmıştır. Beyannamenin sonlarına doğru Ethem Bey'in mesajı aktarılmıştır. Ethem Bey, Padişahın esir olduğundan, Büyük Millet Meclisinin din ve mukaddesatı kurtarmak adına mücadele ettiğinden bahsetmiştir. Kuva-yı Tedibiye'nin milletin kuvveti olduğunun ifade edilmesiyle birlikte bundan sonra isyan çıkacak bölgelerde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanacağı da vurgulanmıştır.²⁷²

Yozgat isyanının büyük oranda bastırıldığı günlerde Hâkimiyet-i Milliye'de millete hitaben önemli bir metin yayımlanmıştır. Bu metinde Kuva-yı Milliye'nin din ve millet adına pek çok fedakârlıklar yaptığı, Damat Ferit ve arkadaşlarının ise hareketlerinin bunun tam tersi olduğu vurgulanmıştır. Son olarak bu olayların şaka olmadığı ve millet hayatının en önemli günlerinin yaşandığı vurgulanmıştır.²⁷³

2.4.2. Yıldızeli – Sivas – Tokat Olayları

Yozgat isyanı ile aynı günlerde sirayet eden başka bir isyan girişimi de Yıldızeli – Sivas civarında yaşanmıştır. Bu olay Yozgat'ta vukuu bulan olayla da bağlantılıdır. Sivas ve Yıldızeli arasında posta işlerini yürüten Erzurumlu Hüseyin Nazım, ekonomik olarak zor günler geçirmiş ve iflas etmiştir. Bu suretle yükümlülük ve yaptırımlardan kaçmak için ikametini değiştirmiş, Yıldızeli bölgesindeki bir köye gelmiştir. Bu köyde Kara Mustafa ve Salih isimdeki kişiler ile birleşmiş ve İstanbul Hükümeti lehine propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Bölgede yaşayan Çerkeslerin de bölge yönetimi ile problem yaşaması üzerine Çerkesleri de kendi yanına çekmiş, padişahın fetva ve emirlerini halka iletmiştir. Bir de silahlı birlik kurmuş ve diğer köylerle de iletişime geçmiştir. Asiler bununla da yetinmeyip vergilerin yükseltileceği, yeniden askere alımların yaşanacağı, Kuva-yı Milliyecilerin yaptıkları işlerden padişahın haberinin olmadığı yönünde halka propaganda yapmaktaydılar. Halife ordusunun bu olayları önlemek adına bölgeye yaklaştığını ve kendi bölgelerinde topladıkları ordunun da halife ordusuna katılması ve Sivas'a doğru harekete geçmesi gerektiğini söylediler. Olayların bu noktaya gelmesi üzerine Sivas'ta Albay Hüseyin Selahattin bir tabur askerin Sivas'tan Yıldızeli'ne doğru yola çıkması emrini verdi. Bu isyan girişimiyle birlikte Tokat sınırları içinde de isyan hareketleri görülmekteydi. Bu

²⁷² "Kuva-yı Tedibiye Kumandanlığının Beyannamesi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (1 Temmuz 1920), s. 1.

²⁷³ "Millet Vaziyeti Anlamalıdır", **Hâkimiyet-i Milliye**, (1 Temmuz 1920), s. 3.

isyanları önlemek adına Tokat'tan Sulusaray'a gönderilen birliğe isyancılar saldırdı. Saldırıya uğrayan birlik Artova'ya sığındı. İsyancıların tekrar saldırmasıyla birlik Tokat'a çekildi. Tokat'tan Sivas-Yıldızeli'ne gönderilen destek müfrezesi de yolda saldırıya uğradı ve esir edildi. 13 Mayıs 1920'de Yıldızeli Kaymakamı, Postacı Nazım'ın tertip ettiği isyan girişimine karşı yardım istedi. Mustafa Kemal de Albay Hüseyin Selahattin ile irtibata geçti ve acil bir şekilde isyanın bastırılmasını istedi. İsyancıların Yıldızeli'ni basacağına haber alınması üzerine Kazım Karabekir'den de yardım istendi.²⁷⁴ Erzurum'daki kolordudan destek gelmesiyle birlikte bölge 12 Haziran'da isyancılardan temizlenmiştir.²⁷⁵

10 Haziran tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Tokat civarında meydana gelen ve “ehemmiyetsiz” olarak addedilen bu isyan girişiminin sona erdirilmek üzere olduğu bildirilmiştir.²⁷⁶ Tokat isyanı ile bağlantılı olarak yayımlanan başka bir habere göre Tokat'ta köylüleri silahlı olarak isyana teşvik eden, askere silahla karşı konulmasını isteyen, telgraf hatlarını tahrip eden Tokat'ın Gölpınar köyünden Mehmet Bey'in hakkında idam kararı verildiği ve uygulandığı bildirilmiştir.²⁷⁷ Tokat'ta vuku bulan olayların etkisiyle olmuş olacaktır ki Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Tokat'ın müftüsü, milletvekilleri, meclis idarecileri, belediye azası, ulema ve eşraftan yaklaşık 50 kişinin imzaladığı bir beyannameye yer verilmiştir. Bu beyanname Müslümanların kardeş oldukları ve fesatçıların ayartma ve aldatmasına kapılmamak gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁷⁸ Bu haber göstermektedir ki isyancılar, halk içindeki bir azınlıktır. Halkın geneli düzen ve sükûnun bozulmaması yönünde çaba göstermiş, Milli Mücadele hareketini ve hakikati anlamaya gayret etmiştir.

2.4.3. Cemil Çeto Olayı (20 Mayıs – 7 Haziran 1920)

Günümüzde Siirt'e bağlı Kurtalan ilçesi olarak bilinen Garzan bölgesinde de bir ayaklanma yaşanmıştır.²⁷⁹ Güneydoğu'da Garzan bölgesinde Bahtiyar²⁸⁰ aşiretinin reisi olan Cemil Çeto, hem Avrupalıların tahrikleri hem de gücünü artırma hedefiyle

²⁷⁴ Ertuna, a.g.e., s. 142-144.

²⁷⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, s. 178.

²⁷⁶ “Büyük Millet Meclisi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (10 Haziran 1920), s. 3.

²⁷⁷ “İdam”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (26 Temmuz 1920), s. 4.

²⁷⁸ “Tokadlıların Beyanname’si”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (19 Ağustos 1920), s. 2.

²⁷⁹ Said Olgun, “*Beşar ve Cemil Çeto Kardeşlerin Garzan Bölgesindeki Eşkîyalık Faaliyetleri (1888-1920)*”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 31, 2017, s. 33.

²⁸⁰ Said Olgun'un makalesinde Pençinar aşireti olarak ifade edilmektedir.

bölgesinde yağma ve çeteciliğe başladı. Bölgede yaşayan diğer aşiretleri de bu hedefine ortak etmek suretiyle görüşmeler yaptı. Bunlardan birisi de Reşkotan Aşireti reisi olan Sabri Efendi ile olan görüşmedir. Sabri Efendi'ye pek çok aşiretin kendisiyle ortak hareket ettiğini söyleyen Cemil Çeto, Reşkotan aşiretinin de dâhil olmasını istemiş ancak Sabri Efendi uzun yıllardan beri devlete olan bağlılığıyla bilindiklerini ve devletten başka bir güç tanımadıklarını cevaben iletmiştir. Haydaranlı Aşireti Reisi Hüseyin Paşa aracılığıyla İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyeti ile de irtibat kuran Cemil Çeto, uygun fırsat kollayarak Milli Mücadele aleyhine harekete geçmiştir. Garzan Bölgesi'nde yaklaşık 300 kişiyle hâkimiyet kuran Cemil Çeto, 20 Mayıs'ta gönderilen askeri birlikler ile gerçekleşen müsademe neticesinde 7 Haziran'da teslim olmuştur.²⁸¹ Cemil Çeto, 1926 yılında Şeyh Sait İsyanı'nda tekrar sahneye çıkacak ve bu isyan girişiminde idam edilecektir.²⁸²

2.4.4. Milli Aşireti İsyanı (1 Haziran – 8 Eylül 1920)

Bu isyanda Avrupalı devletlerin etkisi görülmüştür. İngiliz ve Fransızlar'ın tahrik ve kışkırtmasıyla güneydoğuda yaşayan aşiretlerden Milli Aşireti harekete geçmiştir. Aşiretin önemli isimlerinden Mahmut, İsmail, Halil, Bahur ve Abdurrahman kurdukları temaslar ve irtibatlar neticesinde Tunceli ve Siirt vilayetleri civarında eşkıyalık suretiyle bölgedeki huzuru bozmaya başladılar. Bununla birlikte Fransızlar, 1920 yılı Haziran'ında Urfa'yı ele geçirme teşebbüsünde bulunurlarken eşzamanlı olarak Milli Aşireti'nin de Siverek civarında ilerlemesi başlamıştı. Genelkurmay ise bu duruma karşı koymakta gecikmedi. Bölgedeki birliklerle takviye edilen 13. Kolordu'ya bağlı 5. Tümen harekete geçirildi. 18 Haziran'da meydana gelen müsademede asiler geri çekilmekle beraber, 24 Ağustos'ta takviye edilerek tekrar saldırdılar. Bu saldırıda toplamda 2000 civarında isyancı bulunmaktaydı. Viranşehir'i 26 Ağustos'ta ele geçirdiler ve bölgede yağma ve talan hareketlerine giriştiler.²⁸³ On beş gün sonra ise 5. Tümen'den birlikler bölgeye gönderildi.²⁸⁴ İsyancılar ve milli birlikler arasında geçen çarpışmalar bölgedeki diğer aşiretlerin de milli birliklere yardımcı olması sonucu isyancılar bölgeden uzaklaştırıldı.²⁸⁵

²⁸¹ Ertuna, **a.g.e.**, s. 180-181.

²⁸² Yalçın Toker, **Millî Mücadelede İç İsyanlar**, Toker Yayınları, İstanbul, 2009, s. 118.

²⁸³ Ertuna, **a.g.e.**, s. 179.

²⁸⁴ Atatürk, **a.g.e.**, s. 326.

²⁸⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 123.

Nutuk'ta Milli Aşireti isyanının Kürt temelli bir isyan olduğuna dair bir emare yoktur. Genelkurmay tarafından yayımlanan Türk İstiklal Harbi serisinin Ayaklanmalar başlıklı kitabında ise Milli Aşireti isyanının Kürt devleti kurma amaçlı olduğu belirtilmektedir. Bu ayaklanmanın Kürt devleti kurma amaçlı olduğunu ifade eden eserler de Ertuna'nın çalışmasından faydalanmaktadır.²⁸⁶

2.4.5. Kula Olayı (27-28 Haziran 1920)

Yunan saldırısı karşısında bölgedeki Türk birlikleri Kula yakınlarına çekilmek zorunda kalmıştı. Kula halkı ise kendi ikamet ettikleri bölgede bir savaş yaşanmaması için Türk birliklerinin gelmesine razı olmamışlardı. Halkın içinden bir takım insanlar zaten geri çekilme sebebiyle morali bozuk olan erleri etkilemek ve bölgeden uzaklaşmalarını sağlamak adına propagandaya başladılar. Ayrıca Kula Müdafaa-i Hukuk Heyeti, Kula yakınlarına gelmiş Türk birliğinin subay ve komutanlarını yemeğe çağırmışlardı. Burada amaç, komuta kademesinden yoksun olan erleri etkileyip dağılmalarını sağlamaktı. Komutanlar gittiğinde bölge halkından bazı insanlar erlerin bulunduğu bölgeye gidip komutanlarının zevk ve sefa içinde olduklarını, kendilerinin ise burada ölüme terkedildikleri yalanını söylediler. Oluşan panik havasında kaçışmalar başladı. Bölgedeki art niyetli bazı kişilerin de bu durumu Yunanlılara haber vermesi üzerine Yunanlılar silah ve teçhizatı ele geçirdiler.²⁸⁷

2.4.6. İkinci Düzce Ayaklanması (19 Temmuz – 23 Eylül 1920)

Çerkes Ethem'in Düzce'deki isyanı bastırarak hemen akabinde Yozgat'ta vukuu bulan isyanı bastırmak için bölgeye hareket etmesi Düzce'deki itaat etmiş görünen asilere rahat hareket etme imkânı sağladı. Düzce'de isyandan sonra oluşturulmaya çalışılan Binbaşı Nazım komutasındaki birliğin aynı zamanda Yunanlıların saldırması üzerine cepheye sevk edilmesi ise isyancıların yeniden isyan etmesini kolaylaştıran bir başka etkendir. 8 Temmuz'da Bursa'nın işgal edilmesiyle birlikte isyancılar da harekete geçmişlerdir. İsyancıların temel hedefi Hendek'te hâkimiyet kurmak ve Yunanlılar ile birleşmektir.²⁸⁸ Binbaşı Nazım'ın telgrafında da Bolu ve Düzce'de isyan ettikten sonra Çerkes Ethem'e katılıp Yozgat isyanını

²⁸⁶ Dilek Kızıldağ Soileau, "Milli Mücadele Döneminde Kürtler ve İlk Kürt Tepkileri", **Sakarya Zaferi ve Haymana III Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları**, Ankara, 2015, s. 62.

²⁸⁷ Ertuna, **a.g.e.**, s. 185-187.

²⁸⁸ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, s. 241.

bastırmaya giden Abazalar'ın bulunduğu, bunların Yozgat'ta yağma hareketine katılıp geri döndükleri ve Düzce'de milli kuvvetler ile çarpıştıkları da belirtilmişti.²⁸⁹ Bu sıralarda isyancıların sayısının 1000'den fazla olduğu tespit edildi. İsyancılar ile milli kuvvetler arasında ufak çapta çatışmalar olmakla birlikte Ali Fuat Paşa mümkün olduğunca itidalli davranılması emrini verdi. Meselenin barış yoluyla çözülmesi için Adapazarı'nın eski kaymakamı Fuat Carım da bölgeye gönderildi. Bu suretle Abaza halkı ile anlaşma sağlandı ancak kısa bir süre sonra bu anlaşma Abazalar tarafından bozuldu ve Düzce işgal edilerek yönetim kadrosu ve askeri kadro ele geçirildi. Bu isyanın Bolu'ya sıçramasını önlemek adına Bolu'dan bir tabur Bolu Dağı'na gönderildi ancak tedbirsizlik sonucunda bu tabur tutsak edildi. Bu suretle Bolu kuvvetinin dağıtılmasıyla isyancılar için Bolu'yu da ele geçirme fırsatı doğmuş oldu. Ancak isyancılar Bolu içlerine girmediler.²⁹⁰ Bu durum hakkında Sina Akşin, isyancıların Hendek'i ve kısa süreliğine de olsa Bolu'yu da ele geçirdiklerini ancak Ertuna'nın bu durumu belirtmediğini tespit etmiştir. Nitekim Akşin'e göre Hendek'in milli kuvvetler tarafından ele geçirilmesinin ardından isyan sona erdi.²⁹¹ Ayrıca, Ali Fuat Paşa'nın da tekrar aracı göndermesiyle birlikte uzlaşma sağlandı. İsyancıların, hükümete itaat edeceklerine dair söz verip bildiri imzalamasıyla birlikte 19 Temmuz'da başlayan bu isyan hareketi 23 Eylül'de tamamen son buldu.²⁹²

2.4.7. İnegöl Olayı (20 Temmuz – 20 Ağustos 1920)

Yunan ordusunun Anadolu içlerine yürüyüşünün sürdüğü günlerde 8 Temmuz'da Bursa işgal edilmişti. Milli birlikler bu işgal üzerine geri çekilmeye başlamışlardı. Bu geri çekilmenin bir kısmı İnegöl civarından gerçekleşti. Kuvvetlerin geri çekildiğini gören halk moral bozukluğu yaşadı. Milli kuvvetlerin başarısız bir taarruz girişiminden sonra Yunanlılar taarruza geçmiş ve milli kuvvetler büyük kayıplar vermişlerdir. Bu sıralarda İnegöl'de art niyetli bazı kişilerin propaganda faaliyetlerine başladıkları görülür. İnegöl halkına, ilçenin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini, milli kuvvetlerin yüzünden herkesin olumsuz durumlarla karşılaşacağı

²⁸⁹ Şehidoğlu, a.g.e., s. 99.

²⁹⁰ Ertuna, a.g.e., s. 114-116.

²⁹¹ Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, s. 242.

²⁹² Ertuna, a.g.e., s. 118-119.

beyanında bulunmuşlardır. 27 Temmuz'da Abaza İzzet, müfrezesini keşfe göndermiş ve müfreze keşiften geri dönmüştür. Bu sırada halkın, müfrezeye karşı kırgın ve olumsuz bir tutum takınmasına sinirlenen Abaza İzzet, halka karşı sert davranmış ve halkın üzerine ateş açtırmıştır.²⁹³ Hatta Abaza İzzet'in halktan zorla para aldığı ve İnegöl'de de bu yola başvurmak istediği anlaşılmıştır. Bunu engellemek adına belediye başkanı Osman Bey halkı örgütleyip silaha başvurmalarını sağlamıştır. Çatışmalar sonucunda pek çok kişi ölmüştür. Abaza İzzet de ölenler arasındadır. Bu noktadan sonra belediye başkanı Osman Bey yine devreye girmiştir. Bölgede emniyetin sağlanması gerektiğini tümen komutanlığına bildirmiş ve kasabadaki askeri birliğin kasabadan çıkarılmasını istemiştir.²⁹⁴ İnceleme yapmak üzere Binbaşı Hüseyin Rahmi bölgeye gönderilmiştir. Yapılan incelemede bölgede art niyetli insanların ve iki taraflı çalışan insanların olduğu fark edilmiştir. 20 Ağustos'ta İnegöl kuşatılmış ve Binbaşı Rahmi Bey ilçeye girmiştir. Halkı tahrik eden ve galeyana getiren birkaç kişinin tutuklanmasıyla birlikte bu olay kapanmıştır.²⁹⁵

2.4.8. Çopur Musa (Çivril) Olayı (21 – 30 Temmuz 1920)

Çopur Musa, zayıf karakterli, serüvenci bir kişiydi. Yağma ve talan aracılığıyla etrafındakilere zarar vermekteydi. Çivril'in kuzeyindeki Bozdağ'da Musa Efe adı ile faaliyetlerine devam etmekteydi. Burada Anzavur'un adını kullanarak asker toplamaya bile çalışmıştır. Kendisine katılan kişilerin çoğunluğu da asker kaçağıdır. Kendisine müdahalenin gecikmesi üzerine Çopur Musa, 21 Temmuz'da Çivril'e geldi. Çivril'de pazarın kurulduğu güne rastlayan bir sırada kaymakam ve tabur komutanını görünce onlara, fakir halkın cepheye sürüldüğünü, toplanan paranın Heyet-i Milliye tarafından keyfi kullanıldığını söyleyerek Heyet-i Milliye'yi dağıtacağı tehdidinde bulunmuştur. Çopur Musa'nın bölgeden ayrılmasından sonra toplanan askeri birlikler elebaşının üzerine gönderildi. Birlik, Çopur Musa'yı sıkıştırmış ancak yakalayamamıştı. Yanında kalan az sayıda isyancıyla birlikte Yunanlılara sığınan Çopur Musa, neticede bölgeden uzaklaştırılmış oldu.²⁹⁶

²⁹³ a.g.e., s. 181-182.

²⁹⁴ Ümit Yetik, "Milli Mücadele Yıllarında İnegöl (1918-1922)", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1, 2016, s. 114.

²⁹⁵ Ertuna, a.g.e., s. 181-183.

²⁹⁶ a.g.e., s. 184-185.

2.4.9. İkinci Yozgat Ayaklanması (5 Eylül – 30 Aralık 1920)

Birinci Yozgat Ayaklanmasından sonra affedilen ve cepheye gönderilmesi planlanan Akdağmadeni alayı Yozgat'a getirildi. 5-6 Eylül gecesi bu alaydaki 49 kişi Milli Hareket lehine mücadele etmek istemediklerini beyan ederek firar ettiler. Bunların arasında Deli Hacı, Hasan, Küçük Ağa elebaşı olmak suretiyle dikkat çekmektedir. Özellikle Küçük Ağa 200 kişiyi yanında toplayabilmiştir.²⁹⁷ Bu olay haricinde birkaç olumsuz durum daha yaşanmıştır. İlki, Amasya ve Tokat arasında bulunan Çengelhan'da bir yağmacılık hareketidir. Yaklaşık 120 kişi Çengelhan'ı kuşatmış ve kaçmak isteyen bölge halkının eşyasını, parasını ve mallarını gasp etmiştir. Bu yağma hareketinden sonra isyancılar Turhal'ın kuzeyindeki Boğalıdağ'a çekilmişlerdir. Diğer bir olay da Zile'ye bağlı Ortaköy'de yaşanmıştır. Ortaköy, 9 Eylül'de isyancılar tarafından kuşatılmıştır. Bunun üzerine Yozgat'tan bir birlik bu isyanı sonlandırmak adına hazırlanmış ve yola çıkartılmıştır. Birliğin öncü kuvvetlerinin esir edilmesi üzerine, esas birlikte de bozulmalar meydana gelmiştir. Kimisi isyancılara katılmış kimisi de firar etmiş ve bu birlikten fayda sağlanamamıştır. Bu olumsuzluklar üzerine Kuva-yı Seyyare birlikleri bölgeye çağırılmıştır. Yaklaşık 420 kişiden oluşan bu birliğin yanı sıra Binbaşı İbrahim de görevlendirilmiştir. Binbaşı İbrahim Yozgat'a ulaştığında Deli Hacı ve Küçük Ağa önderliğindeki çetelerin Akdağmadeni'ni tehdit ettiklerini anladı ve isyancılar ile Ayvalı – Çiçekli hattında çarpıştı. İsyancılar bu çarpışma neticesinde dağılarak kaçtı. İsyancıların takip edilmesi neticesinde 25 Eylül'de Koyunculu köyü civarında Aynacıoğlu çetesi ile karşılaşıldı ve bu isyancılara da büyük kayıplar verdirildi. Bu yenilgi üzerine isyancılar toparlanma fırsatı bulamadılar ve küçük gruplar halinde dağıldılar. Kuva-yı Seyyare de Akdağmadeni'ne gitti. İsyancıları yakalamak adına müfreze de takibe başladı. Kuva-yı Seyyare 12 Ekim'de Zile'ye ulaştı ve tevkif edilen asilerin elebaşlarından Deli Ömer ve Topal Hafız idam edildi. Kuva-yı Seyyare'nin Zile'de olmasından yararlanan Deli Hacı ve çetesi Akdağmadeni'ne saldırdı. Kasaba halkının direnmesiyle çatışma dört saat devam etti. Bölgedeki Düyun-ı Umumiye kasası yağmalandı. Silah ve cephaneler de isyancılar tarafından ele geçirildi. Boğazlıyan'dan 80 kişilik birlikle Milli Kuvvetlerin bölgeye intikal etmesi üzerine yapılan tahkikattan sonra sorumlular

²⁹⁷ Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, s. 244.

cezalandırıldı. Böylece bazı isyancıların idam edilmesi ve bazılarının da aman dilemesi üzerine İkinci Yozgat Ayaklanması sona erdi.²⁹⁸

2.4.10. Konya Ayaklanması (2 Ekim – 22 Kasım 1920)

Milli Mücadele döneminde çıkan ayaklanmaların pek çoğunda olduğu gibi Konya Ayaklanmasında da muhtelif sebepler aynıdır. Kendi çıkarlarına dini alet etmek, silahlı girip memleketi müdafaa etmemek, yüzyıllardan beridir devam eden padişaha sadakat ve Avrupalıların kışkırtmalarıyla pek çok bireysel hareket, Milli Mücadele hareketini tehdit etmiş, başarıya ulaşmayı zorlaştırmış ve kardeşkanının dökülmesine sebep olmuştur.

Konya, 1919 yılında 2 kez Bozkır'da meydana gelen ayaklanmaya ev sahipliği yapmış; hem Ankara hem de İstanbul tarafından elde edilmek istenen kritik bir noktadadır. 1920 yılında çıkan bu ayaklanmada da, bir yıl önceki ayaklanmanın elebaşlarından Delibaş Mehmet önemli rol oynamıştır. Çoğunluğu asker firarisi olan yaklaşık 500 kişiyi toplayan Delibaş Mehmet, Konya'da irtibatta bulunduğu diğer elebaşlarından aldığı direktif ve bir din adamına yazdırdığı dua ile padişah yanlısı sloganlar atarak 2 Ekim'de Çumra'yı işgal etmiştir. Bu işgalin ardından hemen hemen aynı fikirleri paylaşan diğer yörelerin isyancıları da bu isyana iştirak etmişlerdir. Bu suretle isyan girişimi Koçhisar, Karapınar, Karaman, Akşehir, Akseki, Manavgat, Alanya, Ilgın, Beyşehir gibi geniş bir sahaya kolaylıkla yayılma imkânı buldu. Buna karşılık Konya Valisi Haydar Bey, 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay) ile iletişime geçmiş ve isyanı bastırmaya yönelik tedbirleri konuşmuştur. Bu durumun, Ankara'da da duyulması üzerine meclis, İçişleri Bakanı olan Refet Bey'i isyanı bastırmak için görevlendirdi. 3 Ekim'de isyancılar Konya'yı ele geçirmeye başladılar ve iletişimi kesmek adına telgraf tellerine zarar verdiler. Ayrıca hemen her ayaklanmada olduğu gibi şehir yönetimine ve komutanlıklara isyancılardan atamalar yapıldı. İsyanı bastırmak üzere milli kuvvetlerin Konya'ya doğru geldiğinin duyulması üzerine bir anlaşma zemini aradılar. İsyancıların fazla cesur olmadıkları bilinmekteydi. İsyancılar, Vali Haydar Bey ile görüştüler ancak görüşmeden bir sonuç çıkmadı. 6 Ekim'de isyancılar Binbaşı Derviş'in müfrezesine saldırdılar ancak Refet Bey'in de

²⁹⁸ Ertuna, a.g.e., s. 159-161.

bölgeye gelmesi üzerine yapılan çarpışmada isyancılar dağıldı.²⁹⁹ 8 Ekim’de Çumra isyancılarından kurtarıldı.³⁰⁰ İsyancılar, Koçhisar, Akseki, Bozkır ve Manavgat dolaylarına kaçtılar. İsyancıların bir kısmı da Kadınhan ve Ilgın’ı işgal ettiler. Bu durumu önlemek adına Yarbay Osman Bey ve müfrezesi görevlendirildi. Osman Bey, başarılı bir şekilde Ilgın, Kadınhan, Yalvaç ve Çiğil’deki isyan girişimlerini bastırmıştır. Güney bölgeden gelen kuvvetler de Karaman’ı isyancılarından kurtarmıştır. Aynı zamanda Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır da isyancılarından temizlendi. Kaçmayı başarabilen isyancıların adresi Antalya ve Mersin yöresi oldu. Elebaşı Delibaş ise Mersin’de Fransızlara sığınarak canını kurtarmıştır.³⁰¹ Bu isyana net bir şekilde son verilmesi Demirci Mehmet Efe sayesinde olmuştur. Refet Bey’in yaptığı harekâtların ardından geriye kalan isyancıları temizlemek adına 10 Ekim’de Dinar’dan hareket eden Demirci Mehmet Efe, 500 kişilik kuvvetiyle Akseki’yi geri alarak ve sonrasında Isparta’ya ulaşarak isyan girişimini kesin olarak bitirmiştir.³⁰²

İsyan ile ilgili yayımlanan bir haberde isyancıların önceden beri tıyneti meçhul, çapulcu ve ayak takımından oldukları ifade edilmiştir.³⁰³ Konya’daki bu isyan ile ilgili diğer bir haberde ise, ilk olarak düşmanların sadece cephede olmadıkları, içteki cahil kişileri de kullanarak memleketi içten yıkmayı hedefledikleri belirtilmiştir. Sonrasında Konya isyanı hakkındaki detaylar verilmiştir. Buna göre Bozkır ahalisinden olan Delibaş isimli elebaşı, asker firarilerinden yanına adam toplamış ve civar köylere de giderek yanındaki adamların sayısını artırmıştır. Çumra’ya girerek yağma faaliyetlerinde bulunmuş, tren ve telgraf hatlarını tahrip etmiştir. Sonrasında Konya’ya girmiştir. Konya’ya girecek cesareti bulmasında Konya’daki milli kuvvetlerin cepheye gitmiş olmaları etkili olmuştur. İsyancılar Konya’da telgrafhane ve askerlik şubesini ele geçirmiştir. İsyancılar, Konya’da hükümet konağını ele geçirmek istemişlerdir ancak Vali Haydar Bey, isyancılara direnmiştir. Büyük Millet Meclisinin durumdan haberdar olması üzerine bölgeye kuvvetler gönderilmiş ve başlarına da Refet Bey tayin edilmiştir. Milli kuvvetlerin gelmesiyle isyancıların bir kısmı dağıtılmış, bir kısmı da firar etmişlerdir. Kaçan isyancıların takibinin devam ettiği bilgisi verilmiştir.

²⁹⁹ a.g.e., s. 187-192.

³⁰⁰ Akşin, **İç Savaş ve Sevr’de Ölüm**, s. 246.

³⁰¹ Atatürk, a.g.e., s. 356.

³⁰² Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, s. 179.

³⁰³ “Temiz Konya – Kendisini Terbiye Ediyor”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (25 Teşrinievvel 1920), s. 2.

İsyancıların Konya’da, Çumra’da, Ilgın’da pek çok kimseyi katlettikleri ve yağma hareketinde buldukları bildirilmiştir. Olay hakkında alınacak bilgilerin peyderpey yayımlanacağı bildirilerek haber metnine son verilmiştir.³⁰⁴ İsyan ile ilgili mecliste de görüşmeler gerçekleşmiştir. Konya milletvekili Vehbi Bey, Konya’daki isyan ile ilgili bütün Konya halkının sorumlu tutulmamasını vurgulamış ve bu isyanın Zeynelabidin ve onun yanındakilerin sebebiyle çıktığını ifade etmiştir. Zeynelabidin’in bu isyanda yaklaşık 20 kişi ile birlikte hareket ettiğini vurgulamıştır. Onların da kökünün İstanbul’a dayandığını belirtmiştir.³⁰⁵

Konya’daki isyanın ardından Hâkimiyet-i Milliye’de yayımlanan başka bir haber de olayın neticeleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Habere göre isyanın bastırılmasının ardından Konya’dan firar eden asiler yağmacılığa teşebbüs etmişlerdir. Ancak bu girişimlerinde başarılı olamamışlardır. Haberde Konya İsyanının İstanbul Hükümeti ve Yunanlıların ortak girişimiyle tertip edildiği ve bu suretle güçlü bir isyan hareketi olduğu bildirilmiştir. İsyanı bastırma girişimlerinin süratli ve şiddetli bir şekilde gerçekleşmesi isyancıları pişmanlığa ve af dilemeye sürüklemiştir. İsyanı bastırmakla görevli birliklerin, neticeye ulaşmakta kararlı olmalarından dolayı tedib hareketinin bir iki gün içinde bitebileceği ifade edilmiştir. Haberde son olarak Refet Bey’in Konya’da bulunduğu ve tedibat ile meşgul olduğu aktarılmıştır.³⁰⁶ Konya Ayaklanmasının ardından Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde başka bir haber daha vardır. Ayaklanmanın ardından yayımlanan bir metinde İstanbul Hükümeti eleştirilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye’nin İstanbul’da kaç kişi tarafından okunduğunun bilinmediği ifade edilmiştir. Gazeteyi okuyanlardan bir ricada bulunulmuş ve gazeteyi okumayanlara okutulması rica edilmiştir. Akabinde Anadolu’nun kuvvetli olduğu ve İstanbul’un Düzce’de veya Konya’da fitne çıkarmasının bir işe yaramayacağı ifade edilmiştir. Son olarak İstanbul’da bulunan namuslu ve vatansever kişilerin Anadolu’ya gelmeleri istenmiştir.³⁰⁷ Olayla ilgili yayımlanan başka bir haberde de isyanın tamamen izale edildiği bildirilmiş ve bu isyanın İstanbul Hükümeti ve Yunanlılar tarafından desteklenen bazı şahısların girişimleriyle meydana geldiği belirtilmiştir. Bir özeleştirisi de yapılmış ve halkın İstanbul’dan gelen müfsit cereyana karşı lakayt

³⁰⁴ “Konya Harekâtı Hakkında”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (12 Teşrinievvel 1920), s. 2.

³⁰⁵ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, s. 202.

³⁰⁶ “Konya’da Nedamet ve Dehalet”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (12 Teşrinievvel 1920), s. 1.

³⁰⁷ “Anadolu Hainler ve Zalimlerle Anlaşamaz”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (12 Teşrinievvel 1920), s. 1.

kaldığına dikkat çekilmiştir. İlerleyen kısımlarda iyimser bir tutum takınılmış ve vatanperverlerin her yerde takdir edildikleri, verilen mücadelenin haklı olduğunun kabul edildiği vurgulanmıştır.³⁰⁸ Bir başka haberde de Konya İsyanı hakkındaki tahkikat ve takibatın devam ettiği ve önemli bazı kişilerin tutuklandığı bilgisi verilmiştir. Çelebi Efendi ve Mehmet Emin Bey'in mahkemelerinin devam ettiği ve Beyşehir'in Kuva-yı Tedibiye tarafından kurtarıldığı bildirilmiştir. Ermenek'teki isyancılardan on yedisinin ölü ele geçirildiği ve kırk beş isyancının da esir alındığı bilgisi verilmiştir. Esir alınanlar arasında Başdere çete reisi Arslan Mehmet de bulunmaktadır. Halkı isyana teşvik eden ve silahlı bir şekilde saldıran dokuz kişi de idam edilmiştir.³⁰⁹ İlerleyen günlerde Konya'daki isyan ile ilgili yeni bir haber daha yayımlanmıştır. Bu haberde Ermenek'e saldıran isyancılardan kırk kişinin sağ ve elli kadarının ölü olarak ele geçirildiği, Ilgın'a ikinci kez saldıran isyancılardan üç yüzden fazlasının ölü olarak ele geçirildiği bilgisi verilmiştir. İsyan katılmalarından dolayı Ilgın'da dokuz, Akşehir'de on bir kişi idam edilmiş; toplamda yirmi dört kişiye kürek cezası verilmiştir. Haberde Refet Bey'in Beyşehir'e girdiği ve burada firar edemeyen isyancıların ele geçirildiği bildirilmiştir. Akabinde Demirci Efe kuvvetleri ile Refet Bey kuvvetleri birleşmiş ve Akseki taraflarına ulaşmışlardır. Kocahisar isyanında otuz altı kişi derdest edilmiştir. Kocahisar ve Akşehir taraflarında silah toplama işlemlerine başlanmıştır. Haberde son olarak Bozkır Kaymakamı Asaf Bey ve Ahz-ı Asker Şube Reisi Ahmet Nuri ve Jandarma Kumandanı Tahsin Bey'in isyancılar tarafından şehit edildikleri bildirilmiştir.³¹⁰ Konya İsyanı ile ilgili yayımlanan başka bir haberde de cezalandırmalara değinilmiştir. Beyşehir'de on dört isyancının idamına, Karaman'da otuz bir kişinin şark cephesine gönderilmesine, yirmi dört kişinin kürek cezasına ve üç kişinin idamına, Ilgın'da üç kişinin idamına, Ereğli'de üç kişinin kürek cezasına, Konya'da otuz yedi kişinin Erzurum ve Bitlis'e gönderilerek uzaklaştırılmasına karar verilmiştir.³¹¹ Gazetede yayımlanan başka bir haberde de Delibaş'ın adamlarının yakalanma süreci aktarılmıştır. Delibaş, isyan girişiminden sonra Yunanlılar ile ittifak yapmıştır. Akabinde, adamlarını da yanına toplamak istemiştir. Bu adamlar Mersin'den yola çıkarak Delibaş'ın yanına yani İzmir'e doğru gitmek istemişlerdir.

³⁰⁸ "Konya Fesadı – İbret Alınacak Noktalar", **Hâkimiyet-i Milliye**, (16 Teşrinievvel 1920), s. 1.

³⁰⁹ "Konya Fesadı", **Hâkimiyet-i Milliye**, (23 Teşrinievvel 1920), s. 1.

³¹⁰ "Konya Ahvali", **Hâkimiyet-i Milliye**, (1 Teşrinisani 1920), s. 1.

³¹¹ "Konya'da Tedibat Devam Ediyor", **Hâkimiyet-i Milliye**, (9 Teşrinisani 1920), s. 1.

Bindikleri vapur ile Antalya’da bir süre durdukları sırada bunu haber alan güvenlik güçleri isyancıları yakalamıştır. Yakalanan isyancılar Konya’ya sevk edilmiştir.³¹² Yayınlanan farklı bir haberde de ilginç bilgiler verilmiştir. 6 Temmuz 1921 tarihli bu haberde Konya İsyanı sırasında Konya valiliğine tayin edildiği iddia edilen Mustafa Remzi’nin mahkemesinden bahsedilmiştir. Mustafa Remzi, savunmasında kendisinin cahil bir insan olduğunu, muntazam bir imza bile atamadığını öne sürerek kendini savunmuştur. Haberin devamında bu duruşmanın kalabalık bir halk kitlesi tarafından takip edildiği bildirilmiştir.³¹³ Farklı bir haberde de isyanın elebaşlarından Delibaş’ın ölümü duyurulmuştur. Haberde Murad isimli birisinin Delibaş’ı öldürdüğü ve kellesini kesip Konya’ya getirdiği bildirilmiştir. Ayrıca, bu kişinin sığınmak istediği de haberde belirtilmiştir.³¹⁴ Sina Akşin’e göre Konya İsyanı’nın bastırılması, Anadolu’daki Milli Mücadele hareketine karşı Vahideddin’in tertip ettiği Ali Galip ile başlayan iç savaş sürecinin sona ermesi demektir.³¹⁵ Konya İsyanı, İstanbul Hükümeti’nin duruma dâhil olduğu son isyan girişimidir. Bu dönemden sonra çeşitli Kuva-yı Milliye komutanlarının, düzenli orduya dâhil olmak istememeleri sebebiyle isyan etmeleri yüzünden isyanlar ortaya çıkmıştır.

2.4.11. Demirci Mehmet Efe Ayaklanması (1 – 30 Aralık 1920)

Demirci Mehmet Efe, demircilik ile uğraşmış ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan bir olay üzerine dağa çıkarak 200 kişilik bir çete teşkil etmiştir. Yunan işgalinin başlamasıyla Kuva-yı Milliye saflarına dâhil olan Mehmet Efe, Yunanlıların generallik teklifini reddetmiş ve Milli Mücadele lehine mücadeleye devam etmiştir.³¹⁶ 5 Ekim 1919’da Aydın Cephesi Umum Kuva-yı Milliye Komutanı unvanını almıştır. Yunan işgalinin arttığı ve ilerlediği sıralarda Denizli’nin işgali ihtimali belirlemiştir. Bölge halkının Denizli bölgesindeki Rum erkeklerinin bölgeden çıkarılması ricası üzerine Demirci Mehmet Efe, Sökeli Ali Efendi’yi Denizli’ye göndermiştir. Bu sıralarda Yunanlıların, Denizli’yi işgal etmeleri halinde intikam alacakları propagandası ve Kuva-yı Milliye ve zeybekler aleyhindeki kışkırtmalar halk

³¹² “Delibaş’ın Hempaları Yakalandı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (24 Mayıs 1921), s. 2.

³¹³ “İstiklal Mahkemesinde – Mustafa Remzi’nin Mahkemesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (6 Temmuz 1921), s. 2.

³¹⁴ “Delibaş’ın Akıbeti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (1 Eylül 1921), s. 2.

³¹⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele IV – Savaş ve Etnik Temizlik Yumuşatılmış Sevr Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1.

³¹⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, s. 231-232.

nezdinde etkili oldu. Demirci Mehmet Efe bu durum üzerine Sökeli Ali Efendi'yi geri çağırdı. Sökeli ile dönüş yolunda karşılaşan bölge halkından bir grup insan, zeybeklerin halka korku saldığını ve silahların şehirden çıkılana kadar teslim edilmesini istediler. Silahsız olan Sökeli Ali Müfrezesine, Kuva-yı Milliye karşıtlarının saldırması üzerine Sökeli Ali Efendi ve üç adamı hayatını kaybetti. Demirci Mehmet Efe bu olayı haber alır almaz Denizli'ye hareket etti. Bölgeye Askerlik Dairesi Başkanı Albay Tevfik de gelmişti. Zeybeklerin bu olaydan Albay Tevfik'i sorumlu tutması üzerine öfkeli olan Demirci Mehmet Efe, Albay Tevfik'in ölümüne sebep oldu.³¹⁷

Milli Mücadele hareketi her geçen gün hız kazanmasına rağmen düzensiz birlikler kesin ve net bir başarı sağlanacağı görüntüsü vermiyordu. Ankara Hükümeti, orduyu tek bir elden yönetmek, tertip ve nizamı sağlamak adına düzenli orduya geçme kararı almıştı. Bu doğrultuda batı cephesinde kendi birlikleri ile öne çıkan ve otoriteye bağlı olmayan müfrezeler önem göstermekteydi. Demirci Mehmet Efe de en önemli müfrezelerden birisine sahipti. Bu müfrezeyi düzenli ordu çatısı altında birleştirmek adına Refet Bey girişimlere başladı.

Güney Cephesi Komutanı Refet Bey ikna çalışmalarına başlayıp bitirdiğinde genel olarak olumlu bir havanın estiği görülebilir. Ancak Çerkes Ethem'in devreye girmesiyle Demirci Mehmet Efe'nin kararsız bir duruma sürüklendiği söylenebilir. Refet Bey ve Demirci Mehmet Efe arasında düzenli orduya bağlanma süreci yaklaşık bir ay devam etmiştir. Efe'nin öncelikle kararları kabul ettiği, sonrasında ise çevresinin etkisiyle şüpheye düştüğü ve öneriyi kabul etmediği söylenebilir. Çerkes Ethem'in Ankara Hükümeti ile kesin ayrılığa düşmesinin ardından Efe'nin de bundan etkilenerek Ankara'ya karşı tavrı aldığı bilinmektedir. Bunun üzerine Refet Bey, bölgedeki diğer komutanlar ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ortak görüş Demirci'nin ivedilikle etkisiz hale getirilmesiydi. Refet Bey de Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta önünde düşman, arkasında isyan mıntıkası, etrafta Kuva-yı Seyyare birlikleri, Yörük Ali ve Demirci Mehmet Efe'nin olduğunu belirtmiş ve Demirci'nin etkisizleştirilmesi gerektiği beyanında bulunmuştur. Cevap olarak Mustafa Kemal bu meselenin Ankara Hükümeti'ni haklı gösterir bir surette

³¹⁷ Ertuna, a.g.e., s. 202-204.

çözümlemesini istemiş ve yasalara bağlı kalınması gerektiğini savunmuştur. Kısa bir süre sonra Refet Bey'den Mustafa Kemal'e bir telgraf daha gelmiştir. Bu telgrafta Refet Bey, “*Bu gün Demirci Efe'den aldığım bir telgrafta, Ethem ve taraflarının sizinle benim, bir dakika yaşadığımızı istemediklerini ve hükümeti devirerek kendilerinin arzu ettikleri adamları başa geçireceklerini, bunlara karşı benim her emrime hazır olduğunu yazıyor. Bundan Kuvvei Seyyare ile anlaşmak için aralarında haberleşme yapılmakta olduğunu çıkarıyorum.*” ifadeleri dikkat çekmektedir. Refet Bey, Demirci Efe'nin şüpheli, karar veremeyen yapısından samimi olmadığı kararına varmıştı. Çerkes Ethem ile birleşmeden önce Demirci Mehmet Efe'yi etkisiz hale getirmek istemesi de bu sebeptendi.³¹⁸

Demirci Mehmet Efe'yi etkisiz kılmak adına Güney Cephesi Komutanı öncülüğündeki birlikler Dumlupınar ve Afyonkarahisar'da toplanmıştı. Harekâtın gizliliği ve başarısını sağlamak adına Yunanlılara karşı gidildiği bilgisi verilmekte ve yürüyüşler gece vakitlerinde yapılmaktaydı. 16 Aralık 1920'de Demirci'nin bulunduğu İğdecik köyü kuşatıldı. Arazinin engebeli olması ve Mehmet Efe'nin araziye iyi tanınması sonucunda Mehmet Efe kaçmayı başardı. Ancak Demirci'nin yaklaşık 800 kişilik birliği dağıldı. Bu dağılan birliği temizleme harekâtına bir süre devam edildi. 18 Aralık'ta ele geçirilen kuvvetin sayısı yaklaşık 700 kadardır. Mehmet Efe ise Uluborlu'ya kaçmıştır. Yanında çok az bir kuvveti kalan Demirci Mehmet Efe'nin sonrasında Tavas'a geçtiği öğrenilmişti. Takip edilmesi adına bir müfreze görevlendirilmişti. Bu müfreze komutanı ile iyi ilişkiler kurarak samimiyetine inandıran Mehmet Efe, 30 Aralık 1920'de teslim olmuştur. Böylece Demirci Mehmet Efe tehlikesi ortadan kaldırılmıştır.³¹⁹ Demirci Mehmet Efe 1959 yılındaki ölümüne kadar sade ve insanlardan uzak bir hayat sürmüştür.³²⁰ Demirci Mehmet Efe'nin şüpheli karakteri, Ankara yönetiminin faaliyetlerini kavrayamaması, çevresindekilerin kışkırtmaları kendisinin sonu olmuştur. Esasen o zamanlarda Ankara yönetimi ve Refet Bey daha çok Çerkes Ethem ve oluşumunu dikkate almış ve Demirci Mehmet Efe meselesini “*aile içi mesele*” olarak addetmiştir. Çerkes Ethem ile birleşme ihtimali en çok korkulan mevzuu olmuştur. Siyasal anlamda istekleri ve hırsları

³¹⁸ a.g.e., s. 205-209.

³¹⁹ a.g.e., s. 210-212.

³²⁰ Celal Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 145.

olmayan Mehmet Efe, zaten görüldüğü gibi ölümle cezalandırılmamış ve bir nevi itibarı iade edilerek kendi halinde yaşamasına müsaade edilmiştir.³²¹ Bununla birlikte Demirci Mehmet Efe'nin, kendisine karşı yürütülen tenkil harekâtlarında milli kuvvetlere karşı üstün durumda olmasına rağmen silahına başvurmamasını gerekçe göstererek isyancılardan sayılmaması gerektiği düşünülmektedir.³²² Mustafa Kemal de mecliste yaptığı bir konuşmada Demirci Mehmet Efe'nin kayıtsız şartsız teslim olduğunu vurgulamış ve Çerkes Ethem meselesine göre daha hafif bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Demirci'nin bazı cinayetler işlediğini, bazı hatalar yaptığını ve gaflette bulunduğunu ifade ettikten sonra silahla mukavemet etmediğini, silahlarının ordu tarafından teslim alındığını ve bu sayede ikamet etmesine izin verildiğini vurgulamıştır.³²³

2.4.12. Çerkes Ethem İsyanı (27 Aralık 1920 – 23 Ocak 1921)

Kafkas bölgelerinden gelerek Bandırma civarına yerleşen bir aileden gelen Çerkes Ethem, Milli Mücadele tarihinin tartışılan isimlerinden birisi olmuştur. Babası çiftçilik mesleğini icra etmekle beraber kendisi İstanbul'daki subay okulunu bitirmek suretiyle askerlik hayatına adım atmıştır. Ethem'in dört abisi bulunmaktaydı ve iki abisi savaş meydanlarında hayatını kaybetmişti. Bu nedenle babası Ethem'in askerlikle uğraşmasına sıcak bakmamıştı. Ancak Ethem, babasına haber vermeden tercihini yapmıştı. İlk olarak Balkan Savaşlarında mücadele etmiş ve sonrasında Teşkilat-ı Mahsusa'ya dâhil olmuştu.³²⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle memleketine dönen Çerkes Ethem, 12 Şubat 1919'da İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu kaçırap fidye almak suretiyle ismini iyice duyurmuştur.³²⁵ Anadolu'nun işgal edilmesiyle birlikte Salihli bölgesinde kendi birliklerini oluşturmuştur. Kendi birliklerine maaş vererek mevcudiyetini artırmıştır. Ancak Çerkes Ethem'i, Çerkes Ethem yapan şey şiddete taraftar olması ve ağır cezaları uygulamasıdır. Bu suretle Çerkes Ethem ve müfrezesi caydırıcı bir güç olmuştur.³²⁶ Çerkes Ethem ise anılarında idam kararlarının gerekli ve mecburi bir tedbir olduğundan bahsetmiştir. Ancak

³²¹ Erol Akcan, **Millî Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s. 230-232.

³²² Bilal Cura, **Demirci Mehmet Efe**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004, s. 131.

³²³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, s. 305.

³²⁴ Toker, **a.g.e.**, s. 146-147.

³²⁵ Nurer Uğurlu, **Kuvayı Seyyare**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 256-257.

³²⁶ Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s. 233.

herhangi bir olaydaki ikinci, üçüncü derecedeki suçluları idam etmediğini de vurgulamıştır.³²⁷

Yukarıda da görüldüğü gibi Milli Mücadele'nin dâhilî meseleleri olarak tanımlanabilecek isyan ve ayaklanmalarda da Çerkes Ethem ve müfrezesinin oldukça faydalı girişimleri olmuştur. Çerkes Ethem; Anzavur, Düzce, Adapazarı, Kuva-yı İnzibatıye, Yozgat isyanlarını bastırarak Ankara Hükümeti'nin elini rahatlatmış ve cephe gerisinde güvenliği sağlamıştır. Bu isyan girişimlerinin çoğunda Çerkes Ethem, sert ve katı tutumuyla dikkat çekmiş ve etrafına korku salmıştır. Kazandığı başarılar kendisine aşırı güven duymasına sebep olmuş ve kendisini meclisten ve Ankara Hükümeti'nden üstün görmeye başlamıştır. Çerkes Ethem'in düzensiz birlikleri ise Ankara Hükümetini ve Genelkurmayı oldukça düşündüren bir meseleydi. Zira Ankara yönetimi Çerkes Ethem ve müfrezesi gibi düzensiz birlikler ile mücadelenin sona erdirilemeyeceğini ve bu gerilla mantığının bir noktadan sonra işe yaramayacağını bilmekteydiler. Üstelik Ankara Hükümeti şartlar ne olursa olsun askere alma, yargılama, vergi koyma gibi devlet nizamı gerektiren meselelerde de belirli bir plan ve hukuki dayanak aramaya koyulmuştu. Çerkes Ethem ise zikredilen meselelerde kanunsuz ve ölçüsüz davranmakla ünlenmişti. Ethem, yargılamadan infaza başvuran, muhtelif bölgelerdeki halka vergiler veya cezalar uygulayan birisiydi. Asker alma meselesinde de başına buyruk hareketleri dikkat çekmekteydi. Bu şartlar neticesinde Anadolu coğrafyasına ya nizam ya da nizamsızlık hâkim olacaktı. Ankara Hükümeti işleri belirli bir nizam çerçevesinde ve kanuna dayalı olarak yürütme yolunu seçtiği için hükümet ve Çerkes Ethem arasında ipler gerilmişti. Zira bu nizam, Çerkes Ethem ve oluşumuna tamamen aykırıydı.

Değindiği üzere Milli Mücadele Dönemi'nde özellikle isyanların bastırılması sürecinde Çerkes Ethem ve Ankara yönetimi arasında bazı gerginlikler meydana gelmişti. Çerkes Ethem İsyanı olarak adlandırılan ve Çerkes Ethem'in Yunan hâkimiyet bölgesine iltica etmesiyle sonuçlanan bu özel sürecin sebepleri ise daha farklı gelişmiştir. Ali Fuat Paşa'nın Mustafa Kemal ve Genelkurmay'ın olumsuz görüş bildirmesine rağmen Yunan ordusuna "Gediz Taarruzu" olarak bilinen taarruzu gerçekleştirmesi ve Türk ordusunun mağlubiyeti Çerkes Ethem meselesine başka bir

³²⁷ Çerkes Ethem, a.g.e., s. 37.

yön kazandırmıştır. Üstelik Gediz Taarruzunda Çerkes Ethem birliklerinin de görev alması önemli değişikliklerin habercisiydi. Bu başarısızlık üzerine Ali Fuat Paşa önce Ankara'ya geçmiş ve sonrasında Moskova Büyükelçiliğine tayin edilerek Anadolu'dan ayrılmıştır.

Ali Fuat Paşa'nın yerine batı cephesine 2 atama yapılmıştır. Bu atamaların yapılmasında Gediz Taarruzu ile birlikte başka sebepler de vardır. Ali Fuat Paşa'nın görevden alınmasında Çerkes Ethem ile olan ilişkisi de etkili olmuştur. Ali Fuat Paşa'nın Ethem ile önemli bir dostluğu bulunması ve düzenli orduya geçme çalışmalarını o anki şartlarda yürütemeyecek olması da görevden alınmasında etkili olmuştur.³²⁸ Çerkes Ethem'e göre bu radikal değişikliklerin sebebi kendisini ve müfrezesini zor durumda bırakmak ve Kuva-yı Seyyare aleyhinde karar alımını kolaylaştırmaktır.³²⁹ Ali Fuat Paşa, batı cephesi komutanıyken Çerkes Ethem rahat hareket etme imkânı bulmuştur. Özellikle Kütahya bölgesi "Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı"nın deyim yerindeyse malikânesi olmuştur. Çerkes Ethem ve ekibi bu bölgede diledikleri gibi vergi toplamakta, askere almakta, yargılama yapmaktaydı.³³⁰

Batı cephesi ikiye bölünmek suretiyle kuzey kısmı İsmet Bey'in yönetimine, güney kısmı ise Refet Bey'in yönetimine bırakılmıştır. Bu atamalar radikal değişikliklere ortam hazırlamıştır. Öyle ki, İsmet Bey tamamen düzen taraftarı ve düzenli ordu yanlısı olarak dikkat çekmekteydi. Bölgedeki düzensiz birlikleri düzenli orduya dâhil etme çalışmaları başlamış ve neticede Çerkes Ethem bu durumu kabul etmemiştir. Çerkes Ethem, İsmet Bey ile yaşanan görüş ayrılığının üzerine Refet Bey ile de bir anlaşmazlık yaşamıştır. Mustafa Kemal, mecliste yaptığı konuşmada Çerkes Ethem'in Refet Bey'i istemediğini açıklamıştır. Gerekçe olarak da Refet Bey'e güven duymadıklarını öne sürmüştür.³³¹ Ayrıca Gediz Taarruzunda yaşanan başarısızlıktan da Refet Bey'i sorumlu tutan Çerkes Ethem böylece batı cephesinin her iki komutanı ile de anlaşmazlığa düşmüştür. Kısa bir süre sonra İsmet Bey tarafından Ethem'in birliklerine "I. Kuva-yı Seyyare" adı verilmiş; Ethem Bey cephesi ise bunu kabullenmeyerek "Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Komutanlığı" ismini benimsemiştir. Ayrıca İsmet Bey yağma ve talan hareketlerinin yaşanmaması yolunda

³²⁸ Yunus Nadi Abaloğlu, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 9.

³²⁹ Çerkes Ethem, **a.g.e.**, s. 104.

³³⁰ Abaloğlu, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, s. 18.

³³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 7, s. 226.

beyanda bulunmuş ve suçluların İstiklal Mahkemelerine sevk edilmelerini talep etmiştir. Bir diğer anlaşmazlık ise ordu raporları konusunda yaşanmıştır. Ankara yönetimi düzenli ordu bütçesi oluşturmak için birliklerden er, subay, silah, cephane gibi temel unsurlar hakkında rapor istemiştir. Yalnızca Çerkes Ethem'in birliğine komuta eden Çerkes Ethem'in ağabeyi Tevfik Bey bu raporları gönderemeyeceğini bildirmiştir. Gerekçe olarak okur-yazar adam eksikliğini öne sürmüştür. Bunda asıl sebep ise düzenli ordu bünyesine girmemek düşüncesidir. Sonrasında Tevfik Bey, söz konusu raporları İsmet Bey'e değil doğrudan meclise göndermiştir.³³² O sıralarda, Tevfik Bey'in düzensiz birliklere komuta etmesinin sebebi de Çerkes Ethem'in rahatsızlığını öne sürerek Ankara'ya gelmesi ve burada ikamet etmesidir.³³³ Çerkes Ethem aslında İsmet Bey'den hazzetmiyordu. Ona göre İsmet Bey, Milli Mücadele hareketine geç dâhil olmuştu. İsmet Bey'in sahip olduğu rütbe her ne olursa olsun kendisinden üstün sayılmamalıydı.³³⁴ Bu görüş ayrılıkları yaşanırken bir yandan da uzlaşma çalışmaları başlatılmıştı. Mustafa Kemal, öncelikli hedefin Yunan işgaline son vermek olduğunu ve bunun da ancak disiplinli bir ordu ile olacağını beyan etmiştir.³³⁵ Ethem'in ağabeyi Reşit'in de katıldığı toplantılarda disiplinin kabul edilmesi halinde sorun kalmayacağı yönünde telkinlerde bulunulmuştur. Reşit Bey'in uzlaşmaz tavırları sonucunda bu görüşmelerden sonuç çıkmamıştır. Sonrasında Mustafa Kemal, Ethem Bey'i de yanında götürmek suretiyle batı cephesine doğru harekete geçmiştir. Tren yolculuğu vasıtasıyla Eskişehir'de mola verildiği sırada Ethem, trenden ayrılmış ve Kütahya'daki birliğinin başına geçmiştir.³³⁶ Bu durumun yaşanmasında Ethem Bey'in bir tuzak içine çekildiğini düşünmesi etkili olmuştur. Aralık 1920'nin ilk günlerinde Ethem Bey'in Demirci Mehmet Efe ile irtibata geçtiğinin öğrenilmesi askeri harekât yönünde tedbirlerin alınmasını hızlandırmıştır.³³⁷ Mecliste yapılan görüşmelerde de Çerkes Ethem, tabiri caizse bir "derebeylik" kurmaya yeltenmekle suçlanmıştır.³³⁸ Bu sıralarda Mustafa Kemal, Ethem'in ağabeyi Reşit Bey ile bir kez daha görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından

³³² Goloğlu, **a.g.e.**, s. 303-305.

³³³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. 1, s. 353.

³³⁴ Tansu, **a.g.e.**, s. 452.

³³⁵ Abaloğlu, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, s. 72.

³³⁶ Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s. 236-237.

³³⁷ Çerkes Ethem'in Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği telgraf sureti için bkz. Abaloğlu, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, s. 41-42.

³³⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 7, s. 225.

Reşit Bey, kardeşlerinin hâkimiyet alanlarına doğru yola çıkarak onlara telkinlerde bulunmaya gitmiştir. Bu görüşmeye Mustafa Kemal'den habersiz Celal (Bayar) Bey, Kılıç Ali, Vehbi Bey, Eyüp Sabri Bey de gitmiştir. Görüşmenin neticeleri Celal Bey tarafından Mustafa Kemal'e bildirildi. Bu sonuçlar şöyledir:

1. *“Ethem Bey kuvvetleri, milli kuvvetlere karşı sadece savunma durumundadırlar. Karşlarına getirilmiş olan askeri birlikler ve kurulan karakollar çekilirse savunma hareketinden de vazgeçeceklerdir.*
2. *Düşmanca davranışlarla karşılaşılmadıkça her türlü davranıştan sakınacaklarına yemin etmektedirler.*
3. *Kuva-yı Seyyare'nin Konya ve Alaca'da bulunan erleriyle, Konya'da Fahrettin Bey (Altay) tarafından tutuklanan müfrezesi serbest bırakılmalı ve Kuva-yı Seyyare komutanlarından Kürt İsmail Ağa'nın Kalecik'teki akrabalarından gönüllü toplamasına engel olunmamalıdır.*
4. *Kuva-yı Seyyare'ye para vermesi Kütahya Mutasarrıflığı'na emredilmelidir.*
5. *Güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesi için Fahreddin ve Refet Beyler cephe komutanlıklarından uzaklaştırılmalıdır.”*

Çerkes Ethem ve ağabeylerinin bu talepleri üzerine Mustafa Kemal; İsmet Bey, Fahrettin Bey ve Refet Bey'i haberdar ederek teyakkuzda olmalarını istemiştir. Akabinde Bakanlar Kurulu toplanmış ve Kuva-yı Seyyare'nin TBMM'ye bağlı olduğu ve hükümetin emirlerine tabii olduğu kararlarını almıştır. Celal Bey ve görüşme heyeti bu kararların tam olarak anlaşılmadığını ancak bu meselenin daha fazla uzatılmaması yönünde cevap vermiştir. Mustafa Kemal ise uzlaşmak adına bir buçuk aydan beri girişimlerde bulunulduğunu ancak bunun onay ve kabul görmediğini belirterek meseleye son noktayı koymuştur. Akabinde Çerkes Ethem ve müfrezesine askeri harekât yapılması emrini vermiştir. Düzenli ordu birlikleri 29 Aralık'ta Kütahya'ya girmiş ve Ethem'in Yunanlılara sığınmasına sebep olmuştur.³³⁹ O günlerde mecliste yapılan görüşmelerde de önemli ifadeler bulunmaktadır. Mustafa Kemal, Çerkes Ethem'i savunan milletvekillerine cevaben Ethem Bey'in “iyi” birisi olmadığını, isyancı olduğunu, idare edilerek kullanıldığını ifade etmiştir.³⁴⁰ Çerkes Ethem,

³³⁹ Goloğlu, a.g.e., s. 306-309.

³⁴⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 1, s. 300.

Yunanlılara iltica ederken müfrezesindekileri de Yunanlılara teslim olabilecekleri veya orduya teslim olabilecekleri veya dağa çıkabilecekleri hususunda serbest bırakmıştır. Refet Bey, müfrezenin bir kısmını takip hareketini başlatmış ve 23 Ocak'ta bu takip hareketinin bittiğini açıklamıştır. Çerkes Ethem ise bir süre Sındırgı civarında ikamet ettikten sonra 26 Ocak'ta Yunanlılara iltica etmiştir. Önce İzmir, sonrasında Atina'ya gitmiştir. Yunanlılar doğal olarak ellerindeki bu "özel" kişiden faydalanmak istemişlerdir. İnönü Muharebesi zamanında Çerkes Ethem adına bildiriler uçaklar vasıtasıyla atılmış ve bu suretle Türk ordusunda ikilik ve moral bozukluğu oluşturulmak hedeflenmiştir.³⁴¹ Ayrıca 8 Ocak 1921 tarihli meclis oturumunda da Çerkes Ethem'in kardeşi Reşit Bey'in mebusluğunun düşürülmesi kararı alınmıştır.³⁴² Ethem'in Yunanlılara sığınmasının ardından 9 Mayıs 1921'de İstiklal Mahkemesinde şu karar alınmıştır³⁴³:

“Türkiye Büyük Millet Meclisini devirerek milletin arzusu hilafına bir hükümet kurmaya çalışmak suçu ile sanık, sâbık Kuvva-yı Seyyare komutanı Çerkez Ethem, kardeşleri Teyfik ve Saruhan milletvekili Reşit, Kuvva-yı Seyyareden İzmirli Yüzbaşı Ethem, Jandarma yüzbaşısı Sami, Kurmay Yüzbaşı Halil, Kütahya polis memurlarından Artin, müfreze komutanlarından Manyaslı Şevket, Çerkez Ahmet Ağa, Yedek teğmen Reşat, Kütahya bölge komutanı Binbaşı Abdullah, kaymakam Ömer Lütüfi, silahla hükümeti devirmek suçunu işleyerek düşmana kaçtıkları anlaşıldığından hepsinin gıyaplarında idamlarına ve mallarına Hükümetçe el konulmasına karar verilmiştir.”

Bu kararla birlikte Lozan'ın ardından çıkarılan 150'likler listesine de dâhil edilen Ethem ve ağabeyleri Ürdün'e gitmişlerdir. 1938'de çıkan af kararının ardından Reşit ve Teyfik Beyler Türkiye'ye tekrar dönmüşlerdir. Ancak Ethem dönmemiş ve 1948'de Amman'da hayatını kaybetmiştir.³⁴⁴

Özellikle Çerkes Ethem ve Demirci Mehmet Efe'nin hâkimiyet kurduğu oluşumlar farklı bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Bu silahlı birlikler bir güç tarafından tam olarak denetlenemeyen ancak desteklenen, gelişmesine katkıda

³⁴¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s. 239-240., Çerkes Ethem, **a.g.e.**, s. 150 ve 173-174.

³⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 7, s. 228.

³⁴³ Toker, **a.g.e.**, s. 161.

³⁴⁴ **a.g.e.**, s. 162.

bulunulan ve bir “lider” etrafında kümelenen silahlı yığınların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. TBMM, bu yığınları tek bir çatı altında toplayıp düzenli orduya entegre etmek istemiş ve neticede “*lider*”lerin bu durumu kabul etmemesi sonucu silahlı çarpışmalar ortaya çıkmıştır. Burada Mustafa Kemal’in Teşkilat-ı Mahsusa geleneğinden ayrılma, bağımsızlaşma ve söz konusu liderleri, sahip olabilecekleri muhtemel bir Enver Paşa bağlantıları dolayısıyla etkisizleştirme operasyonu olarak da görülebilir.³⁴⁵

İsyanın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Çerkes Ethem ve oluşumunun çözülmesi gazeteye de yansımıştır. Yayımlanan bir haberde Yunanlılara iltica eden Ethem’in Erkan-ı Harbiye Reisi Erkan-ı Harp Yüzbaşı Halil, maiyetinde bulunan subaylarla birlikte vatana iltica etmek istediğini İzmir’den mektup aracılığıyla bildirmiştir. Yüzbaşı Halil, iltica için affedilmesini şart koşmuştur. Halil’in, özellikle Ethem’in kardeşi Tevfik Bey ile beraber bulunduğu ve yanından hiç ayrılmadığı haberde vurgulanmıştır.³⁴⁶ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Çerkes Ethem’in isyanı ile ilgili yer alan başka bir haberde de Ethem’in on beş kişilik bir maiyetiyle birlikte İzmir’den İstanbul’a geldiği ve Harbiye Nezareti ile temas kurduğu bildirilmiştir.³⁴⁷ Çerkes Ethem’in Yunanlılarla olan ilişkisine örnek olarak yayımlanan başka bir haberde de Ethem’in Yunanlılara sığınması ve yaptığı hizmetlerden ötürü Ethem’e Yunanlılar tarafından “*Yorgi Edhem Kapudan*” unvanı verildiği ifade edilmiştir.³⁴⁸ İlerleyen günlerde yayımlanan başka bir haberde de Ethem’in son durumu hakkında bilgi verilmiştir. Haberde İzmir’den alınan bir bilgi aktarılmış ve buna göre Ethem’in Ankara’ya sığınma ve affedilmesini dilediği bir mektubun ortaya çıkmasından sonra Yunanlılar Ethem’i, Tevfik’i ve Reşit’i tevkif etmişlerdir.³⁴⁹ Ethem ve oluşumu hakkında çıkan başka bir haberde de İzmir muhabirinden alınan bilgiler aktarılmıştır. Buna göre Yunanlılar, Reşit’in yanına Osmanlı Rumlarından bir mülazım-ı saniyi yaver olarak tayin etmişlerdir. Ayrıca Ethem’in adamlarından bazıları İzmir’de bir Ermeni ile sıkı temaslarda bulunmuşlar ve bu temaslara sebebi olarak İzmir’de bir Ermeni Komitesi teşkil edilmesi düşüncesi olduğu iddia edilmiştir. Bir başka gelişme

³⁴⁵ Emel Akal, **Milli Mücadele’nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 369.

³⁴⁶ “Edhem’in Erkan-ı Harbiyesi Dehalet İstiyor”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (22 Şubat 1921), s. 2.

³⁴⁷ “Edhem İstanbul’da”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (7 Şubat 1921), s. 2.

³⁴⁸ “Yorgi Edhem Kapudan”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (21 Şubat 1921), s. 2.

³⁴⁹ “Yunanlılar Edhem’i Tevkif Etmişler”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (28 Şubat 1921), s. 2.

ise Ethem'in yakın adamlarından Şevket'in son günlerde Bursa'ya gittiğine dairdir. Bir diğer haber ise Ethem'in İstanbul'a giden adamlarının ellerinde Yunan pasaport vesikaları ile ilgilidir. Habere göre bu vesikalarda “*Ethem Beyle yapılan protokol mucibince serbesttirler.*” yazmaktadır.³⁵⁰ Bu haber Ethem-Yunan işbirliğini ortaya çıkarabilir niteliktedir. Bir başka haberde ise Ethem'in Yunanlılara hitaben gönderdiği bir metin yayımlanmıştır. Bu metinde Ethem, Yunan ordusuna methiyeler dizmiş, Yunan ordusunun kahramanlık ve fedakârlıklardan övgüyle söz etmiş ve onlara saygılar sunmuştur. General Papulas ve İzmir Fevkalade Komiseri Esteryadis'e de saygı ve hislerini iletmiştir.³⁵¹ Bu haberin akabinde yer alan başka bir haberde de bir önceki konu ile bağlantılı bir gelişme yaşanmıştır. Ethem'in Yunanlılara teşekkür ederek saygılarını iletmesi Yunan tarafında memnuniyetle karşılanmış ve karşılık olarak Ethem'e, Fevkalade Komiserlik Dairesinde döşenmiş bir oda tahsis edilmiştir.³⁵² Bir başka haberde de Ethem'in böbreklerinden rahatsız olduğu için Yunanlıların tedavi maksadıyla Ethem'i İzmir'deki Felemenk Hastanesine gönderdikleri bildirilmiştir.³⁵³ İlerleyen günlerde yayımlanan farklı bir haberde de, Çerkes Ethem tarafından Yörük Ali Efe'ye kışkırtma amacıyla gönderilenlerin derdest edilerek mahkemeye sevk edildiği bildirilmiştir.³⁵⁴ İlerleyen günlerde Çerkes Ethem, kardeşleri ve yakın adamları hakkında Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde başka bir haber daha yayımlanmıştır. Bu haberde Çerkes Ethem, Tefik Bey, Reşit Bey, Kuva-yı Seyyare Yüzbaşı Ethem, Jandarma Yüzbaşısı Sami, Erkan-ı Harb Yüzbaşısı Halil gibi isimler Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni devirmek ile suçlanmışlardır. Adı geçen kişilerin silahla bu işi gerçekleştirmek istemeleri ve başarısız olmaları üzerine düşman tarafına firar edildiğinin tespit edildiği haberde yer almaktadır. Bu kişiler hakkında gıyaben idam cezası verilmesine; mallarının ve gayrimenkullerinin haczedilmesine karar verildiği haberde ilan edilmiştir.³⁵⁵ Yaklaşık 12 gün sonraki bir haberde de Çerkes Ethem'in Erkan-ı Harbiye Reisi olan Yüzbaşı Halil Efendi hakkındaki yargı kararı yer almaktadır. Haberde, Yüzbaşı Halil'in yakalanıp tekrar mahkemesinin

³⁵⁰ “Hiyanet Haberleri – Edhem ve Hempaları Son Malumat”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (6 Mart 1921), s. 2.

³⁵¹ “Hainin Zillet Teşekkürü”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (11 Mart 1921), s. 2.

³⁵² “Asi Edhem'e Oda Verilmiş”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (11 Mart 1921), s. 2.

³⁵³ “Edhem Hasta Yatıyor”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (11 Mart 1921), s. 2.

³⁵⁴ “Yörük Ali Efe'nin Merdliği”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (16 Mart 1921), s. 2.

³⁵⁵ “İstiklal Mahkemesinde”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Mayıs 1921), s. 2.

yapıldığından bahsedilmiş ve suçunun sabit olduğu gerekçesiyle idamına karar verildiği ifade edilmiştir.³⁵⁶

Çerkes Ethem isyanının ardından düzenli orduya geçme fikri hız kazanmıştır. Milli Mücadele'nin geriye kalan kısmı düzenli ordu ile sürdürülecektir. Çerkes Ethem'in isyanıyla birlikte Birinci İnönü Muharebesi'nin de aynı zamanda meydana geldiği unutulmamalıdır. Düzenli ordu birlikleri hem Çerkes Ethem'e hem de Yunanlılara karşı galip gelmiş ve düzenli orduya geçme fikrinin isabetli bir karar olduğu ispat edilmiştir.

2.4.13. Koçgiri İsyanı (6 Mart – 17 Haziran 1921)

Zara, Suşehri, Refahiye, Kemah, Kangal, Divriği, Ovacık, İmranlı ilçeleri ve bu ilçelere bağlı 135 köyün dahil olduğu bir alanda ikamet eden Koçgiri aşireti yaklaşık 2000 kilometrekarelik bir bölgedeydiler. Nüfus yaklaşık 40.000 civarındaydı. Beş büyük kabilenin birleşiminden meydana gelen bu aşireti oluşturan kabileler İbolar, Zazalar, Balular, Kerteliler, Sarular'dı. İçlerindeki en güçlüsü İbolar'dı. Söz konusu ayaklanmayı tertip eden kabile de bunlardı. Koçgiri aşireti lideri Haydar Bey'in Kürt Teali Cemiyeti ile bağlantı kurması ve bu cemiyetin sekreterliğini yapan Alişir'in faaliyetlere başlaması bu ayaklanmayı başlatmıştır. Alişir 1920 Ekim'inden itibaren yanına topladığı adamlarla yağmacılık faaliyetlerine başlamıştı. Bunun üzerine kaymakamlık görevini üstlenen Haydar Bey görünüşte önlem alıyor gibi görünse de bu faaliyetlere ses çıkarmadı. Hükümet de diğer ayaklanmalar ile meşgul olduğundan asayiş faaliyetlerini Haydar Bey'e bıraktı.³⁵⁷ Haydar Bey ve Alişir'in etkisiyle bu ayaklanma hareketi gittikçe hızlandı. Kemah'ta yönetimi ele geçiren isyancılar kaymakamı tutukladılar. Ankara'ya meclise bir telgraf çeken isyancılar ismi geçen Koçgiri bölgesinin özel bir vilayet yapılması talebinde bulundular. Oluşturulması istenen bu vilayete de Kürt bir valinin atanması talebinde bulunmuşlar ve bir de tehdide cesaret etmişlerdir. Taleplerinin karşılanmaması halinde giriştikleri ayaklanma hareketinin Erzincan, Diyarbakır, Erzurum ve Van'a sirayet edeceğini ve Müslümanlar arasında kan döküleceğini, bu suretle İslam düşmanlarının lehine sonuçlar doğacağını beyan etmişlerdir. Bu olayların üzerine Sivas Valiliği devreye girdi. Aşiret liderleri ve dini anlamda hatırı sayılır kişilere başvurularak bu olayların müsebbiplerinin

³⁵⁶ "İdam", **Hâkimiyet-i Milliye**, (22 Mayıs 1921), s. 2.

³⁵⁷ Ertuna, **a.g.e.**, s. 259-261.

uyarılmaları istendi. Sonuç çıkmayınca bölgeye Şura-yı Devlet eski üyelerinden Şefik Bey gönderildi. Ancak bu girişimden de bir sonuç alınamadı. Müzakere ve anlaşma yollarının sonuç vermemesi üzerine askeri müdahalede karar kılındı. Elazığ, Erzincan, Zara ve Divriği’de sıkıyönetim ilan edilerek Nurettin Paşa’ya isyanı bastırma görevi verildi. Askeri harekât neticesinde Alişan Bey başta olmak üzere isyanın önde gelen kişilerinden 32 kişi ele geçirildi. 500 civarında isyancı ise öldürüldü. Askeri harekâtın ardından yargılamalar başlatıldı. Haydar Bey başta olmak üzere 17 kişiye idam cezası verildi. İsyanı bastırma süresince Nurettin Paşa’nın fevri davrandığı iddiası gündeme geldi. Neticede soruşturma başlatıldı ve paşa görevden alındı. Bu isyan girişimi de bu şekilde bastırıldı.³⁵⁸

³⁵⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, s. 184-185.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nı İtilaf Devletleri kazanmasına rağmen savaş her iki tarafta da ağır etkilere sebep oldu. Her iki taraf da savaştan son derece olumsuz etkilendi. Galip gelmelerine rağmen İtilaf Devletleri de askeri ve ekonomik anlamda büyük bir çöküş yaşadılar. Bu olumsuzluk, görüleceği gibi onları yeni yöntemlere başvurmaya sevk etti.

Osmanlı Devleti açısından savaş büyük bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmış, galibiyet beklentisi ve toprak kazanma hedefleriyle girilen bu savaş, yeni toprak kayıplarının habercisi olmuştur. Savaşı sona erdirmek adına imzalanan Mondros Mütarekesi, devlet ricali tarafından büyük ölçüde yanlış yorumlanmış ve İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne iyi davrandığı ve olumsuz gelişmelerin yaşanmayacağı kanısına varılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra İstanbul'un fiilen işgal edilmesi ve Anadolu'nun dört bir yanının İtilaflar tarafından işgale tabi tutulması bu yanılığın ortaya çıkarmıştır.

İstanbul Hükümeti ve Padişah işgaller karşısında ses çıkarmamış ve özellikle İngilizler ile iyi geçinilmesi durumunda olumsuzlukların sona ereceği gibi bir beklenti içinde kalmışlardır. Bu beklentiler Anadolu'nun her bir köşesinde yeni toprak ve insan kayıplarını artırmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve bu teslimiyetçi politikalar ile bir sonuca varılamayacağı fikrini öne sürmüştür. Karadeniz Bölgesinde çıkan karışıklıkları çözmek adına İstanbul'dan görevlendirilerek geniş yetkilerle yola çıkan Mustafa Kemal, görevinden farklı olarak Anadolu'daki direniş hareketini başlatmıştır.

Anadolu'ya gönderilişinin ardından gerçek niyeti anlaşılın ve milli bir direnişin lideri olma yolunda giden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti tarafından önce geri çağırılmış, sonrasında ise mesleğinden uzaklaştırılmıştır. Mustafa Kemal ise "sivil" olarak yola devam etmiştir. Mustafa Kemal, Anadolu'da kongre faaliyetlerini yürütmüş ve milleti örgütlemeye gayret etmiştir.

Milli Mücadele dönemindeki isyan girişimleri ele alındığında pek çok sebebin isyanlara sebep olduğu düşünülebilir. En önemli faktör İngilizler ve İstanbul Hükümetlerinin kışkırtmalarıdır. Özellikle İngilizler kendi ordularını kullanmak

yerine Anadolu halkını birbirine kırdırmak yolunu seçmiştir. Bu suretle İstanbul Hükümeti aracılığıyla kışkırtma ve tahrik stratejisi benimsenmiştir. İsyan girişimlerini ortaya çıkaran diğer sebepler arasında Padişaha bağlılık, uzun savaş yıllarının getirdiği yorgunluk, yoksulluk ve bıkkınlık gösterilebilir. İsyan girişimlerine bakıldığında çok geniş bir coğrafyada isyanların meydana geldiği görülebilir. Bu durumun yaşanmasında etnik köken ve mezhep farklılıkları da etkili olmuştur. Ayrıca kimi bölgelerde halkın kolay yönlendirilebilmesi, isyancılar veya isyanı bastırmakla görevli birlikler karşılaştırıldığında kim daha kuvvetliyse o tarafa halkın dâhil olması isyan süreçlerini uzatmıştır. Ayrıca isyanların başladığı anlarda gerekli ve yeterli tedbirlerin alınmaması da isyanların daha etkili olmasına sebep olmuştur. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İttihatçı olduğu, dinsiz olduğu gibi propagandalar aracılığıyla halkı etkilemek de İtilaf Devletleri tarafından sıklıkla kullanılarak halkın Milli Mücadele'ye katılımı engellenmeye çalışılmıştır. İsyanların diğer sebebi ise Milli Mücadele'nin ilerleyen aşamalarında ortaya çıkan Kuva-yı Milliyeci komutanların davranışlarındaki değişikliklerdir. Düzenli ordu bünyesine girmek istemeyen ve itaatsizlik gösteren komutanlar isyanlara sebep olmuş ve Milli Mücadele hareketini zor durumda bırakmışlardır.

Mustafa Kemal'in kongre faaliyetleri sırasında Milli Mücadele'ye karşı ilk isyan girişimleri başlamıştır. İlk isyan girişimleri arasında Ali Batı, Ali Galip, Bozkır Ayaklanmaları, Şeyh Recep, Şeyh Eşref ve Anzavur'un ilk ayaklanması gösterilebilir. Bu isyan girişimlerinin bertaraf edilmesi ve İstanbul'da Damat Ferit'in sadrazamlıktan ayrılması Milli Mücadele'nin ilk büyük başarılarından biridir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması için seçimlerin gerçekleşmesi ve meclisin toplanmasıyla birlikte önemli değişimler yaşanmıştır. İstanbul'daki meclisin Misak-ı Milli'yi kabul etmesi ve kısa bir süre sonra meclisin İngilizlerce basılarak dağıtılması ve İstanbul'un resmen işgali Anadolu'da yeni bir meclisin kurulması için yeterli şartların sağlanmasına sebep olmuştur. İstanbul'dan gelen milletvekilleri ve yapılan seçimlerin ardından seçilen milletvekillerinin katılımıyla Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmıştır.

İstanbul'da ise Salih Paşa'nın ardından Damat Ferit'in sadrazamlık koltuğuna oturması Anadolu'da "*Türk'ü Türk'e kırdırma planlarının hayata geçmesi*" adına

büyük bir adım olmuştur. Ankara'daki meclisin bir güç olarak ortaya çıkması ve İstanbul'un bunu kabullenmemesi adına her iki taraf da bütün güçleriyle birbirlerini etkisiz kılma yarışına girmişlerdir. Damat Ferit, İngilizlerin destek ve teşvikiyle özellikle Ankara-İstanbul güzergâhı üzerinde pek çok isyan girişiminin başlamasına önayak olmuştur. Anzavur'a verilen destekler, Düzce-Adapazarı-Hendek isyanının desteklenmesi, Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulması Damat Ferit'in girişimleriyle gerçekleşmiştir.

İsyan girişimleri sürecinde mücadele yalnızca askeri anlamda "arazide" gerçekleşmemiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ihanetle suçlandıkları ve gıyaben idama mahkûm edildikleri fetvaların çıkartılması meselenin başka bir yönüdür. İstanbul basınında da Mustafa Kemal ve Milli Mücadele aleyhine pek çok yayın yapılmış ve belirsizlikler içindeki halk etkilenmeye çalışılmıştır. Ankara da bu girişimlere cevaben fetva hazırlatmış ve Anadolu basını aracılığıyla halkı etkilemeye çalışmıştır.

Bu çalışmanın hedefi ise Ankara'da Mustafa Kemal'in girişimleriyle çıkartılan ve Milli Mücadele'nin sözcüsü konumuna gelen Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin gözünden bu isyan girişimlerini incelemektir. Mustafa Kemal'in Ankara'ya ulaştıktan çok kısa bir süre sonra gazete çıkartılmasına önayak olması, onun basına ve gazeteye verdiği değerin ispatıdır. Bu gazete, Ankara yönetimi ve TBMM'nin sözcüsü olmuş ve Ankara'nın havasını okurlarına yansıtmıştır.

Gazetenin ilk sayısı 10 Ocak 1920'de yayımlandığı için öncesinde gelişen isyan girişimlerine dair –doğal olarak- bir haber yoktur. Gazete yayımlanmaya başladıktan sonra isyanlar hakkında önemli bilgiler vermiştir. Anzavur'un ikinci kez ayaklanması, Kuva-yı İnzibatiye, Bolu-Düzce-Hendek isyanları, Yozgat, Sivas-Tokat, Konya, Çerkes Ethem ayaklanmaları hakkındaki gelişmeler gazeteye yansımıştır.

İsyanlar konusunda Hâkimiyet-i Milliye'nin 3 farklı çehresinin olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak bilgi vermeyi amaçlayan, isyanların gelişimi, ölü ve yaralı sayıları, isyanın meydana geldiği bölgeye etkileri, isyancıların kimler olduğu, alınan tedbirler, isyan bölgesine sevk edilen kuvvetlerin kimler olduğu şeklinde, fazla yorum yapılmadan yaşananların aktarıldığı haberlerin yer aldığı söyleyebiliriz. İkinci olarak İngilizlere ve işbirlikçisi İstanbul Hükümetlerine yönelik oldukça sert içerikli

metinlerin yer aldığı haberler bulunmaktadır. Bu tür haberlerde isyanlardan dolayı İstanbul Hükümetlerine ağır eleştiriler yöneltilmiş, isyanların sorumlusu olarak İstanbul Hükümetleri gösterilmiştir. Eleştirilerden en büyük payı Damat Ferit Paşa almıştır. Bu haberlerde Damat Ferit çok sert ifadelerle nitelenmiş ve hainlikle suçlanmıştır. Üçüncü olarak, yeni isyanların çıkmasını önlemek, milli bir bilinç uyandırmak, birlik ve beraberliği özendirici ve destekleyici içerikte metinler bulunmaktadır. Bu metinler genellikle Türk milletine ve İslam âlemine hitap etmiştir. Sakin bir üslup ile gerçeklerin fark edilmesi, tahriklere kapılmamanın gerekliliği üzerinde durulmuş ve birlik beraberlik vurgusu yapılmıştır.

Gazetede zaman zaman isyanların nasıl başladığı, isyanların gelişimi, bölgeye etkileri, meydana gelen kayıplar ve zararlar aktarılıp mahkeme kararları ve yargılamalara ait kararlar duyurulurken; zaman zaman da halkı yatıştırıcı, birlik-beraberlik vurgusu yapılan, isyanların genişlemesini ve yeni isyanların önlenmesini hedefleyen bildirimler, beyannameler ve metinler yayımlanmıştır. Bu vurgular yapılırken İstanbul Hükümeti ve İngilizler çok sert ve ağır ifadelerle eleştirilmiş ve halkın onlara bağlı kalmaması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle Damat Ferit, halkı birbirine kırdırması, İngilizlere alet olması, insanları ölüme sürüklemesi gibi suçlamalar ile eleştiri yağmuruna tutulmuştur. Gazetede birleştirici ifadeler kullanılırken zaman zaman Türklük birleştirici unsur olurken çoğu zaman da İslam dini çerçevesinde Anadolu'ya birlik beraberlik vurgusu yapılmıştır.

Gazetede Anzavur, Kuva-yı İnzibatiye, Bolu-Düzce-Hendek, Yozgat isyanlarının bastırılmasında büyük rol oynayan Çerkes Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin görüşlerine de yer verilmiştir. Ancak bir süre sonra Batı Cephesinde düzenli ordu kurulması kararı alınca Çerkes Ethem ve oluşumu hakkındaki olumlu hava kaybolmuştur. Çerkes Ethem meselesinin ortaya çıkmasıyla birlikte Çerkes Ethem ve müfrezesine ağır eleştiriler ve suçlamalar yöneltilmiş ve Çerkes Ethem ihanet ile suçlanmıştır.

Milli Mücadelede pek çok isyan girişimi yaşanmakla birlikte bu isyanların bir kısmı diğerlerine göre daha sınırlı bölgede ve daha az tehlikeli nitelikte meydana gelmiştir. Genelkurmay'ın yayımladığı “*Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar*” isimli eserde yer alan bazı isyan girişimlerine dair Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde –tespit

edebildiğimiz kadarıyla- haber yer almamaktadır. Ancak özellikle Anzavur, Kuva-yı İnzibatiye, Yozgat, Konya ve Çerkes Ethem isyanlarına dair haberlerin sıklıkla yer alması bu isyanların büyüklüğü ve tehlikesini gözler önüne sermektedir.

İsyan girişimlerini halka ilan etmek, isyanların bertaraf edilmesi, isyanlar karşısında halkı uyarmak adına Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Milli Mücadele boyunca etkili bir şekilde kullanılmıştır. Çeşitli yoksunluk ve imkânsızlıklara rağmen Mustafa Kemal'in gazetenin önemini bilmesi bu sıkıntıların aşılmasında etkili olmuştur. Gazetenin üstlendiği pek çok misyonun yanında isyanların etkisini kırmak ve halkı bilinçlendirmek hedeflenmiş ve yönlendirilmeye müsait olan halkın gerçekleri görmesi ve anlaması hususunda gazete etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır.



KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Gizli Celse Zabıtları

Kitaplar

Abalıoğlu, Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

_____, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

Akal, Emel, **Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Akcan, Erol, **Millî Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

Akşin, Sina, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-Son Meşrutiyet (1919-1920)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

_____, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele IV – Savaş ve Etnik Temizlik Yumuşatılmış Sevr Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019

Apak, Rahmi, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

_____, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2018.

Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e – Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2006.

Aybars, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2018.

Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2017.

Çarıklı, Hacim Muhittin, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2014.

- Çağlar, Günay, **Hüsrev Bey Hey'et-i Nasîhası (Nisan-Haziran 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Çerkes Ethem, **Anılarım**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2005.
- Erikan, Celal, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Ertuna, Hamdi, **Türk İstiklal Harbi Cilt: VI İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.
- Goloğlu, Mahmut, **Milli Mücadele Tarihi III- Üçüncü Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Güven, Zühtü, **Anzavur İsyanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.
- Güz, Nurettin, **Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1991.
- İğdemir, Uluğ, **Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- İnalçık, Halil, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- İnuğur, Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kabacalı, Alpay, **Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimiz – 2. Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013.
- Korkmaz, Cemil Hakan, **Kurtuluş Savaşı'nın İkinci Cephesi İç İsyanlar**, Altın Kitaplar, İstanbul, 2008.
- Önal, Sami, **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Özalp, Kazım, **Millî Mücadele 1919-1922 I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Özer, Kemal, **Kurtuluş Savaşında Gönen**, Balıkesir Türkdili Matbaası, Balıkesir, 1964.
- Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- Öztoprak, İzzet, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.
- Sakallı, Bayram, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Sarıbay, Selim – Tunçkol, Mehmet, **İstiklâl Savaşı'nda Mudurnu Bolu Düzce, Mudurnulular Derneği**, Ankara, 2015.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973.

Şehidoğlu, Süreyya, **Milli Mücadele’de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1970.

Tansu, Samih Nafiz, **Hüsamet’in Ertürk - İki Devrin Perde Arkası**, Parola Yayınları, İstanbul, 2016.

Toker, Yalçın, **Millî Mücadelede İç İsyancılar**, Toker Yayınları, İstanbul, 2009.

Toplu, Abdülhadi, **Tarih İçinde Anadolu Sakinleri ve İsyancılar-Ayaklanmalar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017.

Uğurlu, Nurer, **Kuvayı Seyyare**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007.

Makaleler

Akandere, Osman, “İngilizlerin ve Damat Ferit Paşa Hükümet’inin İzmit ve Çevresini Kontrolleri Altında Tutma Çabaları Çerçevesinde Ahmet Anzavur’un Bölgedeki Faaliyetleri”, **Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri**, C. 2, 2018.

_____, “Millî Mücadele’de Çapanoğulları (Yozgat) İsyancının Bastırılmasında Çerkez Ethem ve Kuvayı Seyyarenin Rolü”, **I. Uluslararası Bozkır Sempozyumu Bildiri Kitabı II. Cilt**, Yozgat, 2016.

Ayhan, Bünyamin, “Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 19, Konya, 2008.

Bakar, Bülent, “Anzavur’un Biga’daki Faaliyetleri”, **90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları Bildirileri**, Ankara, 2011.

Benhür, Çağatay – Yüksel, Erol, “Dava Vekili Refik(Koraltan) Bey’in Bozkır İsyancısına Bakışı”, **Selçuk Üniversitesi Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır**, Konya, 2016.

Çelik, Kemal, “Milli Mücadele’de İç İsyancılar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 40, Ankara, 2007.

Karaca, Taha Niyazi, “Milli Mücadele’de Bozkır İsyancıları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16, Kayseri, 2004.

Kızıldağ Soileau, Dilek, “Milli Mücadele Döneminde Kürtler ve İlk Kürt Tepkileri”, **Sakarya Zaferi ve Haymana III Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları**, Ankara, 2015.

- Mert, Özcan, “Anzavur’un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler”, **Bellekten**, C. 56, Ankara, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “*Milli Mücadele’de Çapanoğlu İsyanı (8-27 Haziran 1920)*”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, VII-X, 1970-1973.
- Olgun, Said, “*Beşar ve Cemil Çeto Kardeşlerin Garzan Bölgesindeki Eşkıyalık Faaliyetleri (1888-1920)*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S. 31, 2017.
- Önder, Mehmet, “*Millî Mücadele’nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. VII, S. 20, Ankara, 1991.
- Özkaya, Yücel, “*Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 3, 1985.
- _____, “*Milli Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1, S. 2, 1985.
- Sarikoyuncu, Ali, “*Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)’nin Milli Mücadele’deki Hizmetleri*”, **Diyanet İlmî Dergi**, C. 31, S. 1, 1995.
- _____, “*TBMM’de İlk Komisyon*”, **Diyanet Aylık Dergi**, S.40, 1994.
- Sofuoğlu, Adnan, “*Akbaş Baskını (Olayı) ve Yankıları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IX, S. 26, Ankara, 1993.
- Süslü, Azmi, “*Mustafa Kemal’in Anadolu’ya Gelişi ve Ankara’nın Milli Mücadele’deki Yeri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, S. 29, Ankara, 1994.
- Turan, Ömer, “*Milli Mücadelenin Lehine Kamuoyun Oluşumunda Din Adamları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 15, S. 45, 1999.
- Tunçay, Mete, “*Mütareke İstanbul’u (1918-1923)*”, **Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi – Siyaset ve Yönetim - I**, C. 2, İBB Kültür AŞ., İstanbul, 2015.
- Ulusoy, Belkıs, “*Milli Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın*”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 2004.
- Üzen, İsmet, “*Mütareke Döneminde Bir Eşkıyalık Örneği: Ali Batı Olayı (6 Mayıs–18 Ağustos 1919)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 2006.
- Yavaş, Mesut, “*Milli Mücadele’nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye’nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışı*”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 20, S. Milli Egemenlik Özel Sayısı, Eskişehir, 2020.
- Yetik, Ümit, “*Milli Mücadele Yıllarında İnegöl (1918-1922)*”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1, 2016.
- Yiner, Abdulnasır, “*Bir Asayişsizlik Hareketi Olarak Ali Batı Olayı (1913-1919)*”, **Tarih Dergisi**, S. 54, İstanbul, 2012.

Tezler

Arslan, Gürbüz, **Milli Mücadele Yıllarında Yozgat**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Ayhan, Bünyamin, **Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Millî Mücadele Dönemi Türk Basını**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2005.

Cura, Bilal, **Demirci Mehmet Efe**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

Çağlak, Aykut, **Milli Mücadele'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Doğramacıoğlu, Hüseyin, **Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Kaplan, Abdurrahman, **Milli Mücadele ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2010.

Pınarcı, Süleyman, **Cemal Bey'in Konya Valilikleri Dönemi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.

Sürelî Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye

Ansiklopedi

Özkaya, Yücel, “*Hâkimiyet-i Milliye*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>



“Esbâb-ı Nifak”, Hâkimiyet-i Milliye, 10 Mart 1920, s. 1.

(آزاور) اشقیاسک جنایتی

بالکسروحوالیسی قوای تأدییه شکستقیانی و تنکلاتیه جمعی برشان ابدلان [آزاور]ک سولک شتوافتی هکنانده ارتکاب ایشم اولدنی فجایع و شتاعه حدوایان بو قدر...

کلیولی موقوقاری

(آقباش) اسکله سدن آتان اسلحه و مهماندن دولای آنکتر کلبولی آکیر مأورنی الیه اشراقدن سکران کلبنی بو قدره بالکسرو بیضا حوالیسی آزاورو اشقیاسدن تخلیص ایدن عموم قوای تأدییه...

انکیزلرک افسادنی

استانبولق ۱۹ نسانده حرکتیه ۲۳ نسانده طربونه کان سوبیل برشخنده انکیز جبر و تضییق معمولی اولان مسمود استنبول قواسی الیه مختلف بیاضاه لرن سکر چففسخی طوتولاند...

یاقعه باشلاندسدر، استانبولده حکومت دینی فریدباشا غزوفی الیه نبرای هاونه قارش یازده وسونکو قوتیه جان هر ایسته دکتری بایدیران انکیزلر اورادهم بربرو بانامدا و نبرایان مؤسس...

انکیز خانت شبکسی

یه زهرلی آغلی آلیبور - بحری حریک انکیزلر طرفدن فانیلیاسک انکیزلرک افسادنی، یازده الیه، کاه و غیره مانده کل، نبرایله، یازده الیه، کاه و غیره مانده کل، نبرایله، یازده الیه، کاه...

(آزاور)ک تعقیب و تنکیلی

(آزاور)ک تعقیب، مأور قوتلر من طرفدن اولا (صوقران) ده و صوکره (کوتان) ده مغلوب و بریشان امدلیکی معلوم و، بو مسئله حقه قوای تعقیبه قوما...

قوای تعقیبه و امدانی ۲۶ نیسان ۲۲۶

صوبه دوشه جکدر، تورکر کتله واحد خاندانه کندی حق جانلری ایسته بوردلر بونی دشمنلری کورورلرسه بز حق...

انکیز خانت شبکسی

یه زهرلی آغلی آلیبور - بحری حریک انکیزلر طرفدن فانیلیاسک انکیزلرک افسادنی، یازده الیه، کاه و غیره مانده کل، نبرایله، یازده الیه، کاه...

(آزاور)ک تعقیب و تنکیلی

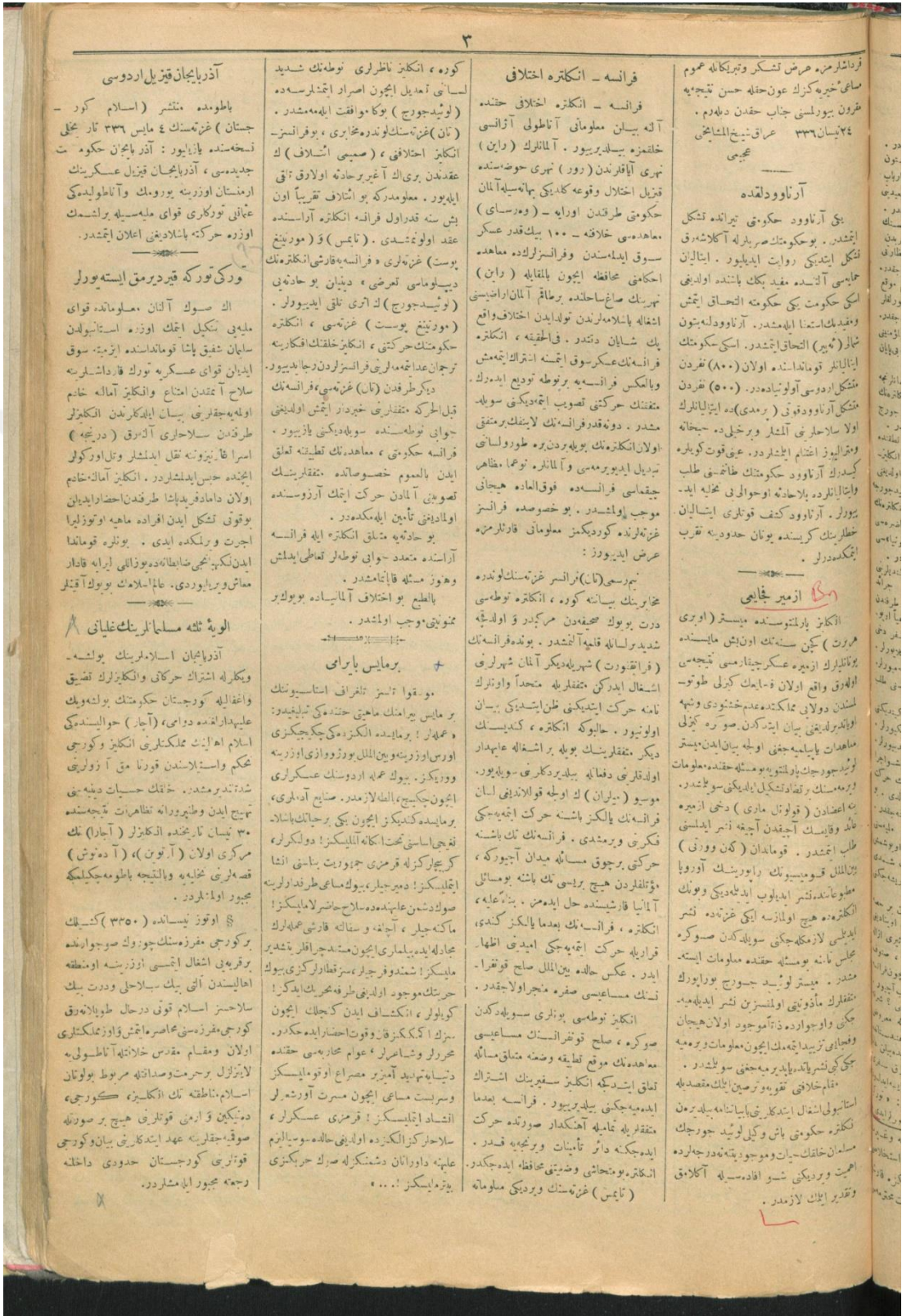
(آزاور)ک تعقیب، مأور قوتلر من طرفدن اولا (صوقران) ده و صوکره (کوتان) ده مغلوب و بریشان امدلیکی معلوم و، بو مسئله حقه قوای تعقیبه قوما...

قوای تعقیبه و امدانی ۲۶ نیسان ۲۲۶

نهایت اقدیلر، برنوطه یازدق اولان یقین تئقیقلری وحسرتقلری حکله ایشک، حیغه تاریخدن هیچ زنی نایب اولادسون دیبه هینی دوج...

بمان جکی افله چنه مرض اسر ناهله ذرمکه ناندن بندمکه دوله شاهانه شاهک شاهک لیزلرک غایب وادی تئقیق بکچن...

"Anzavur Eşkiyasının Cinayetleri", Hâkimiyet-i Milliye, 1 Mayıs 1920, s. 3.



فردا شام در هم عرض نشکر و تبریکانه عموم
معانی خیره کزک عون حمله حسن نتیجه
نفرین بودستی جنب حقدن دله دم .
۳۴ پیمان ۳۳۳ عراق شیخ المشائخی
عجمی

آرناورد لقمه

بی آرناورد حکومتی بیرانه تشکیل
ایشدر . بو حکومت صبراره آکلاشوق
تشکیل ایندیگی روایت ایلیلیور . اینان
حامیسی آلتیسه مفید بک باشنده اولدی
اسکی حکومت سکی حکومت الحاق ایتمش
و مفید استنا ایله مشدر . آرناورد له بتون
شمال (تبر) الحاق ایتمشدر . اسکی حکومت
اینانلر قوماندانه اولان (۸۰۰) نفردن
مشکل آرناورد قوتی (برمدی) ایترالیک
اولا ساحلری اشقر و برخلده سیخانه
و ترالیوز انتم ایتمشدر . عینی قوت کویلر
کسدرک آرناورد حکومتک طاقمشی طلب
و ایترالارد بلا حادنه احوالی نخله اید-
میوزر . آرناورد کشف قوتلری ایترالان
خطیرتک بکسرتیه یوتان حدودیه تقرب
یشکمدنرل .

از میر جلایی

انکیز پارلمنتسده میستر (اوری
هرت) سکن سنک اونیش مایسده
یونانلرک ازیره عسکر چنارمی نتیجه
اولوق واقع اولان فایم کزل طوط-
لستان دولتی مانکده عد خنودوی و شه
اولانلری بلدی بیان ایشدن صوره کزل
مهادات پایلیجه عقی اولجه بیان ایدن یستر
لرید جور چیک و لرتویه یوشله حقدن معلومات
لریمه سنک و تقاد تشکیل ایلدیگی سولشدر .
یخ اعضان (قولون ماری) دخی ازیره
غده و قایسک ایجه نسر ایلسنی
طلب ایتمشدر . قوماندان (کن ووتی)
پین المثل قومسویونک راپوریتک اوردیا
مطوعانده نسر ایلبوب ایلدیگی یونلک
انکیزده هیچ اولانسه ایکی خرنده نسر
ایدیسی لزمکله چکی سولهدن سوکره
جلس مانه یوشله حقدن معلومات ایست
مشدر . میستر لرید جیورج بورا یوزک
متفکرک مازوتینی اولمشدن نسر ایلدیجه
چکی او وجوده ناموجود اولان هیجان
و فهاپنی زید ایتمک ایچون معلومات و برمه
چکی کی نسر لایدلر برمه جفتی سولشدر .
قادر خلافتی قویه بورتصیف ایتمک مقصدیه
استابول ایتمک ایشدن بیبانه ییلدیرون
انکیز حکومتک باش وکیل لرید جور چیک
مسلمان خلیفک سادت و موجوده بته ندر جله
اهیت وردیگی شوه افاده سوله آکلافی
و تقدیر ایتمک لازمدر .

فرانسه - انکیزه اختلاف

فرانسه - انکیزه اختلافی حقدن
آله بیسان معلوماتی آناطول آرتلسی
خلقمزه ییلدیریور . آلمانلرک (رابن)
نهری آقارندن (دور) نهری حوضسده
قزیل اختلال وقوعه کلیدی جه سله آلان
حکومتی طرفدن اورایه - (ورسای)
مهادده سی خلافتیه ۱۰۰ بیگ قدر عسکر
سوق ایدمسنن و فرانسلرکده مهادده
احکامی محافظه ایچون بالمقالبه (رابن)
نهریک صاغ ساحلده برماق آلان اراضیسی
اشغاله باشلاملرندن تولا ایدن اختلاف واقع
بک ششاین دتدر . فالخفته ، انکیزه
فرانسه عسکر سوق ایتمه ایشراک ایتمش
و عکس فرانسه بر بوطه توید ایدرک .
مشنک حرکتی تصویب ایتمدیگی سولیه
مشدر . دونه قدر فرانسه لایتسکر برمتنی
اولان انکیزه تک یولهدن بره طور و لسانی
زیدیل ایدیریومسی و آلانلرک نوعا . مظهر
چقماسی فرانسهده فوق العاده هیجانی
موجب اولمشدر . بو خصوصده فرانسه
غزینلرده کوردیکمز معلوماتی قانولرمزه
عرض ایدریوز :

نهریسی (مان) ترانسر غزین سنک لوندیده
غزینک سیانه کوره ، انکیزه نوطسی
درد بویوک صحیفدن مرکبدر و اولدی
شیدر سالیله قلیه ایشدر . بوئده فرانسه تک
(فراقطورت) شهر یهدیکر آلمان شهرلری
اشغال ایدرکی منتقلیه متحد و اولانلرک
مانه حرکت ایشدنکی ظن ایشدیگی بیان
اولیریور . حال بوک انکیزه ، کدیسنک
دیگر منتقلیشک یوله بر اشغاله عاهدار
اولانلری دفعه ییلدیریور . یولهدر
موسو (بیلان) ک اولجه قولاندنی لسان
فرانسه تک یالکز باشنه حرکت ایتمه یسی
فکرلری برمشدی . فرانسه تک باشنه
حرکتی بر جوق مسأله میدان آبیورکه ،
مؤتلفردن هیچ برلیسی تک باشنه برمسالی
آمالیا قارشینده حل ایدمز . بنا علیه ،
انکیزه ، فرانسه تک بعدما یالکز کندر ،
قراریله حرکت ایتمه یسی ایدتی اطهار
ایدر . عکس حالده بین الملل صالح قوتقرا .
سنک مساعیسی صفره منجرا اولاجقدر .
انکیز نوطسی بونلری سولهدکن
سورکه ، صالح قوتقرا سنک مساعیسی
مهادده تک موقع تطایقه وضعه متناق مسأله
تماق ایشدیگه انکیز سفیرینک ایشترک
ایدیه چکی ییلدیریور . فرانسه بعدما
منتقلیه تمایله آهنگداز سوردن حرکت
ایده چکه دائر تأمینات و برنجیه قدر .
انکیزه بومتنجالی وضیتی محافظه ایدمکدر .
(نامیس) غزین سنک وردیگی معلومه

کوره ، انکیز ناظرلری نوطه تک شدید
لسانی تعدیل ایچون اصراا ایشدر سده
(لوئیدجورج) بوکواقفت ایلمه مشدر .
(تان) غزین سنک لوندیده بخابری ، و فرانسه
انکیز اختلافی (صمصی اشلاف) ک
عقدندن بری ک اغیر بر حادته اولوق تاقی
ایله یور . معلومدرک بو اشلاف تقریباً اون
یش سنه قدراول فرانسه انکیزه آراسته
عقد اولونشدی . (نامیس) و (مورینگ
پوست) غزینلری ، فرانسه قارشیا انکیزه تک
دیپلوماسی تعرضه ، دیباین یوحاده یی
(لوئیدجورج) ک آرتی تلقی ایدیریور .
(مورینگ پوست) غزینلری ، انکیزه
حکومتک حرکتی ، انکیز خلقتک فکر یسه
ترجان عداوتیه لرلی فرانسلردن رجا ایدیریور .
دیگر طرفدن (مان) غزینلری ، فرانسه تک
قبل حرکتک منتقلی غیر در ایش اولدیگی
جوانی نوطسده سولیه یسی یازیور .
فرانسه حکومتی ، مهادده تک تطایقه تملق
ایدن بالمعوم خصوصاتده منتقلینسک
تصویب آلان حرکت ایتمک آرزوسنده
اولاندنی تأمین ایلمکدهر .
آراسته تمدد - وای نوطه لر تمالق ییش
وهوز مسئله قایتامشدر .
بالطبع بو اختلاف آلانیساده بویوک بر
نمونینی موجب اولمشدر .

بر مایس یابری

و قوا تلمز نغراف استاسیونک
بر مایس بیرامتک ماهدتی حقدنکی تیلیمده
« عهدار ! بر مایسده انکیزه ک چیکی چکی
اوس او زورین و بین الملل بو زور و اوزی
وریکیز . بویک عیار ایدوسک عسکرلی
ایچون چیکیج ، الله لازمدر . صنایع آدملری ،
بر مایسده کندیگن ایچون بکی برحالیکن ساناد
تغی سالیسی تحت کاهه لیلیکنز ! دو لکر لره
کریم کزله قرمز جیوریت بنانی انشا
ایچلسنک ! دیر جیار ، بویک ساعی طرفدار لری
سولهدن عاهدده مساعی حاضر لاماییکنز !
ماکله جیلر ، اجاره و سفاله قارشیه لره
مجادله ایدیه بیلاری ایچون متسدجر اقار بشدر
مایسکز ! شمدوق جیار ، سرتقادرلر کزی بیوک
حریتیه موجود اولدیگی طرفه حرکتک ایدر !
کویولر ، انکشاف ایدن کچک ایچون
سزک ا ک کز قار و قوت احضار ایدم کدر .
حررول و شاعرلر ، عوام مخاریه سی حقدن
دنیایه تئید آمیز بر مصراع او تو ماییسکز
وسرست معانی ایچون مسرت آورده لر
انشاد ایچلسنک ! قرمزلی عسکرلر ،
سلاحلر کز انکیزه اولدنی حالده سولایلم
عاهیه داودانان دشمنکرله سزک حرکتی
پرتدیسکز ... !

آذربایجان قزلی اردوسی

باطولمده منتشر (اسلام کور -
جستان) غزین سنک ۴ مایس ۳۳۶ تاریخلی
نسخه سنده یازیور : آذربایجان حکومت
جدیدیه سی ، آذربایجان قزیل عسکریتک
ارمنستان اوزرینه یورویک و آنا طولیدکی
عنائی توکلری قوی ملیسویه برلشدمک
اوزره حرکتک باشلادیغنی اعلان ایتمشدر .

ورکی بودک قیردرمق ایستیه یورل

ک سوک آتتان معلومانده قوی
ملیاتی تشکیل ایتمک اوزره استاسیونلر
سایان شفق باشا قوماندانده ازیمه سوق
ایدیان قوی عسکر یه تورک قارداشلری
سلاح آتتمدن اشباع و انکیز آماله خادم
اوله به حقیرنی بیسات ایلمکدن انکیزلر
طرفدن سلاحلری ایشرق (دریجه)
اسراغا بیرونه نقل ایلمشدر و تل اور کول
ایتمده حسن ایلمشدر . انکیز آماله ختام
اولان داماد قزیدیشا طرفدن احضار ایدیلان
بوتوق شکل ایدن افراده مابه اولتوزلرا
اجرت برلکده ایدی . بونلره قوماندان
ایدن تکبیرنجی مشایطانه د بونالی آریه قادار
معاش و برابردی . عالم اسلامک بویوک آقنلر

الویه ثلثه مسلمانلرک غلیانی

آذربایجان اسلاملرینک بولشه -
ویکله ایشترک حرکاتی و انکیزلرک تضیق
واغقالله کورجستان حکومت بولکده بویک
علیه دارانده دوائی (جابر) حوالیسنده
اسلام اهالیتمک کنتری انکیز و کورچی
تک مسلمانلردن قورنا مق آ زولری
شده تدر مشدر . خلیفک حساب دینیه یی
تویج ایدن وطیرودانه نظاره ت نتیجه سنده
۳۰ نپاس تاریخده انکیز (آجار) تک
مرکزی اولان (آ بون) ، (آ دهوش)
قصرلری نخلیه به و بالتیجه باطلومه چیکلمک
مجبور اولمالردر .

پنجشنبه ۱ تموز ۱۳۳۶
نسخه‌ی هریرد [۱۳] غروشدرد
هفته‌ده یکی دفعه نشر اولنور.

حاکمیت ملیه

رهنجی سته - نومرو ۲۰
ایستاز و مدیر مسئول: رجب زهدی
مؤلفی: آقرمه - حاکمیت ملیه
ملک ارادستی حاکم قلمقدر.
آئی آبی
[۱۹۶۰] غروشدرد

صلح معاهده‌سی

توزکاتک حدودری

تاریخ و معاهده‌سی باستانه پایه تدقیق ایله‌یی
گورور و کله باشده انکاره یولوندی خاله اشکاف
ری تورکی بر طرفین کیدی مقصدینه کوره
ایک ایسه شاره دیگر طرفدن ده توزکاتی کاباز
کوروئیکدن قورقدقاری ایچون یوغانی
بعضی احتیاط تدبیریه توسل ایلمشورد.
بعضی تدبیرلر موقوف اولمشورده ککدرله چونکه
کی چوواله سدیرومانک ایکی یوقدی و معاهده
تقدیرکه ک جاهل برسان ایله مادلر نی شویله
کوروئیکه کوردن کیریمه تقیب ایله‌ی مقلدی
کلامه موقوف اولور. مثلاً بالکین شیو
تاریخه ناله شرافته‌یابا. - بوشرانی قانلر تریک
عساکر کوره ککدر. - سانده و توفرقاری حریدن
توزکاتک حدودری جزیره کین صرف حدود
ایله‌ی ایدرخی آنا یولی عو ایش بولویوردی.
توزکاتک حنی دیگر سیاسی، اقتصادی و حتو شرافتک
تاریخه آتیرلری بیه اولسه ساهه شوحدود
ایله آنا یولی توزکاتک نی عو ایتمک کافی کیردی.
سازمومونک تورکا حدودری اولوق نمین ایتمک
کیر اولا آنا یولده کی توزکاتک مقدار اشتیازه
توزکاتک بربرلردن آریلری ایستاج یلیدیور. مثلاً
استان نامی آتنده بزدن آریلان کیش ساحه
توزکاتک بولوندی خاله. بک چوق تورک واردرد،
سازمومونک تورکا حدودری اولوق نمین ایتمک
توزکاتک حنی دیگر سیاسی، اقتصادی و حتو شرافتک
تاریخه آتیرلری بیه اولسه ساهه شوحدود
ایله آنا یولی توزکاتک نی عو ایتمک کافی کیردی.
سازمومونک تورکا حدودری اولوق نمین ایتمک
کیر اولا آنا یولده کی توزکاتک مقدار اشتیازه
توزکاتک بربرلردن آریلری ایستاج یلیدیور. مثلاً
استان نامی آتنده بزدن آریلان کیش ساحه

بر یوک و ده بر ا کیزی بوزک اولان ترا ایچون ده غنی
عائتک عتیق اولدی آسکادر.
فقط بیلان قانل بوند. - سارت دکدر. - بون
مرمره حوضه‌سی، - استانبولده داخل اولدی خاله،
مستشار براداره. باغ طر و بقدرده که بو اراده عثمانی
حکومتک حکم و تقوی الکر نظرده غایر ده اصل
حاکم اولان قون بوناستانکده داخل بولوندی بین الملل
بر ادا مالده. - بانه علیه توزکاتک ککدر بیه
بر اقداری شویله لمن بوزک بو الک تبیل قسمنده
پارچه لاشلردر.
دیگ حریدن سوکره کی توزکا ایچون تین ایدیان
حدودلرک ایله خصوصیتی عثمانی توزکاتک بر طرفه کیت
اشیازه یارچه پارچه ایتمک و آریلان پارچه لری اترتی
عموم سوزوکیه حاک اولان ارمنستان و بوناستان کی
باشلیجه توزک فیشلری اولان قوتزه ویزمکدر.
بونک نتیجه شی اولورک حنی دیگر بونون شرافتک
بر طرفه موقوفه آنا یولده کی - ادره بالکین لفظاً -
بزه قانل بر قاج ولائته کی توزکاتک عددا بک زاده اولمش
ویارچه لاشن بر خاله ککدر. آتیق آنا یول توزکاتک
بر بوندن آریلان بو حودولر او قدر ایستاهه بره‌زاتک
چیزلشدر که کیده قانل کیش و نتجالتی توزکاتک لری
ایچون دخی سلامت بوقیدر. ارمنستان بزه شرق
بجیرمسی قایش، بونازلر و مرمره حوضه‌سی خصوصی
شکل اداره‌سی بزی آوروبان، دم کزدن و استانبولدن
آریش، از بیه ایسه عتیق سوزله غرق سد ایتمک
جنوبده ایسه عتیق حال واقع اولمشدر. شو خاله‌ی ظاهرده
کک بیوق راحت اولورق بزه بر اقبیلن آقرمه، قسملون
کی ولایتزده دخی بزم ایچون حیات و انکشاف امکانی
قلمش بولویورد. اطرافز دشمن بر جبردن عارت، بونون
بجیرم و قیابلر قایل حنی تشنه بیه امکان یوق، ناضل
قال اولورک بوله بر مملکت یا شایه بیلدین، شو خاله‌ی ساهه
حدود شرطلری بزی عو ایتمک کافی ککدر دیکده هیچ
برماله یوقدر.

قوای تادیبه قوماندانلغک

بیاننامه‌سی

حریدن صاحب‌لر اداق چقان ماتمز آورونک و عدی
اوزرینه سلاحی بریه قویلاق و بریله‌جک عادل برصاح
وسکون قاراری بکلر یوردی. فقط؛ بکلن، امید ایدیان
صاح وسکون بریه امیرالیتلر استیلاچی بیاتلری ترک
ایتمه‌ییلر، بر، بر مملکتیزی، یا باغیرلرک اشغالی آتنده
بر اقداری؛ باشمز هیچ یوقدن برمنستان، آنا یولده
بر بونان مسله‌سی چقادریلر. بونلرک کور احتراصلری

توزک مملکتلری پارچه لامق ایسته‌یاری اترتیه اشیا
ایندی. باشده انکارلر اولوق اوزره مملکتی الکر خالاجدن
وکل واخلندن ووردق سوک شریقی ککدر، نه ککدیجک
ایدرمسی تأمین ایچون ذخیره ساندردن، خالاردن
استانده. قولدی ارادام فریدی، و عو عتیق قولله موقع
اقتدار ککدر، بوزک و استانبول آسندره مملکتی
ایتمه‌ییلر.
بعض حوالده‌ی ایدیان قانلده‌ی ایللری تطبیق ایتمک
ایسته‌ییلر، فقط خاتک ایل قانلر چایوق بزم سزیدی.
خاللر بر اوق قانل بونون خالده‌ی الکر و شایلی،
انکارلر ادره‌سی ایله حرکت ایلرک ککدر بیه مبارک خاینه
اوردی اسمی، بزم سزیدر ایدیان. - بوزجه، اطله
پاری، بوله بیه ویزانده‌ی ایستاده عتیق قوامده‌ی
ایتمه‌ییلر، ملک قورقه‌ی آتیه ایدیلر؛ عانیله قاری
حرکت ایلر قلمش عمومی قومانلانی طرفدن یوزغاد
حوالده‌ی حیاته موقوفله سزیدر ایدیان حواهلای بیه
سزیدر بوزک ایتمه‌ییلر ایتمه‌ییلر جانلر خنده متنع
و موضح بریاستانه نشر ایلمشدر.
بویاستانه‌ی احوال سزیدر نظر ایشوره، ایدوق و طمیزی
تقسیم و ماتیزی ایدر ایتمک سزیدر تعقیب ایلر انکارلرک
خلاتک مقر مقصدی ده اشغال ایدیلر ککدر. مقصد
لرند موقوف اولوق ایچون کدی اولوق نی جابز ایچیره
بولونان عتیق اشخاصی مسان اولوق داخلی بر بخاریه
احداتی غایه احتیاط و داماد فرید شایلیک توسطه اتر اوزوری
بونا قورقرنه قاشی وطنی، مفاصله‌ی ایلرک
آزاددن ووردق اوزره سوق ایلرکدن شایلیه انکارلر
سلاحلری و بارالریله ایچمزده هجوم ایلر بولونلرک
صاحلر قهرمانی طرفدن قایب اولورق چنای قایمه
قادر ایلرلرک و انکارلر بارماغیله ایدیلر بوقشه
و قسناد آسه یازدی، بولی سنجاشی حواله‌ی ایستاده
مدناه چیچنجه بورالده‌ی اشوت بیه‌یک تأسیس و انکارلر
آئی اولان آلچلرک تدبیر ایدیلرکی اعلان اولونده‌ی.
ادهم بک یوزغاده‌ی عیسیان اوچاقلده سوزدور.
ایدیلرکدن بخت ایدیلرک آنا یولده‌ی ایلرکدن خطا بویورک:
پادشاهز اقدیمز انکارلرک آلهه اسیردر. ملنن حیات
وعامت کورلری کیر یورد. دوشمنلریمز صلیح مقر دایله
بزی بوس بونون عو ایتیه بولر. دهنزی، مقدساتی
قورنارمق ایچون آقرمه طوبولان بوزک ملت مجلسی
وطنی بوزمو ایدیلرک برصلی بول ایتمه‌ییلر عهده ایتمشدر.
خلاتک و سلطنتک قورنولمائی بوجیسک وجودیه
قائمدر. بویله اوزمان هرال قریله جتدر. قوای تادیبه
ملک قوتیدر. و موجودی بزی قورنارمجه قادارجایشه -
جتدر. بوندن بوله اشتغال چقان حوالیده خاینه‌ی وطنیه
قانونه سلامت عمومینر نامه باصرحت تطبیق ایدیلرک ککدر.

"Kuva-yı Tedbiye Kumandanlığının Beyannamesi", Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1920, s. 1.



صبر

شکر کورودوردا

صبر حاکمی، صبر حاکمی، صبر حاکمی...
ایمان صبر است، ایمان صبر است...
صبر حاکمی، صبر حاکمی، صبر حاکمی...

خارجی مسئلهلر

روسیه - لهستان

روسیه ایله لهستان آرهسنده جریان...
لهستان صاب مفا کرتی عتاه، اوغراش...
روسیه ایله لهستان آرهسنده جریان...

تبلغ زسی

۱- غریب جیسی

بر نمرزم من صاحیبه کوردی...
بازدی جوادده حیران این موقتیل...
غریب جیسی، غریب جیسی...

قونیه حرکاتی حقدده

« بویوک ملت جانی حکومتی، باسدیرلان قونیه حرکاتی حقدده آتاملول

آزادلی ایه بروجه آتی ییلنی ایشر ایشدر...
ملکتک حیات و استقلال و قیه ارمده بویوک ملت جانی حقدده درجه اولان...
قونیه حرکاتی حقدده، قونیه حرکاتی حقدده...

صوک خبرلر

قاسم خیرلری

آقره ۱۶ : تشرین اول - بکوره...
مصلحت سس کده سومورای کیندیر، بوساید اهرت و کیندیر...
قاسم خیرلری، قاسم خیرلری...

بویوک شاعرلری

بویوک شاعرلری

ایسته، غایله، و سکنارلرله قوسمان...
روزی بون برنگاهه اوستده مقلای بویوک...
بویوک شاعرلری، بویوک شاعرلری...

ÖZGEÇMİŞ

1995 yılında Ürgüp’te dünyaya geldi. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Nevşehir’de tamamladı. 2013 yılında TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Tarih Bölümü’nde lisans eğitimine başladı. 2018 yılında lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans eğitimini “*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Milli Mücadele Döneminde İsyanlar (1920-1921)*” başlıklı tez ile tamamladı.

